T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SPORTİF FAALİYETLER AÇISINDAN SERBEST ZAMAN ETKİNLİKLERİNİN SOSYAL TABAKALAŞMA BOYUTUNDA İNCELENMESİ

ÜMMÜ ARDA

DANIŞMAN
PROF. DR. BİLGE DONUK

SPOR YÖNETİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
SPOR YÖNETİCİLİĞİ

İSTANBUL-2020

TEZ ONAYI

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün safhalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığı beyan ederim.

Ümmü ARDA

İTHAF

Anneme ve Babama ithaf ediyorum.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Bige DONUK'a teşekkür ederim.

Tezimin birçok aşamasında bilgilerine başvurduğum, verdiği her bilgi ile heyecanımı perçimleyen Spor Hizmetleri Genel Müdür Yardımcısı Doç. Dr. Veli Ozan ÇAKIR hocama, teşekkürü borç bilirim.

Yüksek lisans eğitimim boyunca bana katkı sağlayan Doç. Dr. Selçuk Bora ÇAVUŞOĞLU ve Doç. Dr. Sevim GÜLLÜ'ye teşekkürü borç bilirim.

Yüksek lisans eğitimimin ilk gününden itibaren verdiği destek, motivasyon ve sorduğum her soruyu sabırla cevapladığı için değerli hocam Öğr. Gör. Dr. Cemile Nihal YURTSEVEN'e teşekkür ederim.

Tez çalışmam boyunca desteklerini esirgemeyen sevgili ablam Halide Arda Öztürk ve eşi Nazif Öztürk'e, yaşamımı renklendiren yeğenlerim, çocuklarım R. Can Öztürk ve E. Ada Öztürk'e teşekkür ederim.

Ayrıca hayatımın her alanında ve zamanında olduğu gibi tez çalışmam boyunca da tüm kalbi ile bana destek olan Arş. Gör. Rabia KAYA'ya teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI ..... İİ
BEYAN ..... İİİ
İTHAF ..... İV
TEŞEKKÜR V
İÇİNDEKİLER ..... Vİ
TABLOLAR LİSTESİ ..... Vİİİ
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... İX
KISALTMALAR LİSTESİ X
ÖZET ..... Xİ
ABSTRACT ..... Xİİ
1. GİRİŞ VE AMAÇ 1
2. GENEL BİLGİLER 14
2.1. Toplumsal Eşitsizlik 14
2.2. Toplumsal Tabakalaşma 15
2.2.1. Toplumsal Tabakalaşmanın Belirleyicileri 19
2.2.1.1. Ekonomi 19
2.2.1.2. Statü 23
2.2.1.3. Güç-İktidar 26
2.3. Toplumsal Tabakalaşma Modelleri 29
2.3.1. Kölelik 29
2.3.2. Kast Sistemi 35
2.3.3. Feodal Sistem 38
2.3.4. Sosyal Sınıflar 44
2.4. Toplumsal Tabakalaşma Kuramları 52
2.4.1. Marksist Kuram ve Çatışmacı Yaklaşımlar 52
2.4.2. M. Weber'in Kuramı 58
2.4.3. İşlevsel Kuram 60
2.4.4. Eleştirel Kuram 62
2.4.5. Yapısal İnşacılık 64
2.5. Serbest Zaman 69

2.6. Toplumsal Tabakalaşma ve Serbest Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar 76
2.6.1. Marx ve Serbest Zaman 76
2.6.2. Lafargue ve Serbest Zaman.....79
2.6.3. Veblen ve Serbest Zaman 80
2.6.4. Russell ve Serbest Zaman 83
2.6.5. Baudrillard ve Serbest Zaman.....86
2.7. Rekreatif spora tarihsel bir bakış 87
2.7.1. İlk Uygarlıklar.....90
2.7.2. Antik Mısır.....94
2.7.3. Mezopotamya Uygarlıkları 96
2.7.4. Antik Yunan.....98
2.7.5. Romalılar.....102
2.7.6. Ortaçağ.....106
2.7.7. Sanayi Devrimi ve Modern Dönem 112
3. GEREÇ VE YÖNTEM.....118
4. BULGULAR.....120
4.1. Toplumsal Tabaka Farklılıklarının Spora Aktif ve Pasif Katılıma Etkisi.....120
4.2. Toplumsal Tabaka Farklılıklarının Branş Seçimine Etkisi.....122
4.3. Toplumsal Tabaka Farklılıklarının Takım veya Bireysel Spora Tercihine Etkisi125
4.4. Toplumsal Tabaka Farklılıklarının Sportif Faaliyetlere Katılım Amaçlarına Etkisi 127
4.5. Toplumsal Tabaka Farklılıklarının Spor Ürün ve Hizmetlerinin Tüketimine Etkisi 129
4.6. Toplumsal Tabaka Farklılıklarının Yeni Branşların Ortaya Çıkışına Etkisi 130
5. TARTIŞMA 132
KAYNAKLAR 140
İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI.....157
ÖZGEÇMİŞ 158

TABLOLAR LİSTESİ

ŞEKİLLER LİSTESİ

KISALTMALAR LİSTESİ

AVM: Alışveriş Merkezi

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BBC: British Broadcasting Corporation

TDK: Türk Dil Kurumu

ÖZET

Arda, Ü. (2020). Sportif Faaliyetler Açısından Serbest Zaman Etkinliklerinin Sosyal Tabakalaşma Boyutunda İncelenmesi. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Spor Yönetim Bilimleri ABD. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Toplumsal tabakalaşma, toplumun maddi gelir, ırk, eğitim düzeyi, soy, toplumsal statü, cinsiyet ve meslek gibi sosyoekonomik unsurlar üzerinden kategorize edilmesini ifade etmektedir. En net şekilde tüketim davranışından ortaya sosyal tabakalaşma, tarihteki tüm toplumlarda farklı biçimlerde deneyimlenen evrensel bir toplumsal olgudur. Tüketim davranışının teşhir edildiği alanlardan bir tanesi olan serbest zaman aktiviteleri ise kişilerin toplumsal tabakalarının bir göstergesi durumundadır. Geçmişten günümüze önemli bir serbest zaman faaliyeti olan sportif aktivite ile toplumsal tabakalaşma arasındaki ilişki, tercih edilen spor branşları ve sporun tüketim biçimi gibi birçok unsur üzerinden görünür olmaktadır. Çalışmada eski toplumlardan günümüz toplumlarına kadar bir serbest zaman aktivitesi olarak yapılan sporu, toplumsal tabakalaşma olgusunun nasıl şekillendirdiği ele alınmıştır. Ayrıca toplumsal sınıfların rekreatif spor ile ilişki kurma biçimleri çalışmada incelenmiştir. Çalışmanın konusu serbest zaman aktivitesi olarak yapılan spor ile sınırlandırılmıştır. Çalışma boyunca yapılan tarihsel sosyolojik araştırmalar neticesinde elde edilen bulguların değerlendirilmesi, sonuç bölümünde yapılmıştır. Buna göre tüm toplumsal tabakalaşma modellerinde rekreatif spor, sınıfsal farklılıkların görünürlük kazandığı bir alan durumundadır. Günümüzde uluslararası organizasyonlara olan katılım ve ilgi her geçen gün artmaktadır. Bu da profesyonel sporculuğa geçişte bir durak olan rekreasyonel spora önem kazandırmaktadır. Bu noktada bir serbest zaman aktivitesi olarak ele alınan sporun sınıfsal eşitsizliklerden arındırılarak elit sporculuk yolunda değerli bir katkısı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Serbest Zaman, Toplumsal Tabakalaşma, Spor, Rekreasyon, Sosyoloji.

ABSTRACT

Arda, Ü. (2020). Examination of Free Time Activities in Tems of Sports Activities in The Dimension of Social Stratification. İstanbul University-Cerrahpasa, Institute of Graduate Studies, Department of Sports Management Sciences.. Master's Thesis. İstanbul.

Social stratification refers to the categorization of society in terms of socioeconomic factors such as material income, race, education level, ancestry, social status, gender and profession. Social stratification, which emerges most clearly from consumption behavior, is a universal social phenomenon that has been experienced in different ways in throughout history. Leisure activities, which are one of the areas where consumption behavior is exhibited, is an indicator of the social strata of the people. The relationship between sportive activity, which is an important leisure time activity from past to present, and social stratification, is visible through many factors such as the preferred sports branches and the consumption style of sports. In the study, is discussed how the phenomenon of social stratification shaped sports, which is a leisure activity from ancient societies to today's societies. In addition the way of relating of social classes with recreational sport has been examined in the study. The subject of this study was limited with the sports which performing as a leisure time activity. Evatuation of the findings which have been obtained by the historical sociological researches is made in conclusion part. Accordingly, recreational sport is a field where class differences become visible, in all social stratification models. Today, participation and interest in international organizations is increasing day by day. This gives importance to recreational sports, which is a stop in the transition to professional sports. At this point, it is thought that sports, which is considered as a leisure activity, will make a valuable contribution to professional sport by clearing class inequalities.

Key Words: Leisure Time, Social Stratification, Sport, Recreation, Sociology.

1. GİRİŞ VE AMAÇ

Geçmişten günümüze kadar olan süreçte insanlar yaş, cinsiyet, fiziksel özellikleri, eğitim seviyeleri, sahip oldukları gelir vb. bir çok özellik bakımından farklılık göstermişlerdir. Tüm bu farklılıklara bağlı olarak oluşan hiyerarşi içerisinde insanların serbest zamanları ve serbest zamanlarını değerlendirme biçimlerinde, ihtiyaçlarında, tüketim davranışlarında da farklılıklar görülmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde zamanında olağan olduğu varsayılan bu hiyerarşi ve sınıfsal farklılıklar modern bilim anlayışının gelişiminin dönüm moktası olan 16. yüzyıldan itibaren sorgulanmaya, olağan kabul edilmemeye, sorgulanmaya başlanmıştır.

Öncesinde tanrısal kaynaklara dayandırılan bilgi anlayışı, 17. ve 18. yüzyıllarda aydınlanma ile birlikte, yerini akıl ve olgu konularına bırakmış, akla sırtını dayamış bir toplumsal teşkilatlanma ile daha iyi hayat standartlarına ulaşılabileceği çünkü aklın kişilerin kaderlerini çizmede evrensel ve mutlak bir öze sahip olduğu fikri yaygınlaşmıştır (Köroğlu ve Köroğlu, 2016). Bu dönem özellikle batıda yeni insanı ve toplumu kurma düşüncesinin temellerinin atıldığı, bu yeni insanın da başkalarının akıllarının kılavuzluğuna ihtiyaç duymaksızın kendi aklını kullanabilme yetisine sahip bir şekilde yetiştirilmesi fikrinin hakim olduğu dönemdir (Çüçen, 2006). Amaç, esarete neden olduğu düşünülen mit ve batıl inançtan arınmak yolu ile bunları üreten ve kurumsallaştıran "eski kurulu sistem"den kurtararak, insanların dini, politik, ekonomik vb. her türlü etkiden bağımsız, kendi iradesi, düşüncesi ve isteği doğrultusunda karar verebileceği, "özgürleştirici" olduğu kabul edilen aklın ve sorgulamanın önplanda olduğu düzene sokmaktır. Bireyi ve onun aklını baskı altında alan yönetici, mit ve benzerlerinden kurtulabilmenin anahtarı kendi aklını kendi kullanabilen insandır (Çiğdem, 1993). Akıl kullanımı ile beraber daha önce sorgulanmayanlar sogrulanmaya başlanmış ve toplumsal değişimler meydana gelmiştir.

Öte yandan sanayi devrimi ve Fransız İhtilali gibi, etkileri tüm dünya üzerinde hissedilen devrimler ile toplumlarda daha öncesinde hiç görülmedik hızda ve çapta değişimler olmuştur. Değişen toplum ile beraber toplum içinde yer alan sınıfların çalışma dışı dinlenmeye ve eğlenmeye ayırdığı zamanın niteliği de değişmiştir.

İnsanlığın varoluşundan beri, çalışma olgusu, toplumun değişimine eşdeğer bir gelişim ve değişim göstermiştir. Geçim kaynağı önce toplayıcılık, sonrasında ise avcılık olan ilkel toplum insanı, toprağın işlenmeye başlanmasıyla toplumlarındaki önemli değişimlere şahit olmuştur. Hayvan gücü ile topraklarını işlemeye başlamaları ve günbegün artan verimlilikleri yardımıyla ihtiyacı olandan daha fazlasını üretmeye başlamışlardır. Sahip oldukları bu artı ürün ve toprakta meydana gelen bu büyük değişim sınıfların oluşumunu da meydana getirmiştir. Sonuç olarak toprakla çalışan üreten bir sınıf ve üreten sınıftan ürünü alan, çalışanlar üzerinde tahakküm kuran toprak ağası sınıfı ortaya çıkmıştır (Arslan, 2018).

Buhar makinesinin kullanılmaya başlanması ile beraber üretim sistemlerinde yeni dönüşümler meydana gelmiştir. Bu dönüşümler beraberinde birçok teknolojik gelişme, kentleşme, ekonomik, politik, kültürel değişim ve kurumsallaşmaları getirmiştir. Bu gidişat üretim ilişkilerinin yanında toplumsalı da büyük ölçüde dönüştürmüştür (Kocabaş, 2004). Sanayileşmeye kadar olan süreçte toprak üzerinde verilen emek, fabrikalara taşınmış; Sanayi Devrimi ile birlikte kitlesel üretim haline gelmiştir. Değişen çalışma biçimleri, sınıf yapılarına da yansımış bu da toplumsal katmanlaşma olgusunun yeni boyutlar kazanmasına neden olmuştur (Lordoğlu vd.,1999).

Özellikle Sanayi Devriminin başlangıç yıllarında sermaye sahipleri, düşük maliyetle en çok karı etmek maksadıyla çok düşük ücretlere, zorlu çalışma şartları içerisinde bilhassa çocukları ve kadınları çalıştırma yoluna gitmişlerdir. Vahşi kapitalizmin kurallarının geçerli olduğu bu dönemde insanlar vardiyalar halinde günde 16 saatten fazla çalışarak emeklerini sermaye sahiplerine kiralamışlardır. Üretim araçlarına sahip olanlara çalışan bu kesimler işçi sınıfı olarak isimlendirilen kitleyi oluşturmuşlardır (Lordoğlu vd.,1999; Taş, 2012).

Öncesinde esnek çalışma saatleri, bu yeni dönemde katı mesai saatlerine dönüşmüş, teknolojik gelişmeler ile beraber el emeği ve bilek gücü, yerini makinelere bırakmış, atölyeler fabrikalaşmaya başlamış, bunun bir sonucu olarak da tarımda çalışan birçok işçi fabrikalarda çalışmaya başlamıştır (Aksungur ve Topalhan, 2019). Bu dönüşüm ve gelişmelere paralel olarak büyük şehirlerde kurulan yeni fabrikalar ve bu fabrikaların ihtiyaç duyduğu işgücü, daha fazla para kazanma maksadında olan taşra nüfusunun bu büyük şehirlere göç etmesine sebep olmuştur (Güzel, 2014). Yaşanan bu

işçi göçleri sonucunda özellikle büyük şehirlerde geniş bir işçi sınıfı ortaya çıkmıştır (Güreşçi, 2010).

Bu dönemden sonra, toplum içerisinde üretime katılan işçi sınıfı ve üretimden pay alan sermaye sahipleri şeklindeki ikili ayrımı görebilmek mümkündür. Daha önceden de belirtildiği gibi sermaye sahipleri en düşük maliyetle sermayelerini katlamak maksadı ile çok düşük ücretlere işçi çalıştırma yollarına gitmişlerdir. (Aksungur ve Topalhan, 2019).

Öte yandan kentlerde artan işçi nüfusu nedeni ile iş olanakları kısıtlı hale gelmiştir. Bunun bir sonucu olarak da ‘’yeri kısa sürede doldurulabilecek olan işçiler’’ ellerindeki işten de olmamak adına kötü çalışma şartlarına boyun eğmek durumunda kalmıştır. Hastalık ve kaza sigortası, emeklilik güvencesi, yıllık veya haftalık izin, tazminat gibi haklardan mahrum olan işçi sınıfı, bu ağır çalışma koşullarından kurtulabilmek ve makul koşullar içerisinde insani şekilde yaşayabilmek için zaman zaman örgütlenerek sermaye sahiplerine karşı haklarını savunma yollarına gitmiştir. Bu örgütlenmeler, sendika ismi ile günümüzde varlıklarını sürdürmektedirler (Taş, 2012; Aksungur ve Topalhan, 2019). İşçilerin hak ve çıkarlarının korunması ve insani çalışma koşullarının elde edilmesi, toplumsal ve kültürel birçok konu açısından işçi menfaatleri için çalışan kuruluşlar olan sendikalar (Taş, 2012; Tdk, 2020), işçilerin talepleri doğrultusunda uzun mücadeleler vermişlerdir. Bu sendikal faaliyetlerin sonucunda yapılan düzenlemeler içerisinde iş yaşamında sosyal adalet fikrine dayanan barışçı bir sistem görülmektedir. Ağırlıklı olarak, çalışan kesmin mesai saatlerinin düzenlenmesi, dinlenme, çalışan sağlığı ve güvenliği gibi konular ve düzenlemeler ile mesai saatlerinin azaltılarak işçilere daha çok serbest zaman oluşturma fikrine önem verilmiştir (Hemingway, 1996: 32; Selamoğlu, 2011: 119-120).

Çalışanların durumlarını iyileştirmeye yönelik olan bu düzenlemeler kişilerin istedikleri şekillerde kullanabilecekleri serbest bir zamanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. İş ve iş- dışı olan bu ikili sosyal alan içerisinde, serbest zaman tarihsel olarak bir anlam kazanmıştır. Öncesinde iş ile bir içiçelik söz konusu iken kapitalizmin gelişimiyle, serbest zaman, iş yaşamı dışında kalan bir zaman ve iş’in devamı ve sürekliliği için gerekliliği olan zaman olarak açıklık kazanmıştır (Hemingway, 1996: 32). Göçebe ve avcı-toplayıcı toplumlarda gözlemlenen iş ile gündelik hayatın içiçe geçmişliği içerisinde zaman- mekan ayrımı yapılamazken, sanayileşme ile birlikte

serbest zaman ve iş yaşamının ayrıldığı günümüz çalışma sistemi ortaya çıkmıştır. Bu sistem beraberinde, önceki dönemlerin aksine anlam ve güdülenimden uzakta, amacından kopup sadece ücret kazanma aracı haline gelmiş bir üretim faaliyeti ve hayatın bir parçası olmaktan çıkarak yaşamı kazanmak için bir araç haline gelmiştir (Gorz, 2007: 38).

Sanayileşme sonucunda organize bir hal alan çalışma faaliyeti, modern şehri oluşturmaya başlamış ve serbest zaman ile iş zamanını birbirinden ayırmıştır. Disipline edilmiş bir alan olarak çalışma sahası, barındırdığı katı kurallarla anbean denetlenen bir yapı haline gelmiştir (Arslan, 2005).

Sanayi Devriminin iş verimliliğinde neden olduğu büyük artış sonucu, kişisel birikim ve servetler yeni yatırımlara dönüşmüş ve neticesinde iktisadi büyüme ile sermaye birikimi yaşanmıştır (Göral ve Karaküçük, 2016). Öte yandan çalışma koşullarının düzenlenmesi ile haftada 5 gün olarak benimsenen yeni çalışma düzeni, kişilerin çalışma zamanı dışındaki serbest zamanlarının miktarlarında ciddi bir artış görülmesine neden olmuştur. Bugünkü anlamında yenilenme amaçlı serbest zaman kullanımı bu zaman diliminde başlamıştır. Zorlu çalışma şartları altında yıllarca emek ile üretime katılan işçilerin zorlu mücadelelerinden sonra kazandıkları haklar, üretimde yer alan kesime kendilerine vakit ayırma imkanını vermiştir. İnsanların o dönemlere kadar yaptığı maddi birikimler, işdışı zamanları ile kesişmeye başladığında ise toplumsal yaşamda ciddi bir serbest zaman etkinlikleri talebi oluşmuştur. Ancak toplumsal kuruluşların sunduğu hizmetlerin, bu talebe cevap verebilecek seviyede olmayışı bu taleplerin bireysel bir düzeyde kalmasına neden olmuştur. Bu ihtiyaçlara cevap verebilmek maksadıyla toplumun serbest zamanlarında kullanabilecekleri yeni işletmeler kurulmaya başlanmış ve bu işletmeler büyüyerek serbest zaman endüstrileri haline gelmişlerdir. Serbest zaman endüstrileri ciddi büyüme oranları ile diğer sektörleri geride bırakmıştır (Göral ve Karaküçük, 2016: 34-40; Applebaum, 1997: 47, Akova ve Çakmak, 2015: 32-33).

İnsanoğlunun varoluşundan beri çeşitli dönüşümler geçiren serbest zaman, varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. İnsanlık tarihinde her daim her koşulda keyif verici serbest zaman aktivitelerine yer verilmiştir. Eski tarih kayıtlarında kişilerin serbest zamanlarında müzik, resim, çeşitli spor etkinlikleri gerçekleştirdikleri görülmektedir ancak sanayi öncesinde gerçekleştirilen bu etkinlikler günümüzdeki gibi

yasal haklarla düzenlenmemişti. Serbest zaman, çalışma yaşamının organizasyonu içinde çalışma sürelerinin düzenlenmesi ile anlam bulmuştur. (Kaya ve Karaküçük, 2016: 162; Ağaoğlu vd., 2005: 2-3).

Serbest zaman günümüzdeki anlamını gerçek manada Sanayi Devrimi sonrasında kazanmıştır. Kölelik ve feodal dönem içerisinde, serbest zaman, çoğunlukla yönetimi elinde tutan grupların imtiyazı olarak yaşanmıştır. Günümüz dünyasında ise durum bambaşka boyutlara ulaşmış, bireysel tercihlerin ve özgürlüklerin alanının da ötesine geçerek egemenliği ve gücü elinde bulunduranların denetim altına aldıkları ve çeşitli manipülasyonlarla yönettikleri bir zaman olarak görülmektedir. Kapitalizmin hızlı gelişimi ile birlikte gündelik yaşam, iş zamanı ve serbest zaman olarak net bir şekilde ikiye bölünmüştür (Kaya ve Karaküçük, 2016: 163).

Daha önce de belirtildiği gibi serbest zamanın anlamı toplumlara bağlı olarak farklı manalar kazanmıştır. İlkel insan için, kendi ihtiyacını karşılamaya yönelik, kendisi için kullandıkları zamanın dışında kalan zaman iken sınıflara bölünmüş bir topluma mensup insan için kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik, başkalarının menfaatleri için çalıştıkları zamanın dışında kalan zamandır (Aksoy, 2019: 606).

Önceleri işin ve zamanın yönetim şekli tamamı ile kişilerin kendisinde iken, kapitalizmin pençesi altına girmiş bireyin iş ve zaman yönetimine sistem karar vermektedir (Sarıipek, 2016: 113-114).

Günümüze yaklaştıkça, serbest zamanın çok boyutlu bir yapıya evrildiği görülmekle birlikte, serbest zaman, bireye ait olmaktan çıkarak kurumsal başka yapıların yönettiği, birçok alanı etkileyen karlı kapitalist bir pazar yerine dönüşmüştür (Aytaç, 2005: 2-4).

Feodalizmin bitişi ile başlayan kapitalizm, özel mülkiyete ve serbest girişimciliğe sırtını yaslayan, piyasa rekaberi aracılığı ile maksimum verimlilik ve maksimum kara ulaşmayı amaçlayan toplumsal-iktisadi bir yapıdır (Bal, 2011).

Öte yandan çalışma zamanı ile serbest zaman arasındaki farkın teknolojik gelişmelerle kaybolmasının sonucunda da teknolojik gelişmeler ve bizzat teknoloji, toplumun gündelik yaşamının ve hatta seçimlerinin belirleyicisi olmaktadır. Serbest zaman, yeniden üretim motivasyonu sağladığı, kişilerin monoton iş alanının dışına çıkarak kendini yenilediği maddi ve manevi tüketim sahası olarak görülmüştür. Ancak

serbest zaman yönetiminin kapitalizmin güçlenişini takiben gücü elinde bulunduran kesimlerin eline geçtiği görüşleri de öne çıkmaktadır. Modernliğin içerisinde akmaya devam eden serbest zamana, bireyin kendi insiyatifinde, ona ait olan bir zaman olarak bakmak şüphelidir. Çünkü bugün serbest zaman ferdiliğin ötesine geçmiş, kapitalist güç sahipleri tarafından belirlenen bir zaman durumuna gelmiştir (Kaya ve Karaküçük, 2016: 171-172; Aytaç, 2005: 6-8).

Kapitalizm, kar maksimizasyonuna ulaşabilmek için kilit noktalarından biri kişilerin işyerinde üretim yapmadığı serbest zamanlarıdır. Zira tüketimciliğin en çok görünürlüğe kavuştuğu, tüketime yönelik etkinliklerin gerçekleştiği zaman dilimi serbest zamanlardır (Kaya ve Karaküçük, 2016: 171-172). İş içinde üretim yapan toplum, iş dışında da tüketim yaparak üretmeye devam etmektedir.

İnsanoğlu varolduğu günden beri çeşitli sebeplerle tüketim yapmıştır. Ancak günümüzün tüketim şekli sistematikleşmiştir. Modern, sanayi ve geleneksel toplumların ‘’üretici’’ toplumlar olduğunu söylemek mümkündür. Üretim toplumlarının üyelerini biçimlendirme şekli o toplumun ihtiyaçlarına göre belirlenmiştir ve üyelerini üreticiler olarak kullanmıştır. Toplum üyeleri bu rol ile yetişmiştir. Günümüz toplumlarının vatandaşlarını yetiştirme ve şekillendirme biçimleri ise tüketim gereksinimi şekillenmektedir (Bauman, 1999: 39-43).

Tüketimcilik olgusunun ihtiyacı tüketme mentalitesinin ötesine geçerek iktisadi bir süreç olmaktan çıkması, simge ve sembolleri barındıran sosyal sürece dönüşmesi yirminci yüzyıl sonrasında meydana gelmiştir. Kapitalist toplumlarda pazarlama ve reklamcılık faaliyetleri artık ürünlerin sembol ve göstergeleri üzerinden yapılmaktadır. Öyle ki ekonomik geliri ortalamaların altında olan kişiler bile sosyal ve simgesel bir anlamı olan bu ürünleri satın almayı arzulamaktadırlar (Bocock, 1997: 13). Nesneler tarafından kuşatılmış olan insanoğlu (Baudrillard, 2008: 15) özellikle de orta sınıf ondokuzuncu yüzyılın bitimine kadar biriktirici bir karakter ortaya koyarken yirminci yüzyılla beraber harcamayı üstün tutan, tüketimci bir karaktere bürünmüştür (Fromm, 2003: 196-199).

Simgesel ve sosyal bir anlam taşıyan tüketim olgusu, modern dönem insanı için ayrıca diğer toplumsal statü gruplarından ayırt edilebilme olanağı sunarak kişilerin sosyal bir kimlik oluşturmalarına yardımcı olmaktadır. Diğer sosyal statü grupları içindeki bireylerden farklı olduğunu kanıtlamaya çalışan insan, tüketim faaliyetini,

içinde olmayı hayal ettiği ya da içinde olduğunu düşündüğü grubun kendine has özelliklerini kendisi üzerinden yansıtabilecek şekilde sürdürmektedir. Kısacası birey, kim olduğunu ya da kim olmayı istediğini ve hatta kim olmadığını tüketim davranışı üzerinden toplumsal hayata yansıtmaktadır. Bu yansıma giyim tarzı, yeme-içme davranışı, serbest zamanı kullanım biçimi, müzik zevki, ilgi duyduğu spor ve benzerleri ile anlam bulmaktadır. Alt sınıf, orta sınıfın giyim-kuşam, beğeni ve alışkanlıklarını kendi üzerinde yansıtarak kopyalarken orta sınıf, üst sınıfın tüketimlerine yönelir. Üst sınıflar ise tüketim alışkanlıklarını değiştirerek, farklılıklarını muhafaza etmeye çalışmaktadır. Bu durum bir döngü halinde devam eder. Örneğin; önceden İngiliz aristokratlarının tüketimi olan viski, sonradan alt statü gruplarına kaymış ve bunun sonucu olarak da yüksek statü gruplarına mensup bu insanlar viski içmeyi bırakmış ya da viski tercihlerinde değişikliğe gitmiştir. Serbest zamanlarında seçkin bir spor branşına katılıyor olmak, bir golf ya da yelken kulübüne üyelik, diğer statü gruplarından farklılığı ve ayrıcalığı dile getiren şeylerdir (Bocock, 1997: 24-27; Ünal, 2017: 387). Üst statü grubuna mensup gibi giyinen, yiyip içen, serbest zamanlarını değerlendiren alt sınıf insanı üst sınıfa karşı bir aidiyet oluşturmaktadır. Üst statü grubuna karşı beslenen aidiyet hissi sayesinde de egemen sınıfa hayran olan zararsız bir alt statü grubunu ortaya çıkarmaktadır (Çelik, 2013: 174-175).

Kapitalizm ve gösterişçi tüketimin görünürlük kazandığı alanlar olarak alışveriş merkezleri serbest zaman etkinliklerine olanak sağlamaktadır. Alışveriş merkezleri kapitalizmin gerekliliklerini yerine getirerek toplumu tüketime yönlendirmektedir. Tüketici toplumun, rahat hissedip harcamalarını daha eğlenceli şekilde yapmalarını sağlamak için organize olmakta, tüketici harcamalarını sistematik bir hale getirmeye çalışmaktadır. Kıyafet alınabilecek mağazaları, yorulunca oturup dinlenilebilecek koltukları, acıkınca yemek yenilebilinecek restorantları ve sıkılınca eğlenilebilecek oyun salonları vb. ile hizmet veren alışveriş merkezleri (AVM) sebest zamanlarda birçok şeyi aynı anda aynı ortamda yapabilmeyi vaadetmektedir (Şentürk, 2012: 70). Zannediyoruz ki buradaki en önemli koşul, tüketmek faaliyetidir. Zira kapitalizmin esaslarından bir tanesi kar maksimizasyonudur (Kaya ve Karaküçük, 2016: 166).

Toplumun her sosyal tabakasına hitap ettiği, herkesin girebileceği bir ortam olarak lanse edilseler de alışveriş merkezlerinde sarhoşlar, dilenciler vb. olan toplumun marjinal grupları ile karşılaşmak pek de mümkün olmamaktadır (Çetin, 2018: 16).

Öte yandan Sanayi Devrimi sonrasında kadınların üretim etkinliklerine katılımı özellikle ataerkil toplumlarda ciddi toplumsal değişikliklere neden olmuştur. Yemek yeme ihtiyacının dışarıda karşılanması restorant, bar, taverna vb. işletmelerin kurulmasına ön ayak olmuştur. Fast food adı ile anılan günümüzde neredeyse tüm dünyaya yayılmış olan işletmelere her yerde rastlamak mümkündür. 1950'li senelerden başlayarak dünyaya yayılan bu uluslarası işletmeler, kapitalist iktisadi sistemin ''hızlı üret, hızlı tüket'' düşüncesinden türemiş olduğu söylenebilir (Kadıoğlu, 2019: 205; Görkem, 2015: 258).

Küreselleşen dünyada yoksul kesimlerin çocuklarının yetersiz beslenme nedeniye rahatsızlıklara karşı dirençleri olumsuz etkilenmekte ve fiziksel gelişimleri aksamaktadır. Öte yandan fast-food yiyeceklerin içerdiği aşırı yağ ve şeker, tüketenleri obezite ile karşı karşıya getirebilmektedir. Dünya'da 2008 yılında 400 milyon olan obez nüfusu 2015 yılında 700 milyona ulaşmıştır (https://hsgm.saglik.gov.tr) Türkiye Çocukluk Çağı Obezite Araştırma Girişimi 2016 yılı verileri, Türkiye'de 7-8 yaş çocuklarının %14,6'sının obez öncesi, %9,9'un obez olduğunu göstermektedir (TEMD Obezite, 2018).

Sağlıksız beslenme alışkanlıklarına ek olarak teknolojinin hızlı gelişimi ile insan gücüne olan ihtiyacın azalması toplumlarda bir hareketsizlik problemine yol açmaktadır. Hareketsizlik sonucu oluşan sağlık problemlerinin çözülememesi kişilerin psikolojik sağlığını da etkileyebilmektedir ve fiziksel efor içeren serbest zaman aktivitelerinden uzaklaşan toplumlar içerisinde bu tip rahatsızlıklar görülebilmektedir (Kadıoğlu, 2019: 211).

Doğuştan getirdiği hareket ihtiyacını makinelere kaptıran insanoğlu modernin getirdiği kolaylık ve imkanlar aracığı ile her geçen gün daha da az hareket eder duruma gelmiştir. Geniş bir kitle artık masabaşı işlerde çalışmakta olup iş dışı zamanında ise genel olarak hareketsiz kalmak veya daha az hareket etmektedir. İnsanın doğasına aykırı olan bu durumun en büyük nedeni teknolojinin gelişimidir. Serbest zamanında alışveriş yapmak isteyen birey arabasına binerek alışveriş merkezine gidebilmektedir. Tek bir düğme ile televizyonu açıp kapatabilmekte, çamaşır ve bulaşık yıkayabilmektedir. İçinde bulunulan bu koşulların neticesi olarak hareketsizliğe bağlı çeşitli hastalıklarla insanlar karşıkarşıya kalmaktadır (Zorba ve Gönülateş, 2016: 103-104).

Sağlık giderlerinin azaltılması bakımından toplumun hareketli bir yaşam tarzı benimsemesinin sağlanması, devletler için önem taşımaktadır. Zira günde egzersiz için ayrılacak 10-15 dakika sağlık giderlerinden milyonlarca lira tasarruf sağlanabilir (Zorba ve Gönülateş, 2016: 108).

Sporun sadece sağlık ve sosyal boyutu düşünüldüğünde bile bireylerin sağlayacağı faydanın önemi ortaya çıkmaktadır. İnsanların hayatlarını sürdürebilmeleri için iletişime ihtiyaçları vardır. Psikolojik olarak kendini iyi hisseden birey topluma da yansıyacaktır. Toplumun diğer üyelerini oldukları gibi kabul etme, adaletli ve önyargıdan uzak olabilmek hem kişinin kendisine hem de çevresine fayda sağlayacaktır (Zorba ve Gönülateş, 2016: 116).

Teknolojinin hızlı gelişimi, toplumların tüm sınıflarına da yansımaktadır. Kapitalizmin bireyci dünyasında insanlar kültürel yapı, değerler, serbest zaman etkinlikleri ve daha nice değişime uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Rekreasyon, kişilerin çalışma hayatı dışında kalan zamanlarda, kendilerini yenilemek için hür iradeleri ile katıldıkları etkinliklerdir. Rekreasyonu sadece fiziksel aktivite ile sınırlamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Rekreasyon, kişilerin iş yaşamı dışında kalan zamanlarda yaptıkları zihinsel, ruhsal ve sosyal birçok etkinliği kapsamaktadır (Kesim, 2016: 131- 132).

Serbest zamanın tüketim biçimi her insan için farklılık göstermektedir, örneğin, bir kişi serbest zamanını televizyon izleyerek geçirirken, başka biri tiyatro izleyebilir ya da golf oynamayı tercih edebilir. Serbest zaman faaliyetleri yalnızca bireysel tercihlerden ibaret olmayıp gelir durumu, sosyal statü, cinsiyet, yaş, yerleşim yeri, dini inanış ve benzerleri gibi birçok faktöre bağlıdır (Arslan, 2005: 4).

Serbest zaman, içinde birçok etkinliği barındırmaktadır ve her geçen gün teknolojinin de gelişimine bağlı olarak yeni serbest zaman etkinlikleri ortaya çıkmaktadır. İnternet, masaüstü bilgisayarlardan mobil ortama taşınmış ve dünya üzerinde neredeyse tüm toplumların vazgeçilmez bir alanı haline gelmiştir. Zaman ve mekan sınırı olmaksızın kullanılabilmesi neticesinde neredeyse tüm ihtiyaçlar internet üzerinden karşılanır olmuştur. Bilgi alma ve verme işlevlerinin yanında alışveriş, oyun, eğlence, sosyalleşme gibi yeni işlevler kazanarak ciddi bir serbest zaman değerlendirme aracı haline gelmiştir (Çaycı vd.,2017: 112-113). Sübjektif bir alan olarak serbest zaman

ve etkinliklerinin geçmişte ve günümüzdeki bu çok çeşitliliği barındırması nedeniyle bu çalışma, serbest zamanda yapılan sportif etkinliklerle sınırlandırılmıştır.

Daha önce de değinildiği gibi serbest zaman etkinliği tercihlerinde yaş, cinsiyet, etnik köken, dini inanç, ikamet edilen bölge, aile, sosyal sınıf özellikleri gibi birçok faktör belirleyici olmaktadır (Arslan, 2005: 4). Bu çalışmada, serbest zaman etkinliği olarak sportif faaliyetleri, bu demografik özellikler içerisinde yer alan, geçmişten günümüze sosyolojinin önemli problemlerinden biri olarak tartışılan toplumsal sınıf ve tabakalaşma olgusu çerçevesinde ele alınmaktadır.

Toplumsal sınıfların tespitinde ikamet edilen bölge, eviçi dekorasyon, tüketim şekilleri, sosyal etkileşim biçimleri, katılınan serbest zaman etkinlikleri vb. kültürel araçlar olarak değerlendirilebilir. Örneğin kapalı siteleri genel olarak orta ve üst gelir grubu aileleri tercih etmektedir. Dışarıya kapalı, özel güvenlik önlemleri olan, serbest zaman etkinliklerine olanak veren kapalı sitelerde ekonomik geliri orta ya da üst olan, servis ya da finans sektöründen eğitimli haneler yer almaktadır. Öte yandan konut içindeki oda sayısı, ısıtma sistemleri, çalışma odası, misafir salonu, eviçi akıllı sistemleri gibi donanımlar üst tabakadan alt tabakaya doğru gidildikçe azalmakta ve çoğunlukla alt tabakada yok olmaktadır (Ünal, 2017; Özgür, 2006: 82).

Toplumsal tabakaların yansımalarını tüketim alışkanlıkları içinde de yakayabiliriz. Örneğin; alt sınıftan kişiler çoğunlukla semt pazarlarından alışveriş yaparlarken, orta ve üst sınıftakiler alışveriş ödemelerini kredi kartı kullanarak gerçekleştirmektedir. Üst ve orta sınıfların serbest zaman değerlendirme tercihleri arasında opera, resim ya da fotoğraf sergileri gibi sanatsal etkinlikler ve tenis, dalış, binicilik, yüzme gibi sportif etkinlikler bulunmaktadır (Tekvar, 2016).

Sportif etkinliğe erişim de önemli hususlardan bir tanesidir. Daha önce değinildiği gibi özellikle üst sınıfın sahip olduğu koşullar, çeşitli serbest zaman etkinliklerine katılabilmesine büyük olanak sağlamaktadır. Özellikle araç kullanımı gerektiren sporlara katılımda alt sınıfların büyük bir dezavantajı vardır. Pahalı ve alet gerektiren sporlara ekonomik sermayesi güçlü olan kişiler rahatlıkla katılabilmektedir. Ancak bu durum alt tabaka işçisi için kısıtlı olan gelirinin büyük bir kısmını serbest zaman etkinliğine bırakması anlamına geleceği için geçimi ile ilgili problem oluşturabilir. Bir grup işçi saatlerce dans edebilir veya futbol oynayabilir ancak bu

grubun bir yat kulübüne üye olarak bu sporları yapmalarına ekonomik sermayaleri engel olacaktır (Ünal, 2017: 1285).

Tarihi süreç içerisinde spor yapan sınıfların genel olarak artı ürüne sahip, üst gelir grubundan kişiler olduğu ifade edilmektedir (Dever, 2015: 143). Günümüzde ise spora katılım herkese açılmış herkes için spor ve sağlık için spor anlayışları önem kazanmıştır. Herkes için spor anlayışı içerisinde spor, hangi sosyal sınıftan olursa olsun, ırk, engel, yaş, cinsiyet,dini inanç vb. dinlemeden herkesin katılımına açıktır. Herkes serbest zamanını spor yaparak geçirme özgürlüğüne sahiptir ve kısıtlanamaz. Sporun toplumda yaygınlaştırılması yolu ile genel toplum sağlığının yükselmesi ve toplum içerisindeki potansiyeli olan sporcuların Türk sporuna kazandırılması, Türkiye Herkes İçin Spor Federasyonu'nun amaçları arasındadır (http://www.his.gov.tr)

Sağlıklı yaşam tarzı benimsenmesi konusunda zaman zaman popüler sporlar gündeme gelmektedir. Günümüzde yoga gibi bedenin eğitilmesine yönelik sporlar popülerlik kazanmış, organik ve doğal yiyecekleri tüketmek yine bu anlayışın bir ürünü olarak kendisine yer bulmaktadır (Baloğlu, 2005: 154).

Toplum devamlılığının sağlanması için fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan iyilik hali içerisinde olan bireylere ihtiyaç vardır. Ancak ne yazık ki sağlık hizmetlerine erişim düzeyi ve hizmetlerden yararlanma biçimlerinde de eşitsiz bir dağılım söz konusudur. Toplumun devamlılığı için toplum üyelerinin gerektiğinde sağlık hizmetlerine rahatça ulaşabilmesi elzemdir. Tıbbi kavramlarla ilişkilendirilse de sağlık, toplumsal ve kültürel bir olgudur. Görülen bazı semptomların hastalık olarak tanımlanıp tanımlanmayacağı da zamandan zamana toplumdan topluma değişiklik göstermektedir. Örneğin geçmişte zenginlik göstergesi olarak görülen kilolu olma durumu, günümüz dünyasında hastalık olarak kabul görmektedir (Şavran, 2010: 376-377; Aytaç ve Kurtdaş, 2015: 247).

Tarih içinde değişen sağlık ve sağlıklı beden anlayışı, günümüze gelindiğinde medya ile ideal beden olarak insanlara sunulmuştur. İdeal bedende olmayan bireyler sosyal ilişkiler konusunda sıkıntılar yaşamakta ve durumu düzeltmek adına spor merkezlerine gitmektedir. Düzenli olarak merkezlere devam eden kişilerin ise sosyal ilişkilerinin güçlendiği görülmektedir (Öngören, 2015: 40).

İnternet kullanımı 1970'li yıllarda başlayarak, süreç içerisinde yaygınlaşmış ve 2000'li yıllara gelindiğinde sosyal medya denilen bir alanı ortaya çıkartmıştır. Akıllı telefonları da kullanarak bağlanabilecekleri bu alanlar sayesinde insanlar, kendi

içeriklerini üreterek görünürlük kazanma imkanı bulmuşlardır. 2010 yılı Ekim ayında dünyaya Kevin Systrom ile Mike Krieger tarafından sunulan Instagram, fotoğraf ve video paylaşımlarının yapıldığı dünya üzerinde çok popüler bir araçtır. Fotoğraf ve video çekme faaliyetlerinin sanal ortama taşınması, kullanıcıların kendileri ile ilgili birçok paylaşım yapmasına neden olmuştur (Vural ve Bat, 2010: 3349; Kara, 2018: 12, Özdemir, 2015: 119). Her bir fotoğraf, beğenilme ve görünür olma imkanı sunmakta olduğu için paylaşılan fotoğraflarda beden, bedenin sunumu ve mükemmel beden anlayışı kullanıcılar açısından önem taşımaktadır. ‘’Sıkı bir beden ve sağlıklı bir yaşam için spor yapmak’’ anlayışı benimsenerek spor faaliyetlerine katılan kişiler, bu etkinliği sosyal medya hesaplarından paylaşmakta da geri durmamaktadırlar (Güz ve Şahin, 2018: 252-253). Bedenin kimi insanlar için toplum içinde görünür olabilme imkanı sunması durumunun, bedenin araçsallaşmasına neden olduğu görüşündeyiz. Bu görüşten yola çıkarak toplum içinde görünür olma aracı olarak bedenin sunumu için de spor olgusunun önemli bir duruma geldiği söylenebilir.

Sporun günümüzdeki son durumu değerlendirildiğinde, modern hayat içerisinde önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. Kitlelerin bir eğlence aracı, sağlığın korunmasına yönelik yapılan bir faaliyet gibi özelliklerinin yanında toplumsal statü ve hatta kimi zaman sınıfın da belirleyicisi olabilmektedir. Sporun toplumlar için önemli bir olgu haline gelişi, eski toplumlar ve günümüz toplumlarının spor ile bağlantı kurma şekillerinin iktidar ve sınıfsal açıdan bağlantısının ortaya konulması gereğini doğurmaktadır. Bu doğrultuda çeşitli tarihsel okumalar yapılmış, arkeolojik buluntular incelenmiş, sınıfsal özellikler ile sportif etkinlikler arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır.

Toplumsal tabaka modelleri üzerinden meydana gelen hiyerarşi kişiler ve gruplar arasında birtakım farklılıkların ortaya çımasına neden olmaktadır. Bu farklılıklara bağlı olarak toplum üyelerinin gerek serbest zaman süreleri gerekse de serbest zamanlarını değerlendirme biçimleri değişmektedir. Çalışmanın çıkış noktasının bu farklılıklar olduğu söylenebilir.

Neredeyse her dönemde çok önemli bir olgu olan rekreatif spor olgusunun toplumsal yönlerinin kavranması ihtiyacından doğarak gerçekleştirilen bu çalışma, geçmişten günümüze toplumların sınıfsal nitelikleri ile rekreatif spor arasındaki ilişkinin ortaya konulması amacını taşımaktadır.

Tarihte görülen tabakalaşma modelleri kapsamında kölelik sistemi, kast sistemi, feodal sistem ve modern toplumsal sınıf sistemlerinde rekreatif spor etkinliklerinin genel görünümü ele alınarak toplumsal tabakaların serbest zamana yönelik algıları ve sözü geçen tabakaların sportif faaliyetlerle ilişki kurma şekillerinin gerek ayrışan noktaları gerekse de ortaklıklarının açığa çıkarılması, çalışmanın bir diğer amacıdır.

Çalışmanın konusunu çalışma ve serbest zamanların sınırlarının henüz çizilmediği dönemlerden sanayileşme sonrası ile birbirinden ayrıldığı modern döneme kadar geçirdiği dönüşümler ile birlikte spor ve evrensel bir olgu olarak kabul edilen sosyal tabakalaşma oluşturmaktadır. Bu konu kapsamında da çalışmanın temel problemi geleneksel toplumlar ve modern toplumlardaki sınıfsal yapılar içerisinde sportif faaliyetlere bakış açıları ve toplumların bu serbest zaman pratiği ile ilişki kurma şekillerinde maydana gelen değişimlerin tespit edilmesi üzerinedir.

Çalışmanın Toplumsal Tabakalaşma başlıklı bölümünde toplumsal tabakalaşma konusunun anlaşılmasında gerekli olan kavramlar açıklanmış, genel toplumsal tabakalaşma modelleri detaylı olarak incelenmiştir. Kölelik, kast, feodal ve toplumsal sınıf sistemlerinde sportif faaliyetlerin görünümü ele alınarak toplumsal tabakaların serbest zaman algıları ve bir serbest zaman aktivitesi olarak spor ile ilişki kurma biçimlerine değinilmiş, toplumsal tabakalaşma ile alakalı ortaya atılan görüşler ele alınmıştır.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Toplumsal Eşitsizlik

Geçmişten günümüze tüm toplumlar, nesiller arası aktarılan eşitsizlikler içerisinde varlığını sürdürmüşlerdir. Toplum üyeleri ve grupları arasındaki bu eşitsizlikler, toplumsal farklılaşmalara neden olmakta bu farklılaşmalar da toplumun hiyerarşik kategorizasyonunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Bahar, 2009: 93). Bu eşitsizliklere sırtını yaslayan toplumsal tabakalaşma konusunu anlayabilmek için toplumsal eşitsizliğin ne ifade ettiğini anlamak gerekmektedir.

Zaman ve mekan sınırı gözetmeksizin her toplum içerisinde bir eşitsizlikten sözedilebilmektedir. Toplumsal tabakalaşmanın temelini oluşturan bu eşitsizlikler belli değişiklikler çerçevesinde ilk insanlardan günümüze kadar gelmişlerdir. Eşitsizlikleri sadece ekonomik gelir çerçevesinde düşünmek hatalı olacaktır (Saunders, 2001: 2). Örneğin, avcı ve toplayıcı gruplarda kişiler arasında zengin-yoksul ayrımı yoktur ancak toplum içerisinde yaş ve cinsiyet üzerinden bir eşitsizlik söz konusudur. Pozisyon ve rütbe farklılıkları cinsiyet ve yaş ile sınırlandırılmıştır. Avcı toplayıcı topluluklarında erkekler çoğunlukla avcılık faaliyetleri ile uğraşırlarken kadınlar tahılların toplanması ve çocukların bakımı ile ilgilenmiştir. Bu işbölümünün, cinsiyete dayalı bir eşitsizliğe neden olarak, erkeklerin kamusal alanda görece daha fazla söz sahibi bir duruma gelmesinde etkili olduğu söylenebilir (Giddens, 2012: 70).

Eşitsizlik, ekonomik gelir, eğitim ve sağlığa erişim olanakları, dini inanış, ırksal ve cinsiyet farklılıkları üzerinden tartışılabilir. Her ne boyutta olursa olsun eşitsizlik, ekonomik ve toplumsal alanda domino etkisine neden olabilmektedir. Örneğin, gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu toplumlarda, ülkenin elde ettiği kar, çoğunlukla toplumun üst katmanları arasında paylaşılmaktadır. Bu dağılımdan pay alamayan alt sınıfın yoksulluğu azalmamaktadır. Toplumsal eşitsizlik, anominin artışına sebep olabilir. Toplumdaki bu anomi durumu toplumun iktisadi büyüme oranlarını olumsuz anlamda etkilemektedir. Kargaşa ve bunalımın sebep olduğu bu düzensiz durum, yatırım yapmak isteyen kimseler açısından risk anlamına geldiği için yatırım azalmakta ve bu da beraberinde iktisadi bir daralmaya neden olmaktadır (Emin, 2018: 4).

Eşitlik, fiziksel, ruhsal farklılıklar içerisinde insanlar arasında ekonomik, politik ve toplumsal haklar yönünden herhangi bir ayrımın olmaması durumudur (Ozankaya,

1991: 44). Bu tanımlamadan yola çıkarak eşitsizlik, insanlar arasında ekonomik, siyasal ve toplumsal açıdan ayrımın olmasıdır. Toplumsal eşitsizlik ise, toplum içindeki birey ya da gruplara kaynakların ve fırsatların eşitsiz olarak dağılmasıdır (Marshall, 1999: 210-211). Marx'a göre, toplumsal eşitsizlik, toplumda oluşan iktisadi kaynak ve maddi varlıklara sahiplik durumunun neden olduğu bölünmelerdir. Weber ise eşitsizliği sadece ekonomik düzlemde değerlendirmemiş iktidar, statü grubu, kültürel farklılıklar gibi boyutları da kullanmıştır (Turner, 2000: 12).

Tarihin en eski dönemlerinden bu yana toplumsal eşitsizlikler varolmuştur. Bazı gruplar diğer gruplara göre daha avantajlı durumda olmuşlardır. Kişiler ve gruplar arasındaki bu avantajlı olma ve olmama durumları geçmişten beri üzerine düşünülen bir konu olmuştur (Ozankaya, 1991: 190). İnsanlar arasında varolmaya devam eden bu eşitsizlikler politik, toplumsal ve iktisadi olarak toplumsal hayatın içerdiği tüm alanlarda devam etmekte, kişilerin hiyerarşik olarak kategorize edilmesine ve toplum içerisinde katmanlaşmalara sebep olmaktadır. Toplumsal yaşamın her alanına sıçramış olan bu eşitsizliklerin ortaya çıkardığı insan gruplarının herkes tarafından rahatlıkla gözlenebilmesi mümkündür (Ateş, 2010: 1).

Ayrım ve eşitsizlik Eski Yunan düşünürleri tarafından da sorgulanmıştır. Eski Yunan'da sınıfsal ayrımlar ekonomik ölçütler çerçevesinde değil, mesleklere göre yapılmıştır. Modernin sosyal sınıflarını böylesine kati çizgiler ile ayrımını yapmak çok olanaklı değildir (İnce, 2017: 302). Platon'un devleti, idareciler, bekçiler işçilerden oluşmaktadır. Platon'un devlet anlayışında idareciler iyidir. Onlar kendi faydalarını değil toplumun faydasını düşünür. Öte yandan Platon'un işçileri boyun eğmeli ve bedenlerini her an önder ve toplumun önde gelenlerine hizmet etmek için dinç ve hazır tutmalıdır (Senemoğlu, 2016: 50).

Aynı gözlem, Ortaçağ feodal toplumu için de yapılabilir. Soylu ve serflerin sahip olduğu ekonomik ve hukuki statüler toplumsal yaşamın içinde kendini göstermiştir. Rousseau, asil, din adamı ve halk arasındaki bu eşitsiz yapıya karşı çıkmaktadır (Kabakçı, 2013: 49; 104).

2.2. Toplumsal Tabakalaşma

Genel anlamda toplumsal tabakalaşma, statü, otorite ve ekonomik güce göre toplum nüfusunun hiyerarşik katmanlar olarak sıralanması olarak tanımlanabilir (İnce, 2017: 295). Geçmişten günümüze tüm toplumlar, nesiller arası aktarılan eşitsizlikler

içerisinde varlığını sürdürmüşlerdir. Toplum üyeleri ve grupları arasındaki bu eşitsizlikler, toplumsal farklılaşmalara neden olmakta bu farklılaşmalar da toplumun hiyerarşik kategorizasyonunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Bahar, 2009: 93).

Sosyal bilimciler tarafından sıklıkla tartışılan ve merak edilen bir konu olan sosyal tabakalaşma olgusu aynı özellikleri taşıyan farklı grupların birbirleri arasında katmanlaşması anlamına gelmektedir. Jeoloji biliminin bir terimi olan katmanlaşma, çeşitli nitelikteki kaya parçalarının niteliklerine göre üst üste sıralanmasıdır. Sosyoloji bilimine uyarlanan bu kavram, çeşitli insan gruplarının niteliklerine ve özelliklerine göre hiyerarşik sıralanaşını ifade eder (Saunders, 1990: 1).

15 Nisan 1912 sabaha karşı 2.20'de ''batmaz'' denilen gemi, Titanik, Kuzey Atlantik sularına gömüldü. Döneminin müthiş bir teknoloji örneği olan geminin bir buzdağına çarpıp batması sonucunda 1500 kişi yaşamını yitirdi. Bu büyük kaza sırasında hayatta kalma şansı birinci, ikinci ve üçüncü sınıf yolcular arasında eşit dağılmamıştı. Ölen kişi sayısının bu denli büyük olması nedeni ile Titanik faciası, dünya çapında bilinir bir hale geldi. Bu trajik kazaya toplumbilimsel bir bakış açısı ile bakıldığında bazı yolcuların hayatta kalma şansının diğerlerine oranla daha fazla olduğu görülmektedir (Hall, 1986: 687; Macionis, 2012: 224).

Dönemin toplumsal yapısı gereği cankurtaran botlarına öncelikle bindirilenler kadın ve çocuklar olmuştur, sonuç olarak ölenlerin %80'ini erkekler oluşturmuştur. Uyarıların çok rahat duyulduğu ve cankurtaran sandallarında rahat ulaşım sağlanabilen üst kısımlarda seyahat eden birinci sınıf yolcularının %60'ından fazlası kurtulmayı başardı. İkinci sınıf yolcuların %36'sı, geminin en alt bölümlerinde yolculuk yapan üçüncü sınıf yolcuların %24'ü hayatta kalmayı başarabilmişti (Macionis, 2012: 224).

Cankurtaran botlarının birinci ve ikinci sınıf yolcularının bulunduğu güvertede konumlandırılması, önce birinci ve ikinci sınıf yolcularına bakma mentalitesi, güverteye giden yolu tesadüfen bulan üçüncü sınıf yolcuların ihmal edilmesi nedeniyle bu trajik kazada can kayıplarının büyük çoğunluğu üçüncü sınıf yolcuların oluşmuştur (Hall, 1986: 689-690).

Gemide yolculuk yapanlar arasındaki eşitsizlik net olarak görülebilmektedir. Birinci sınıf bilete sahip olan yolcular daha ayrıcalıklı olup güvertenin üst katlarındaki lüks odalarda konaklamışlar, yolculukları boyunca istedikleri vakit eğlence faaliyetlerine katılabilmişlerdir. Üçüncü sınıf yolcuların geminin alt kamaralarında

konaklıyor oluşları, batış esnasında cankurtaran botlarına ulaşmalarını zorlaştırmıştır. Böylece üst sınıfa mensup olmak, batan bir gemide hayatta kalma oranını artırabilmiştir (Dinç, 2013: 11; Hall, 1986: 687).

Daha önce de belirtildiği gibi dönemin kadınların ve çocukların ‘’korunmaya muhtaç olduğu’’ düşüncesi nedeni ile gemiden, önce kadın ve çocuklar kurtarılmıştır. Bu da üçüncü sınıf yolcusu bir erkeğin hayatta kalma oranını epey düşürmüştür (Dinç, 2013: 12). Bu örnekte de görülebildiği gibi gelir durumu, cinsiyet, ırk ve benzeri durumlar, yaşamı önemli ölçüde etkileyebilen faktörlerdir.

Tabakalaşma, kişiler arasındaki farklılık ve benzerliklerden doğan sıralanışı belirten, tüm toplumlarda görülen soyut bir kavramdır (Bahar, 2009: 93). Toplumsal tabakalaşma, toplumların zaman içerisinde geçirdiği dönüşüm ve gelişimleri idrak edebilme gayesi ile toplumların karşılaştırılması esasına yaslanan bir sosyoloji meselesidir (Yalçın, 2019: 160).

Geçmişten günümüze çeşitli grup ve bireyler arasında süregelen eşitsizlikleri açıklamak amacıyla toplumsal tabakalaşma kavramını kullanan sosyologlar (Giddens, 2012: 340) eşitsizlik ve tabakalaşmanın kökenlerini anlamlandırmaya çalışmışlardır. Rousseau’ya göre insanlar tabii yaşam halinde iken eşitlikten söz edilebilirdi fakat artı ürüne sahip olma isteği nedeniyle zengin yoksul ayrımı ortaya çıkmıştır (Kabakçı, 2013: 101). Benzer şekilde Marx da toplumsal tabakalaşmanın nedenini açıklarken özel mülkiyet kavramına işaret eder (Dinç, 2014: 33).

Toplumsal tabakalaşma yalnız varlık ve mülkiyet sahipliği değil; aynı zamanda cinsiyet, yaş, meslek, statü vb. özellikler sebebi ile de ortaya çıkmaktadır (Giddens, 2012: 340). Mülkiyet ve güç anlamında neredeyse hiçbir farkın bulunmadığı kültürlerde bile erkek-kadın, yaşlı-genç arasında bir eşitsizlik, toplumsal önem ve prestij bakımından bir hiyerarşi görülebilmektedir. Sosyal tabakalaşmadan bahsedildiğinde ilk başta kastedilen insan kümeleri arasındaki yapısal duruma gelen eşitsizliklerdir. (Bulut, 2013: 205).

Toplumsal hayat içerisinde geçmişten günümüze eşitsizlikler her zaman varolmuştur. Eski Yunan, Roma ve Mısır topluluklarında kölelik düzeni içerisinde bazı insanların köle bazılarının ise bu kölelerin sahipleri oldukları, köle çocuklarının köle, efendi çocuklarının efendi olarak kaldıkları bilinmektedir. Zamanla kölelik yerini toprak efendileri ve bu toprak efendilerinin toprağını işleme mecburiyeti olan serflere

bırakmıştır. Tıpkı kölelikte olduğu gibi bu sistemde de deyim yerindeyse babaları ne ise çocukları da o olmuştur. Toplum yaşamı içerisinde anamalcı düzenin oluşum ve gelişim sürecinde toprak sahipleri yerini zamanla ticaret burjuvalarına; loncalara mensup zanaatkarlar da yerini toprağa ya da loncaya bağlılığı olmayan istediği işi yapabilen hür işçilere bırakmıştır. (Ozankaya, 1991: 190-191).

Kişilerin farklı toplumsal statüler arası hareketliliğini tarif eden toplumsal hareketlilik de tarihsel dönemde toplumsal tabaka sistemlerine göre değişiklik göstermiştir. Kölelik ve kast sisteminde katmanlar arası bir geçişlilik söz konusu değilken mülkiyet sisteminde sınırlı bir geçişlilik vardır. Modern toplumsal tabakalaşma sistemi olarak toplumsal sınıf sisteminde ise sınıflar arasındaki soyut sınırlar katı olmadığı için sınıflar arası hareketlilik mümkündür (Dinç, 2013: 15-21).

Toplumsal hareketlilik, birey veya topluma özgü çeşitli unsurların bir toplumsal konumdan diğerine geçişi anlamına gelmektedir. Yatay ve dikey olmak üzere iki temel toplumsal hareketlilik türü vardır. Yatay toplumsal hareketlilik, bir bireyin ya da sosyal nesnenin, aynı seviyede yer alan bir toplumsal gruptan diğerine geçişidir (Sorokin, 1959: 133). Bir fabrika işçisinin çalıştığı işten çıkıp başka bir fabrikada aynı statüde işe başlaması bir yatay hareketlilik örneğidir. Bu örnekte mekansal bir değişiklik dışında bireyin toplumsal konumunda gözle görülür bir değişiklik olmamaktadır.

Dikey sosyal hareketlilik ise, kişinin bir toplumsal tabakadan diğerine geçişini ifade eder (Sorokin, 1959: 133). Burada bir statü veya konumdan başka bir statü veya konuma geçiş söz konusudur. Geçiş yönüne göre yukarı doğru ve aşağı doğru olmak üzere iki tür dikey hareketlilik vardır (Korkmaz, 2005: 80). Üçüncü ligde futbol oynayan bir futbolcunun Spor Toto Süper Lig'de oynayan bir futbol takımına transfer olması, kişinin yaşam standardında belirgin bir değişikliğe sebep olacağı için yukarı dikey hareketliliğe örnektir. Spor Toto Süper Lig'de top koşturan bir futbolcunun takımdan atılması ve sonucunda bölgesel amatör lig'de oynamaya başlaması konuşulduğunda ise aşağı doğru dikey hareketlilikten bahsedilmektedir.

Öte yandan toplumsal sınıfların tarihteki tüm toplumsal tabakalaşma modellerinden farklı olması nedeni ile -ki toplumsal sınıfları diğer tabakalaşma modellerinden ayıran en önemli özelliklerden biri toplumsal sınıfların net olarak kendi içlerinde ayrılmamaları ve bir bütünlük ortaya koymamalarıdır- toplumsal sınıf ve toplumsal tabakalaşma kavramları çoğunlukla aynı anlama geliyormuş gibi

algılanmaktadır. Ancak toplumsal sınıf, modernleşmiş toplumların tabakalaşmış biçimidir. Toplumsal tabakalaşmayı bir şemsiye gibi düşünecek olursak, toplumsal sınıf bu şemsiyenin altında bulunmaktadır (Berber, 2003: 224-231). Tıpkı kölelik, kast ve feodal sistem gibi toplumsal sınıflar da toplumsal tabakalaşmanın çatısı altındadır.

Hiyerarşideki sıralama, tarih boyunca akrabalık, servet, güç gibi özellikler baz alınarak oluşmuştur. Bu özellikler içinden hangisi veya hangilerinin öne çıkacağı toplumun yapısına göre değişmiştir. Feodal dönem toplumunda, çoğunlukla kan bağına önem verilmiştir ancak günümüz kapitalist toplumunda önem kazanan ekonomik güç olgusudur (Başaran, 2007: 216).

2.2.1. Toplumsal Tabakalaşmanın Belirleyicileri

Birçok sosyal bilimci, toplumsal sınıflar ve tabakalaşma sistemlerinin ekonomi, mülkiyet sahipliği ve maddi varlıklara bağlı olduğu düşüncesinden yola çıkarak toplumsal bölünmenin kaynağını belirlemeye çalışmıştır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi eşitsizlikleri yalnızca iktisadi gelir kapsamında düşünmek eksik olacaktır (Saunders, 2001: 2). Özellikle 1970 sonrası toplumsal katmanlaşmanın başka boyutları olduğu ileri sürülmüştür. Örneğin: Max Weber, ekonomik etmenlere ek olarak politik duruş, statü gibi unsurların da toplumsal tabakalaşma için anlamlı olduğunu savunmuştur (Thorpe, C. vd., 2017: 64). Bourdieu, sınıflar arasındaki eşitsizliğin nedeni olarak ilerleyen kısımlarda açıklanacak ekonomik, sosyal, kültürel ve simgesel olmak üzere dört sermaye türünden bahsetmektedir (Dinç, 2013: 300).

2.2.1.1. Ekonomi

Tabakaların oluşumunda kişilerin ekonomik durumu çoğunlukla belirleyici olmaktadır. Ekonomik durum toplum içinde bir insanın sahip olduğu gelir ve serveti ifade eder (Dinç, 2013; 14). Kişilerin ekonomik gelirleri yükseldikçe hayat standartları da yükselmektedir. Sosyal refahtan alınan pay oranında sosyal hizmetlerden yararlanılmaktadır (Uras, 2002: 232., akt. Ateş, 2010: 13).

Bu noktada ekonomik gelirin önemli bir belirleyici olan meslek kavramı önem kazanmaktadır. Toplumlara bakıldığında İnsanların büyük bir çoğunluğu hayatlarını devam ettirmek için mesleki bir faaliyet içinde bulunduğu görülmektedir. Meslek, kişiler açısından olduğu gibi toplum açısından da birçok bakımdan önem taşımaktadır (Eke, 1987: 377).

Meslek, toplumun işleyişi için önemli bir rol oynamaktadır. Toplumun örgütlenmesi, yapılaşması, toplumsal işbölümünün oluşması ve biçimlenmesine katkıları düşünüldüğünde meslek, sosyal alanın bir belirleyeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzun vadeli ve ömürlük bir proje olarak düşünülen meslek, kişilerin yaşam tarzlarını, hayat perspektifini, tutumlarını ve davranışlarını etkilemektedir (İlhan, 2008: 314).

Meslek, toplumsal realitenin önemli bir noktasına denk gelir ve barındırdığı sosyolojik anlam nededi ile ekonomik faaliyetlerin çok daha ötesinde yer almaktadır (İlhan, 2008; 315). Kişinin toplumsal statü ve gelir miktarının bir belirleyicisi olarak meslek, kişinin gündelik yaşamını nasıl geçireceğini, serbest zamanlarında neler yapacağını, kimlerle arkadaşlık edip, kiminle evleneceğini, ailesinin ikamet edeceği yeri, çocuğunun hangi okula gideceğini, vb. belirler sınıf sistemi içinde kişinin toplumsal itibarını tayin eder (Eke, 1987: 379).

Gelirin alımgücü üzerindeki etkisi bilinen bir gerçektir. Ekonomik gelir, çoğu zaman belli imkanlara sahip olunmasına yardımcı olmaktadır. Örneğin, yoksullukla mücadele içinde olan bir ailenin, çocuklarını özel okullara yollaması pek de mümkün gözükmemektedir ve bu durum nedeni ile belki de o çocuk iyi bir eğitimden mahrum kalmaktadır (Dinç, 2013: 14).

Günümüzde meslek sahibi olmanın en önemli koşullarından biri şüphesiz eğitimdir. Eğitim, dikey hareketlilik için bir araç haline gelmiş durumdadır. Önceleri örgün eğitim, dikey hareketlilik için bir kıstas olmamıştır. Meslekler usta- çırak ilişkisi içerisinde öğrenilmiştir. Örneğin, kişiler ustalarını izleyerek, pratik tecrübeleri, yöntem ve teknikleri edinerek doktor olmuşlardır. Ancak günümüzde bir üniversitenin lisans eğitimini tamamlamış olmak maddi olanak gerektirmektedir (Tezcan 1996: 175).

Özellikle geleneksel toplumlarda birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış toplumsal gruplar ve her toplumsal grupların kendilerine has hak ve görevleri vardır. Eğitim, üst tabakada bulunan grupların hakkı gibi görülüyorken, alt tabakada bulunan insanlardan toplumun ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin üretiminde bulunmaları beklenmiştir. Böylece geleneksel toplumun üst tabaka insanları istedikleri faaliyetlere katılabilmiş, alt tabakalardakiler ise bedensel özelliklerini kullanarak birçok işte çalışmak durumunda kalmışlardır (Öner, 2013). Modern toplumun sınıf yapısı içerisinde ise sınıflar arası

ayrım geleneksel toplumlardaki kadar katı olmadığı için, insanların eğitim faaliyetlerine katılmaları önünde toplumsal bir engel gözükmemektedir.

Günümüzde eğitim, herkesin katılımına açık bir alan olarak görülmektedir. Ancak eğitimin niteliği bölgeden bölgeye, sınıftan sınıfa vb. değişmektedir. Şehirde verilen eğitim ile taşradaki eğitim arasında fark vardır, aynı fark burjuva ve işçi arasında da görülmektedir. Çocukların eğitim ve yaşam içerisindeki şansı ailelerinin şehir ya da taşrada yaşamalarına, üst ya da alt sınıfta olmalarına bağlıdır aslında (Durkheim, 1922: 7).

Kişilerin eğitim hayatı içerisindeki başarı durumu sonraki aşamada dikey hareketliliğe yardımcı olabilecek bir faktördür. Başarının sağlanması, kişilerin zihinsel gelişmişliği yanında bu yeteneklerin daha iyi bir hale getirilmesine bağlıdır. Bu yeteneklerin geliştirilmesinde uygun şartların sağlanmış olması gereklidir. Uygun şartların sağlanmasında ailenin ekonomik gelir durumu önemli bir hale gelmektedir. Ekonomik gelir seviyeleri düşük olan ailelerin çocukları yeterli düzeyde beslenemedikleri için zihinsel gelişimleri olumsuz yönde etkilenmektedir. Kötü sağlık koşulları, küçük evler, büyük aileler içerisinde verimli çalışacağı bir ortamı bulamamaktadırlar (Tezcan, 1996: 151;152). Bu da uzun vadede meslek seçimini, çalışma şartlarını ve dolayısı ile gelecekteki ekonomik gelirini etkileyecektir.

Öte yandan kişilerin eğitim kademesindeki bir yükseliş gelirin yükselmesine de sebep olduğu için mutluluk düzeyinin artmasına neden olmaktadır. Çirkin ve Göksel (2016) yaptıkları çalışmada ekonomik gelirde ortaya çıkan bir artış, kişilerin yaşam doyumu ihtimalini artırmakta, gelirinden duyduğu memnuniyetin artışı da kişileri hayat amaçlarına yaklaştırdığı için mutluluk duygusu üzerinde pozitif bir etki meydana getirmektedir. Ekonomik gelirin kişilerin yaşam standardını yükselttiği bilinmektedir ancak tek başına mutluluğa ulaşmaya yetmemektedir. Yapılan araştırmada kişilerin kendi salt gelirini değil çevresindeki insanlarla kıyasladıklarında elde ettikleri gelirin miktarını kıstas aldıkları görülmektedir. Başka bir deyişle herkesin yüksek gelire sahip olduğu bir ortamda kişinin gelirinin yüksek olması mutluluk için yeterli olmamaktadır (Çirkin ve Göksel, 2016: 398). Bu durumun modernite ile ilişkili olduğu düşüncesindeyiz. Zira metropolün kargaşası içerisinde, bireyselleşmiş modern insan, çaresizlik içinde kısılıp kalmıştır. Modern insan, özgür ve işinde uzmanlaşmıştır. Bu uzmanlaşma, kişiyi diğerleri ile kıyaslanamaz hale getirip vazgeçilmez kılmıştır ancak

aynı zamanda başkalarına daha bağımlı hale getirmiştir (Simmel, 2004: 490). Kısacası kişi, başkalarının ürettiğinden daha çok üretmeli, gerekirse başkalarından daha çok harcamalıdır.

Karl Marx, ekonomiyi toplumsal alanın temel özelliklerinin belirleyicisi ve toplumsal kurumlar arasındaki ilişkilerin özü olarak tanımlar. Marksist ideoloji, sosyal sınıfı, temelde üretim araçlarına sahip olanlar ve sahip olmayalar olarak ikiye ayırır. Üretim araçlarını kontrolünde bulunduran ‘’yönetici sınıf’’, üretim araçlarına sahip olmayan sınıfı, deyim yerindeyse sömürmektedir (Arslan, 2004: 129). Sınıflar ve sınıfsal ilişkiler Marksist yaklaşımda ekonomi temelinde ele alınmaktadır.

Marx’ın sınıfların temeline oturttuğu mülkiyete sahip olma ve olmama durumuna katılmakla birlikte sınıfların şekillenmesinde, başka etkenlere de vurgu yapmaktadır. Weber’e göre sınıf farklılıkları, yalnızca ekonomik değil aynı zamanda kişilerin mesleklerini ve yeteneklerini etkileyen faktörler de içermektedirler. Weber, kişilerin pazardaki konumlarının hayat standartlarını topyekün değiştirdiğine vurgu yapmaktadır. Weber, varlık ve yokluğun kişilerin sınıfsal durumlarını belirlemede temel bir değişken olduğunu kabul etmekle birlikte, insanlara başkaları tarafından yüklenen toplumsal itibar anlamına gelen statünün de belirleyici olduğunu savunmaktadır. Geleneksel olmayan toplumlarda statü, kişilerin yaşam biçimleri yolu ile dillendirilmekte, konut tipi, giyim-kuşam, konuşma şekli, serbest zaman kullanımı ve meslek gibi ögeler statünün göstergeleri olarak karşımıza çıkmakla birlikte kişilerin başkalarının gözünde sosyal konumunun biçimlenmesine neden olmaktadırlar (Weber, 2012a: 293; Giddens, 2012: 346-347).

Bütçenin rahat kullanımı, tüketim ürün ya da hizmet seçimlerini genişlettiği, serbest zaman etkinlikleri için seçim özgürlüğü sağladığı varsayıldığında refah ve mutluluğa neden olmaktadır. Öte yandan başarı, seksüel faaliyet, toplumsal ilişkiler, beslenme şekli, serbest zaman etkinliklerine katılım da yaşam doyumunu etkilemektedir (Dockery, 2003: 3-4).

Daha önce de belirtildiği gibi rekreasyon etkinliklerine katılma düzeylerinin serbest zaman süreleri ile sıkı bir bağlantısı vardır. Kişilerin serbest zaman sürelerini belirleyen en önemli unsurlardan biri de meslektir. Meslek faktörünün serbest zaman sürelerinin üzerindeki belirleyici niteliği ekonomik gelir miktarı üzerinde de görülmektedir. Serbest zaman etkinliklerine olanak sağlayacak iş ortamı (Bayraktar,

2003: 23), kişilerin kendilerini eğlendiren etkinliklere katılıma ihtimalini artıracaktır. Kişilerin haftada en az bir kez kendilerini eğlendiren etkinliklere katılımının mutluluk düzeyleri ve yaşam doyumları üzerinde pozitif bir etkisi vardır (Çirkin ve Göksel, 2016: 398).

İnsanlık tarihi boyunca pek çok ekonomik sistem geliştirilmiştir. Bu ekonomik sistemler toplum içerisinde iktisadi, toplumsal ve kültürel değişimleri beraberinde getirmişlerdir. İktisadi sistemlerin ortaya çıkardığı kaynaklar, insanoğlunun taleplerine göre biçimlenmektedir. İktisadi sistem, toplumlarda bu kaynakların paylaşımı ve mülkiyeti ile alakalı toplumsal kararlar ve kurumlar tarafından üretilen standartlar bütünüdür. Ekonomik sistem, toplumlarda üretilenlerin, paylaşımı ve tüketimini düzenleyen sistemlerdir (Kaya ve Karaküçük, 2016: 159).

Kısaca açıklamak gerekirse, üreticiler ve tüketiciler arasında kar elde etme etkinliğine dayanan bir aracı sınıfın bulunduğu ve özel mülkiyete önem atfeden sistem ‘’kapitalist sistem’’ dir. Üretim faaliyetlerinin devlet firmaları tarafından sürdürüldüğü ve tüketicilere dağıtıldığı, kar amacı gütmeyen sistem ise ‘’sosyalist sistem’’dir (Kaya ve Karaküçük, 2016: 160).

Dünya üzerinde değişik biçimlerde varolmaya devam eden ekonomik sistemler, insanı, çalışma hayatını, tabakaları biçimlendirmektedirler. İktisadi sistemler, toplum içindeki toplumsal ve ekonomik yapılara yeni biçimler kazandırdığı gibi kendisini de belli bir mantık çerçevesinde değiştirmektedir. Piyasayı, üretim şeklini, çalışma yaşamını, tüketimi, gündelik hayatı etkilediği gibi, ekonomik sistemler, kişilerin serbest zamanını ve bu zamanı nasıl kullanacağını da etkilemektedir (Kaya ve Karaküçük, 2016: 161).

2.2.1.2. Statü

Toplumsal statü, toplumlumun kendisinin tayin ettiği yer, kişilerin toplum içinde işgal ettiği konumdur (Tezcan, 1996: 309). Toplumun kişiler hakkındaki düşünceleri olarak statü, toplumun kendi üyelerine belli anlamlar yükleyip kişilerin bu anlamlara göre belli konumlara oturtulmasıdır (Ceylan, 2011: 93). Weber’e göre statü, başkalarının kişilere yüklediği değer ya da itibardır. Statü, toplumsal gruplar arasında kategorik ayrışmayı belirtir (Giddens, 2012: 347). Statü, herhangi bir bireyin toplum içinde işgal ettiği konum ve konumların toplamı anlamına gelmektedir ve toplum için ifade ettiği pozisyonu sembolize eder (Linton, 1936: 113).

Kişileri nitelediği gibi kişilerin davranış ve tutumlarını da belirleyen statü, bireylerin davranışlarından da etkilenmektedir. Statülerin değerleri ve anlamları, o statüde bulunan kişilerin kişilik özelliklerine göre biçimlenmektedir. Örneğin, bir kralın insani değerleri umursamadan hareket etmesi, kraliyetlik statüsünün toplumsal saygınlığını azaltacaktır (Ceylan, 2011: 94).

Kişiler gücünü işgal ettiği statüden almaktadır. Görece yüksek statüye sahip olanlar toplum içinde daha etkili ve nüfuzlu bir durumdadır. İnsanların sürekli bir biçimde statüsünü yükseltme çabası içinde olması, toplumsal statü derecesinin kişiye birçok avantaj sağlamasının bir sonucudur. Toplumsal statünün yükseltilmesi, kişilere ferdi doyum hissi vermesinin yanısıra sosyal hayat içinde başkaları ile rekabetinde muvaffakiyet sağlamasına yardımcı olmaktadır (Ceylan, 2011: 94).

Toplumun olduğu heryerde toplumsal statü vardır. Zira kişilerin statüleri, toplum tarafından belirlenmektedir (Tezcan, 1996: 309). Toplum, herkes için bir toplumsal statü belirlemiştir. Toplumsal statü, toplum tarafından, kişiler için uygun görülen mevki ya da pozisyondur (Fichter, 2001: 30). Elbette toplumsal statü toplumsal sistemden ayrı düşünülemez. Toplumsal statüye atfedilen önem, toplumsal topluma değişiklik göstermektedir. Geçmişte soyun toplumsal statünün belirlenmesinde önemli bir işlevi varken günümüze yaklaştıça bireysel kabiliyetler ve başarı daha etkili olmaya başlamıştır. Örneğin, feodal sistemde senyör olarak doğmuş olmak, üst statüde yer almak için yeterli bir ölçüt iken, demokratik toplumda, kişilerin kabiliyet ve eforları esas önemli olandır (Ceylan, 2011: 95). Demokratik toplumlarda bireyler gönüllü olarak farklı bir statüyü seçebilmektedirler. Örneğin, kişi, marangozluk mesleğine değil de hukuka yönelebilir (Fichter, 2001: 31).

Bu noktada, toplumun üyeleri ne yalnızca bütünü ile toplum hükümlerinin vicdanına bırakılmıştır, ne de bütünü ile bizatihi kendi toplumsal statülerinin tayin edicisidirler. Toplumsal statü, kişinin kendi hakkındaki düşünceleri değil, toplumun diğer üyelerinin o kişi hakkındaki düşünceleridir (Fichter, 2001: 31).

Toplumsal hayat içerisinde herkesin birden çok statüsü bulunmaktadır. Bir kişi aynı anda hem antrenör, hem anne, hem de bir hayır kurumu gönüllüsü olabilir. Kişilerin toplum içerisindeki statülerin çeşitliliği arttıkça statü çatışması artmaktadır (Marshall, 1999: 701; Ceylan, 2011: 94-95).

Antrenör bir babanın kendi takımı içinde futbolcu olan kızına karşı yaklaşımında baba ve antrenörlük rolü konusunda çatışma yaşanabilir ya da aile işletmesinde birlikte çalışan eşlerin, eş rolleri ile iş yaşamından kaynaklanan rolleri çatışmaya neden olabilir (Zencirkıran, 2016: 88).

Toplumun kişiler için yaptığı değer derecelendirmesi olarak statü, toplumdan topluma, zamandan zamana değişiklik göstermektedir. Örneğin 1960-1970'li yıllarda Türkiye'de meslek sahipliğine dayalı statüler önem taşımakta olup mühendislik, doktorluk, memurluk, kaymakamlık vb. meslekler toplumsal yapı içinde saygı gösterilen prestijli statüler olmuşlardır. 1980'li yıllarda toplumsal hayatta yaşanan değişimler ile beraber zenginlik ve gösterişli tüketim, statünün belirlenmesinde önem kazanan diğer olgular haline gelmişlerdir. (Ceylan, 2011: 96; Zencirkıran, 2016: 89).

Türkiye'de İş Yaşamı ve Mesleklerin İtibarı (2015) isimli araştırmanın sonuçlarına göre tıp doktorluğu, üniversite profesörlüğü, hakimlik, öğretmenlik ve diş hekimliğinin Türkiye'nin en itibarlı beş mesleği olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı araştırmada yüksek gelir sağlayan mesleklerin üst sıralarda olduğu gözlemlenmiştir. Aynı şekilde yüksek geliri tamamlar bir şekilde mesleği elde etmenin uzun ve nitelikli bir eğitimi gerektirmesi, itibarı pozitif yönde etkilemektedir.

Kişilerin yaşamları boyunca elde edecekleri ekonomik geliri etkileyen önemli faktörlerden biri olarak eğitim (Çiftçi ve Kangallı, 2015: 149), sosyal statünün önemli bir belirleyicisidir. Eğitimin statü kazandırma işlevi hala devam etmekte, ABD, İskandinav ülkeleri ve İngiltere'de eğitim, statü atlamada önemli bir araç olarak görülmektedir. Kişilerin toplumsal tabaka sistemleri içerisindeki konumlarının belirlenmesi için önem arzeden (meslek, ekonomik gelir, hayat tarzı vb.) etmenlerin, kişilerin aldığı eğitim türü ve derecesi ile ilişkili olduğu düşünüldüğünde, eğitimin, insan hayatında statü ve sınıf atlatan işlevleri bulunmaktadır (Tezcan, 1996: 77).

Dini inanç da toplumsal statünün belirlenmesinde bir etkendir. 11 Eylül 2001 saldırısından sonra ABD ve birçok Avrupa ülkesinde Müslüman nüfusun tedirginlik yarattığı gerekçesi ile ayrımcı davranışlara maruz kalması, toplumsal statü farklılıklarının bir yansıması olarak görülebilir (Zencirkıran, 2016: 140).

Ten rengi, yaş ve cinsiyet de kişilerin statüsü için belirleyici olabilmektedir. Örneğin, Güney Afrika'da statünün belirlenmesinde siyah ya da beyaz olmak önem taşımaktadır. 1992 yılında yürürlükten kaldırılmadan önce, Güney Afrika'da toplam

nüfusun %15'ini oluşturan beyazlar, ülkenin tüm zenginliklerinin neredeyse tamamını denetlemekteydiler. Nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan siyahilere ise sadece beyaz azınlık için çalışmalarına izin verilmekteydi. Bunların yanısıra kişilerin fiziksel görünümü, boyu, kilosu vb. yani güzellik standartları da belirleyici faktörler arasında yer almaktadır (Zencirkıran, 2016: 138; Giddens, 2012: 343; Ceylan, 2011: 96). Günümüzde medyanın yaygınlaşması ile maddesel güzellik anlayışı ön plana çıkmaktadır. İddialar, tüketim kültürünün bedeni metalaştırdığı yönündedir. Bunun nedeni, bedenin görünümüne bağlı olarak bireyin statüsünün ve toplumda kabul edilebilirliğinin arttığı görüşüdür. Çerçevesi belirlenmiş bir beden güzelliğine sahip olmanın toplum içinde farklılık ve statü artışı sağladığı düşüncesi, televizyon ve medya aracılığı ile yaygınlaştırılmaktadır. Özellikle dizi karakterleri, gündelik yaşamları ve tüketim alışkanlıkları ile bu durumun yaygınlaşmasında önemli rol oynamaktadır. Standart beden anlayışının altında kalan birey, dışlanma ve statüsünün azalacağı kaygısı ile standart bedene yaklaştırıcı birtakım faaliyetlere yönelmektedir (Bilgin, 2015: 310; Özgen, 2017: 20-21; Deniz, 2019: 5).

2.2.1.3. Güç-İktidar

Tarih boyunca toplumlarda zenginlik ve güç bakımından insanlar arasında çeşitli eşitsizlikler görülmüştür. Bu eşitsizlikler nedeni ile toplumlarda hiyerarşiler ve bu hiyerarşilere bağlı olarak da (Bahar, 2009: 224) başkalarının üzerinde otorite kuranlar ve üzerinde otorite kurulanlar ayrımı ortaya çıkmıştır (Kışlalı, 1987: 4). Sanayileşme öncesindeki toplumlarda dengesiz güç ilişkileri bulunurken, feodal toplumlarda siyasal güç, toprağa sahip olanların elinde olmuştur. Sanayileşme ile üretim biçimlerinin değişmesi, yeni toplumsal sınıfların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte burjuva, ekonomik gücünü, toplumsal düzen içinde daha etkili olabilmek amacıyla siyasal güce dönüştürmeye çalışmıştır (Kışlalı, 1987: 225).

Toplumda insanlara iktidar ve güç sağlayan konumlardan bahsedildiğinde, genel anlamda toplumsal tabakalaşmaya özelde ise işbölümünün bu tabakaları oluşturmadaki etkisine vurgu yapılmaktadır. Kişilerin toplum içerisinde hangi tabakada bulunacağının veya bulunduğunun önemli bir belirleyici unsuru olarak iktidar, en belirgin şekilde yöneten-yönetilen ayrımı içerisinde kendini göstermektedir (Ateş, 2010: 17).

Weber, modern toplumlardaki katmanlaşma yapısını güç-iktidar kavramı üzerinden tartışmaktadır. Weber'e göre toplumsal sınıflar, iktisadi iktidarın

bölüşümünün bir neticesi, statü, belirli bir biçimde tanımlanmış toplumsal bir iktidar, parti ise belli bir amaç doğrultusunda siyasal arenada boy gösteren gruptur (Marshall, 1999: 328).

Güç, kişi veya grupların karar alma ve aldıkları kararı uygulama ve uygulatmasını da içeren, başkalarının direnişlerine rağmen diledikleri neticelere ulaşabilme ve amaçlarını gerçekleştirebilme yeteneğidir (Kışlalı, 1987: 4; Bahar, 2009: 222).

İnsanların başkalarına boyun eğişlerinin altında yatan en önemli nedenlerden birisi, boyun eğdikleri kişilere bağımlı olmalarıdır. İşçilerin işverenlerine boyun eğmeleri bu çerçeve içerisinde düşünülebilir. Güçlüler, kendilerinden daha az güce sahip olanların düzene uyumlarını sağlayabilmek adına güç kullanabilmektedirler. Ancak güçlünün istediğini uygulatabilmesi için gerekli olan şey meşruiyettir. Meşruiyetin sağlanması için, alt toplumsal tabakalarda yer alanların hem kendi durumlarını hem de güçlü olanların hükmetme hakkı olduğunu kabul etmesi gerekmektedir (Bahar, 2009: 220).

Toplumsal bir ilişki olarak iktidar, Weber'e göre herkese eşit olarak dağılmamıştır. Bu da fırsatların eşitsizliğine sebep olarak ekonomik, toplumsal ve politik kaynaklara erişimde eşitsiz bir duruma yol açmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse sınıflar, partiler ve statülerin tümü, iktidarın toplumdaki dağılımının yansımalarıdır (Marshall, 1999: 328).

Gücü elinde bulunduran kişi ya da gruplar, toplumda görece daha yetkin olmaktadır. Elit teorisine göre, toplumda gücü elinde bulunduran azınlık kesim görece daha az gücü olan çoğunluğu yönetmekte ve toplum için önem arz eden kararlar bu azınlık tarafından verilmektedir. Gücü elinde bulunduran azınlık grup olan ''elitler'', güç bakımından zayıf olanların deyim yerindeyse kaderlerini belirlemektedir (Arslan, 2003: 16).

Daha önce de belirtildiği gibi iktidarın meşruiyet kazanması, hükmün sürmesi için temel gerekliliktir. Önemli bir toplumsal kurum olarak eğitim, Bourdieu'ye göre, gücü elinde bulunduran hakim sınıfın lehine olacak biçimde öğrencileri ayrıştırmaktadır (Özsöz, 2014: 290). Bourdieu, okul sisteminin birtakım ayıklama işlemleri yaparak, mirasa dayalı kültürel sermayeye sahip olanlar ile bu sermayeye sahip olmayanları ayrıştırmakta olduğunu belirtmektedir (Bourdieu, 1995: 40).

Bourdieu'ye göre okul, öğrencileri, üst düzey yüksek okullu ve sıradan fakülteli olarak ayırmaktadır. Bu toplumsal sınırlar, kendini önce, çocuğun yaşam tarzında, sonrasında ise sınavlara hazırlık döneminde gösterir. Zira bir yanda sıkı bir kontrol ve rekabet ortamı; diğer yanda ise aldırışsız yaşam tarzına yakın disiplin ve zorunlulukların çok az olduğu bir yaşam biçimi bulunmaktadır. Son ayrım ise sınavın neticelerinde görülmektedir. Seçilenler, hayatları süresince, mezuniyetleri ile değerlendirilirler; ortaçağdaki manası ile bir birliğin üyesi olarak, kendi özlerine dayalı bir farklılık ile sıradan insanlardan ayrılmakta ve iktidarını kuvvetlendirmekte, tahakküm etme durumlarına meşruiyet kazandırmaktadırlar. Bourdieu'ye göre okulların geliştirdiği bu ayrım, soyluluğa bir geçiş düzenlemesidir (Bourdieu, 1995: 40-41).

Bowles ve Gintis (1976) yaptıkları çalışmada sınıf farklılıklarının ebeveynlerin çocuklarını gönderdikleri okul türlerini etkilediğini ifade etmektedirler. İşçi sınıfının çocukları ile daha üst sınıflardan gelen çocukların gittikleri okullar birbirinden ayrılmaktadır. Bowles ve Gintis'e göre işçi çocukları eğitim gördükleri devlet okullarında sisteme itaat eden ve kendi konumlarını sorgulamadan, olduğu gibi kabul eden bireyler olarak yetiştirilmektedirler. İşçi sınıfının çocukları, okullarında kendi toplumsal sınıfına ait değer ve rolleri öğrenerek içselleştirmektedirler. Toplumsal sınıf farklılıkları varlıklarını bu şekilde devam ettirmektedir. Eğitim sisteminin sunduğu ödüller, öğrencilerin kurallara uyma ve otoriteye boyun eğme davranışına göre şekillenmektedir. Browles ve Gintis, eğitim sisteminin toplumda iktidara sahip egemen sınıfın kontrolünde olduğuna işaret etmektedir (Bowles ve Gintis, 1976., akt. Dinç, 2013: 55; Kılıç, 2014: 245).

İktidarın meşruiyet kazanmasının başka bir aracı da televizyondur. Herkese aynı anda erişebilme olanağı sunan televizyon, Bourdieu'ye göre iktidara sahip olan sınıfın kendi düzenlerini muhafaza etmesinde görünmez mekanizmaları olan, hakim kesmin kendi çıkarlarını korumak için kamuoyu oluşturma ve güçlerini meşrulaştırma imkanları veren bir yeniden üretim aygıtıdır (Bourdieu, 1997: 19-21). Ona göre, modern toplumun tüm kurumları, iktidara belli bir meşruiyet kazandırarak toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretmektedirler (Caulhoun, 2014: 86). Toplumsal yeniden üretim teorileri de benzer şekilde, toplumsal kurumların gücü elinde tutan kesmin kontrolünde bulunduğunu ve bu kesmin, bu kurumları, kendi toplumsal konumlarını muhafaza etmek maksadıyla

kullandıklarından, bu şekilde de eşitsizliklerin yeniden üretiminin sağlandığından bahsetmektedir. (Dinç, 2013: 53).

2.3. Toplumsal Tabakalaşma Modelleri

İnsanlar arasında, gerek biyolojik gerek toplumsal temelli bir takım eşitsizlikler bulunduğu bilinen bir gerçektir. Toplum içerisinde bazı kimseler dünyaya diğerlerinden daha fazla fırsata sahip olarak gelirler. Kişilerin bu koşulları bazı durumlarda nesilden nesile aktarılarak tabakalaşma ismi verilen toplumsal olguyu oluşturmaktadır (Kışlalı, 1987: 177). Hayatlarını diğerlerinden daha olanaklı koşullar içerisinde sürdürenler ile bu olanaklardan yoksun olarak yaşayan grupların gündelik yaşamlarını değerlendirme biçimleri arasında ciddi farklılıklar görülebilmektedir.

Toplumsal tabakalaşma geçmişten günümüze tüm toplumlarda varolan (Sunar, 2016: 1) evrensel bir olgu olmasının yanında her toplumun katmanlaşma biçimi farklılık göstermektedir. Geçmişten günümüze öne çıkan dört temel toplumsal tabakalaşma modeli bulunmaktadır. Kölelik sistemi, kast sistemi, feodal sistem ve toplumsal sınıflar olarak sayabileceğimiz bu sistemlerin ortak özellikleri, toplumun olanak ve servete sahip olan azınlık bir kesmin bu olanak ve servete sahip olmayan çoğunluk kesim üzerinde tahakküm kurmasıdır. Bu sistemler arasındaki temel farklılık ise tabakalar arası hareketlilik olanağıdır (Dinç, 2013: 18). Daha önce de belirtildiği gibi bazı toplumsal sistemlerde tabakalar arasında geçişlilik mümkün değilken bazı sistemlerde mümkündür. Örneğin kölelik sisteminde dikey toplumsal harekete izin verilmezken sanayileşme sonrası oluşan sosyal sınıf sisteminde tabakalar arası dikey toplumsal hareketlilik olanaklıdır.

Sosyoloji, katmanlaşmayı ortaya çıkaran ve yeniden üreten faktörlerin neler olduğuna ve nelere yol açtığına odaklanmaktadır. Gelir, cinsiyet, dini inanç, eğitim, yaş gibi etmenlere bağlı olarak değişen katmanlar (Zencirkıran, 2016: 131), birtakım dönüşümler geçirerek günümüze gelmiş olsalar da kişiler arasındaki eşitsizlikler halen varlığını sürdürmektedir.

2.3.1. Kölelik

Yaşam tarzı nedeni ile ilkel insan, çok fazla mal ve mülke sahip olmamıştır. İlkel dönemde mülkiyete ilişkin düşünceler henüz belirsiz olmakla beraber, basit silah ve araç-gereçlerin birleşiminden oluşan sade makineler, taş ve kemiklerden yapılmış

aletler, bireysel süs eşyaları ilkel dönemin mal varlıklarını oluşturmuştur. Mülkiyet tutkusundan yoksun ilkel insan, toprağın işlenmesi gibi büyük çaplı değişimlerden sonra mülk sahibi olma fikri ile hareket etmeye başlamıştır. Bu düşünce ile birlikte yavaş yavaş mülk sahibi bir ayrıcalıklı sınıf oluşmaya başlamıştır. Mülkiyet kurumunun büyük çaptaki gelişimi, köleliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Morgan, 1998).

Kölelik, bazı insanların başkaları tarafından sahiplenilerek himayesi altına girdiği, özgürlükten yoksun bırakılarak kendi arzuları dışında, zorla başkalarının malı sayılmalarıdır (Giddens, 2012: 341; Bozkurt, 1981: 65; Bakır, 2016: 1). Hindistan'da köle, iki ayaklı mülk, evcil hayvan ise dört ayaklı mülk anlamlarında kullanılmıştır (Kerov, 2006: 82).75

Ekonomik kaynaklara sahip insanların şahsi işlerini yaptırmak amacıyla hakimiyetine aldığı köleler, tarih boyunca alınıp satılabilen, gerektiğinde fiziksel şiddet uygulanabilen, maddi değeri artıp azalabilen varlıklar olarak görülmüşlerdir (Bakır, 2016: 1). Bu açıdan bakıldığında kölenin dönemin toplumsal sisteminde görünümünün bir cisimden farksız olduğu söylenebilir.

Günümüz modern hukuk sistemleri içerisinde ilkçağ insanının köleliği anlayış ve uygulayış biçiminin kabulünü düşünmek, bugün hayrete düşürücü ve imkansızdır. Çünkü modern hukuk sistemlerinin neredeyse hepsinde toplum üyeleri doğumları ile beraber çeşitli haklara sahip olurlar. Oysa eski hukuk sistemleri, kölelik kurumunu düzenleyerek yasal hale getirmişlerdir (Bozkurt, 1981: 65).

Köle sahiplerinin hukuki durumu da topluluklar arasında farklılık göstermiştir. Bazı toplumlarda kölelerin durumu uşakların durumuna benzerken, bazılarında köleler yasaların sağladığı tüm haklardan yoksun yaşamışlardır. Örneğin Antik Yunan'da bazı köleler, siyasi ve askeri konumlardan dışlanmış olsalar da birçok mesleği yapabilmişlerdir. İçlerinde okur yazar, el sanatları ustaları vb. meslekleri olan şanslı köleler olduğu gibi günlerini maden ocaklarında durmadan çalışarak geçiren köleler de olmuştur (Giddens, 2012: 341). M.Ö. 5. yy. sonunda yalnızca Atina'da 60.000 kölenin olduğu öne sürülmektedir (Sclamber, 2005; 10).

Uzun yıllara dayanan mazisi ile insanın insanı marhametsiz biçimde sömürdüğü kökleşmiş bir kurum olarak (Bakır, 2016: 1) kölelik sisteminde insanlar toplum içinde hürler ve köleler şeklinde ayrılmışlardır. Hürlerin hak sahibi, kölelerin ise hak ve hatta yaşam güvencesinden yoksun olması hukuki olarak meşru sayılmıştır (Bozkurt, 1981:

65). Kölelik, insanın toplum içinde sahip olabileceği en kötü konumlardan biri olmuştur. Köle, efedisinin bir malı olarak görülmesinin yanı sıra efendinin sahip olduğu köle üzerindeki hakları sınırsız olmuştur. Ekonomik, politik, toplumsal tüm haklardan yoksun olan kölelerin, efendisinin izni olmadan evlilik yapabilmesi bile mümkün değildir (Kışlalı, 1987: 179). Hatta bazı toplumlarda her ne koşulda olursa olsun evlilik köleler için yasaktır. Köle efendileri, evli kölelerin evliliklerini bitirebilmekte ve hatta kölelerin çocuklarına el koyabilmektedirler (Yalçın, 2019: 166).

Öte yandan, borcu olanların kölelik yapması, savaşlarda esir alınan kölelerin satılması, kadın kölelerin eviçi işlerde kullanılması vb. birçok manada iktisadi yaşamın bir parçası haline gelmiştir (Gözlü ve Yılmazcan, 2017: 119; Bozkurt, 1981: 65). Toplumlar hayatlarını kölelerin ürün ve hizmetleri ile devam ettirmiş, özellikle eski Yunan'da kent demokrasisi köleler sayesinde varlığını sürdürebilmiştir. Köleler çalışırken, özgür vatandaşlar politika, felsefe, sanat, spor vb. uğraşılar için olanak bulmuşlardır (Kabakçı, 2013: 5; Kışlalı, 1987: 179).

Kölelik sistemi, tabakalar arasında geçiş yapılmasına olanak tanımayan, en kapalı tabakalaşma sistemidir. Köleler, efendilerinin izni olmadan para biriktirememiş, biriktirdiklerini de kendi arzularına göre harcayamamışlardır (Yalçın, 2019: 166). Aristoteles'e göre, köleler ve hürlerin bedenleri farklı amaçlar için biçimlenmiştir. Kölelerin bedenleri kol gücüne dayanan işler için uygunken, hürlerin zeka ve entelektüel kabiliyeti, devlet ve kamusal işleri yürütebilmek üzere gelişmiştir. Zekalarını kullanma iradesinden yoksun olan köleler, evcil bir hayvanmışçasına söz dinleyerek buyruklara itaat ederler (Aristoteles, 2017: 31). Ona göre işler kendi kendini yapsa örneğin bir müzik aleti kendi kendini çalsaydı o halde ne zanaatkarlara ne de kölelere gerek kalırdı (Aristoteles, 2017: 29).

Köleliğin olduğu toplumların neredeyse hepsinde özellikle Eski Yunan'da, köleler, hemen hemen her alanda kullanılmıştır. Köleliğin bu denli yaygın kullanımı teknik ilerleyişin azalmasına neden olmuştur. Zira artık efendilerin teknik bir alete ihtiyacı yoktur, ihtiyaçları zaten köleler tarafından karşılanmaktadır (Yılmazcan, 2017: 50). Aristoteles'in de dediği gibi ''dokuma tezgahı kendi kendine dokusa… o zaman zanaatkarlara ya da kölelere gerek olmazdı''(Aristoteles, 2017: 29). Artık dokumanın yapılacağı tezgah ve dokuma yapacak köleler olduğuna göre teknik gerece ihtiyaç

azalırken, efendiler ihtiyaçlarını karşılamak için daha çok köle sahiplenmeye başlamışlardır.

Aristoteles, dönemin toplumsal yapısını da yansıtacak biçimde ailenin tanımını yaparken erkek, kadın ve kölelere yer verir (Aristoteles, 2017: 25). Aileye yeni bir üye olarak katılan bir köle için Eski Yunan'da karşılama merasimi yapılırdı. Kölenin aile yapısı içerisinde yer almasının en önemli nedenlerinden biri, kölenin gözetim ve denetim altında tutulması olmuştur. Bu şekilde kölenin iş ve görevlerini ne derecede yaptığı gözlemlenmiştir. Öte yandan köle evlilikleri yasak olmasına rağmen efendilerinin izini ile köleler, evlilik yapabilmekteydiler. Sahibi oldukları kölelere bu izni vermelerinin en önemli sebeplerinden biri, efendilerin kölelerden doğacak çocukların da kendisinin kölesi olacağı düşüncesidir. Efendiler, kölelerden doğan çocuklardan ileri de faydalanabilmekteydiler (Yılmazcan, 2017: 53).

Şehir meydanlarında köle satışlarının gerçekleştiği alanlar bulunmaktaydı. Örneğin Roma'da köle pazarı, Castor Tapınağının hemen yanına kuruluyordu. Satışların duyurusu önceden yapılıyor, yetkililer alım satımdan vergi topluyordu. Köle fiyatları, köle özelliklerine göre değişiklik göstermekteydi. Hadımlar ve cücelere biçilen fiyatlar epey yüksekti. Özellikle barış dönemlerinde köle pazarlarına getirilen köle sayılarında düşüş yaşanması, çoğu zaman köle fiyatlarının artmasına yol açmıştır. Gelir seviyesi düşük olan tabakaların köle sahibi olabilmesi çok zordu. Oysa varlıklı bir Romalının evinde deyim yerindeyse bir köle ordusu bulunmaktaydı (Malay, 2010: 50-54). Köle sahiplerinin şahsi işlerinin, sahibi oldukları köleler tarafından yürütülmesi sayesinde, daha önce de belirtildiği gibi, efendiler kendilerine daha çok zaman ayırabilmişlerdir. Başka bir deyişle köleler, zorunlu ihtiyaçların giderilmesine yönelik üretim yaparken; efendiler, sahip oldukları köleleri kullanarak kendilerine daha çok serbest zaman üretmişlerdir.

Serbest zaman Antik Yunan'da güzellik, anlam ve bilgi gibi değerlerle ilgilenmek olarak düşünülmüştür. Serbest zaman, hiçbir şeyin yapılmadığı zaman değil, bilakis seçkinlerin yapacağı şeyleri yapma, üretken ve derin düşünme zamanıydı. Serbest zaman, çalışmaktan uzakta, kişinin kendisi için kullandığı zaman anlamını barındırmış ve çoğunlukla üst sınıf ile ilişkilendirilmiştir. Bireyleri günlük çalışma mecburiyetinden kurtarıp entelektüel, estetik ve manevi çabaların içine girme hürriyeti olarak yorumlanmıştır. Çalışma alt sınıflara ait bir faaliyet iken, serbest zaman

seçkinlere özgü bir imtiyazdı (Juniu, 2000: 69). Tıpkı ekonomik gelir gibi, serbest zamanın da insanlar arasında eşitsiz bir şekilde dağıldığı söylenebilir.

Aristoteles, insanların zenginleşmesi ile birlikte daha fazla serbest zamana sahip olmaya başladıklarını ve kültür seviyelerinin arttığını belirtmektedir (Aristoteles, 2017: 266). İnsanların zenginleşmeleri ile birlikte serbest zamanlarının artışı, sahiplendikleri kölelerle ilişkilendirilebilir. Zira o zamanın insanının gündelik, sıkıcı ve monoton bulduğu birçok işi sahip olduğu kölelere yaptırdığı bilinmektedir. Yapmak zorunda olduklarını kölelere yaptıran bu zengin sınıfın serbest zamanlarında bir artış olması kaçınılmazdır.

Seçkinler sınıfı ile nüfusun geri kalanının sahip oldukları serbest zaman süreleri arasındaki fark, serbest zamanın ‘’yüksek kültür ve politik durumlar’’ ile ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Örneğin, Asur, Mısır ve Babil’de yapılabilecek birçok serbest zaman aktivitesi bulunmaktaydı ancak bu aktiviteler, toplum seçkinlerinin aktivteleri olarak görülmekteydi (Torkildsen, 2005: 10).

Antik Yunan’da serbest zaman düşüncesinin şekillenmesinde dönemin düşünürlerinin yazıları da etkili olmuştur. Platon’un el emeğine gösterdiği saygı düşüktür. Öte yandan Platon, ideal vatandaşın serbest zamanlarını spor, müzik, drama ve eğitimle geçirmesi gerektiği düşüncesinde idi (Torkildsen, 2005: 13).

Aristoteles’e göre serbest zaman, insanların yalnızca yönetimdeyken değil, aynı zamanda sade bir vatandaşken de iyi davranmalarını sağlamaktadır (Aristoteles, 2005: 84). Ayrıca Aristoteles, dönemin serbest zamana bakış açısını yansıtacak biçimde serbest zamana sahip olma ve olmama durumunu para ile ilişkilendirmiştir (Aristoteles, 2005: 132). Az okumuşlar ve köleler, serbest zamanı algılayış ve kullanış biçimleri bakımından seçkinlerden ayrılırlar (Juniu, 2000: 69).

Çalışma, el emeği ve yaşamanın gerekli kıldığı ihtiyaçların sağlanması ile ilişkili iken, serbest zaman, derin düşünceyi, müziği, sporu ve dramayı içeren yaşamın ebedi gerçekleri olarak değerlendirilmiştir (Torkildsen, 2005: 13). Daha önce de belirtildiği gibi yaşamın ebedi gerçeklerinden yararlananlar, her türlü işini kölelere yaptıran seçkinler sınıfı olmuştur.

Çalışma faaliyetinin kölelere özgü bir yaşam biçimi olduğu algısı, kölelik sistemini daha güçlü bir müessese haline getirmiştir (Keskin, 2016: 3). Kölelere

neredeyse tüm işlerini yaptıran insan, kendini, tüm işlerden arınmış, sınırsız bir serbest zamana sahip, 'hür' hissetmiştir. Çalışma, alt sınıf insanlarına özgü bir etkinlik olarak görülmüştür (Juniu, 2000: 69). Bu görüşün seçkinler sınıfının, ''kendine uygun olmayan'' bu eylemi yapmaktan kaçınmasına ve kendi için çalışacak daha fazla köle sahiplenmesine neden olduğu görüşündeyiz.

Hizmetinde çok sayıda köle bulundurmak, kişilerin toplum saygınlığını yükseltmiştir (Blank, 1999: 209). Birçok yöneticinin vatandaşlarını etkilemek için binlerce kölenin de katıldığı törenler düzenlediği bilinmektedir (Polybios'tan akt. Malay, 2010: 57). Mısırlı bir kralın Roma'ya gittiğinde yanında yalnızca dört kölesinin olması küçültücü bir durum olarak algılanmıştır (Diodoros Siculus'tan akt. Malay, 2010: 57). Çoğu Seçkin Romalı, gezintiye çıktığı zaman yanlarında bulunmaları için birçok köle satın almıştır. Bir Romalının hizmetine birçok köle almasının nedeni, gösteriş yapmak olmuştur (Malay, 2010: 56).

Onurlu ve saygın bir yaşam sürmek için serbest zamana sahip olma fikri yerini gösteriş için serbest zamana sahip olma fikrine bırakmıştır. Medeniyet için serbest zaman bir önkoşul konumundadır. Belli bir azınlığın serbest zamana sahip olabilmesinin yolu büyük bir çoğunluğun çalışması aracılığı ile mümkün olabilmiştir (Russell, 1990: 12).

Üst sınıftan olanlar, yarattıkları bu serbest zamanları Antik Yunan oyunları ve çeşitli festivallere katılarak geçirmiştir. Kadınlar, köleler ve yabancıların Antik Yunan oyunlarına aktif olarak katılmalarına izin verilmemiştir. Pasif katılım açısından bakıldığında da durum pek iç açıcı değildir. Zira köle ve yabancıların Antik Yunan oyunlarına seyirci olarak dahil olmalarına izin varken, kadınların izleyici olarak bulunması yasaktır. Bununla birlikte kadınlar, dört yılda bir, Hera'nın onuruna düzenlen oyunlarda yer almışlardır. Kazananlar, erkek Olimpiyat galipleri gibi, taçlar ile ödüllendirilmiştir (Sclamber, 2005: 15).

Günümüzde hukuki olarak reddedilse de, bazı yerlerde çeşitli biçimlerde kölelik, varlığını sürdürmektedir. Araştırmalara göre, kişilerin zorla ve arzuları dışında alıkonulmaya devam etmektedir. Pakistan'da tuğla ustalarının köleleştirilmesi, Tayland'taki seks köleleri örnek olarak gösterilerbilir (Giddens, 2012: 341).

2.3.2. Kast Sistemi

Kast sistemi, insanları birbirinden net sınırlar ile ayırdığı, doğumla belirlenip hayatları boyunca dışına çıkılmayan bir tabakalaşma sistemidir. Çoğunlukla Hindistan ve Nepal'de görülen, son derece katı bir sistem olarak kastta, toplumsal hareterlilik yoktur. Kastlar aileden çocuklara geçmektedir. Kastların şekillenmesinde din, ırk ve ten rengi belirleyici olmaktadır. Kast sisteminin bulunduğu bir toplum içinde, insanların kimlerle iletişim kuracakları, kimlerle evlenebilecekleri, hangi meslekleri yapabilecekleri, hangi sporla uğraşacakları vb. önceden belirlenmiştir. İnsanlar, bir anlamda, sınırların sunulduğu bir yaşam kılavuzu ile doğmaktadırlar (Zencirkıran, 2016: 134; Dinç, 2013: 19).

Hindistan'ın toplumsal tabakalaşma sistemi, belli mesleklerle ilişkilendirilen dört ana kasttan oluşmaktadır. En üstte dini öndeleri temsil eden Brahmanlar yer almaktadır. Sonra hükümdar ve askeri kuvvetlerin mensup olduğu Kshatriya kastı gelir. Tüccarların bulunduğu kast Vaishya bulunur. Vaishya kastını ise işçi ve çiftçiler kastı olarak anılan Shudra kastı takip eder. Bu dört ana kastlara ek olarak bir de kirli işlerle meşgul olan, dokunulmazlar ve kast dışı olarak anılan Dalitler -Parya adı ile de anılır- bulunur. Dalit grubunda bulunanlar 'kirli' olarak nitelendirildikleri için üst kast üyeleri, bu grubun üyeleri ile temas etmekten kaçınmışlardır (Dinç, 2013: 19; Giddens, 2012: 342; Marshall, 1999: 392; Büyükbahçeci; 2016: 240).

Günümüzde, toplumsal sınıfın önemli bir belirleyicilerinden olan meslek, kast sisteminde, doğuştan kazanılır ve değiştirilmesi mümkün değildir. Brahmanların görevleri, dinsel bilgiyi öğretmek ve ilahi rehberlik yaparak toplumsal düzeni muhafaza etmek olmuştur (Tezcan, 1996: 132).

Meslekler ve toplumsal statüler nesilden nesile aktarılarak korunur, hiyerarşi değişmez bir biçimde muhafaza edilir. Hindistan'ın en alt kastları, durmadan çalışsalar dahi, toplumsal statülerini değiştirebilmeleri mümkün değildir. Çünkü kimin ne iş yapacağı ve hangi statüde olacağı kastlar tarafından belirlenmiştir (Bahar, 2009: 96).

Bu katı hiyerarşik yapının sürdürebilir hale gelmesinin sağlanması, kişilerin kendi kastından olanlarla evlilik yapmasına sıkısıkıya bağlanmıştır. Kişilerin kendi kategorilerindekilerle evlilik yapmasına ''endogami'' adı verilir. Güney Afrika'da 1985 yılına kadar beyazların siyahlarla evlenmesi, yasalar nedeni ile mümkün olmamıştır (Bahar, 2009: 96). Her kastın içinde bulunan bu endogam grupların, toplumsal sistem

içinde dikey hareketliliğinin sağlanması için tek yolun, yeniden doğum olduğuna inanılmaktadır. Yeniden doğumda daha üst bir kastta olmanın, kast kanunlarının başarılı bir biçimde uygulanışı ve kişilerin kast içindeki uyumuna bağlı olduğu inanışı mevcuttur. Bu tabakalaşma sisteminde, yeniden doğuma kadar herkes, doğumla gelen niteliklerine, soy, ten rengi ve atalarından gelen dini inançlara dayanan kastta kalmaktadır (Marshall, 1999: 392; Giddens, 2012: 342). Kastına uygun davranışlar sergilendiği takdirde, yeniden doğumda daha iyi bir kasta geçileceğine dair inanç, tabakalaşmış grupların toplumsal sisteme karşı çıkmamaları için bir etken konumundadır (Özen, 2016: 64). Bu yaygın inanç sayesinde anomi ihtimalinin azaltıldığı söylenebilir.

Kast düzenleri, modenleşmeden önce tüm dünyada bulunmuştur. Örneğin, Yahudiler, sıklıkla başka bir kast olarak algılanmıştır. Belli bir mekanda yaşamaya zorlanmış ve kendi dini inançlarını benimsemeyenlerle evlenmeleri ve hatta belli bir dereceye kadar etkileşim kurmaları yasaklanmıştır (Giddens, 2012: 342).

Dokunulmazlar olarak anılan Dalitlerden olanlar, toplumdaki diğer insanların pisliklerini temizlemek gibi kötü olduğu düşünülen işlerle sınırlandırılmıştır. Çoğunlukla yiyeceklerini çöplerden elde eden bu grup ile (kirli oldukları düşüncesi ile) temastan kaçınılmıştır (Giddens, 2012: 342). Kirlenme, toplumsal düzeni bozacağı için, saflığın muhafazası amaçlanmaktadır. Kişilerin, farklı kastlardakilerde etkileşim içine girmesi, bireylerin arınma merasimi ile gruba yeniden dahil olmalarını gerektirmektedir. Ancak daha önce de belirttiğimiz dört ana kastın dışında kalan Dalitler (dokunulmazlar) ile etkileşime girenlerin arınmaları oldukça zor ve hatta mümkün değildir (Özen, 2016: 64). Tek bir temas bile ciddi temizlenme törenleri gerektirmektedir (Giddens, 2012: 342). Bu düşüncenin toplumsal etkileşimin kastlar arasında sınırlı kalmasına yol açtığı söylenebilir.

Öte yandan en üst kastta bulunan Brahmanlar, tanrı ve insan arasında birer elçi görevi üstlendiklerini söyleyerek halkı, kişisel faydaları doğrultusunda yönlendirmişlerdir. Brahman olmadan herhangi bir merasimin yapılması mümkün olmamıştır. Ülke yöneticisi kral, savaşa çıkmadan önce, zaferle geri dönebilmek için, Brahmanının istediği şeyleri kurban etmiştir (Büyükbahçeci, 2016: 244).

Brahmanların konuştukları dilin, toplumun diğer üyeleri tarafından konuşulmasının yasaklanması, Brahmanların toplum içindeki etkisini gözler önüne

sermektedir. Hint toplumunun kutsal kitap dilinin (Sanskrit dili) kullanımı yalnızca en üst kast olan Brahmanlara aitti. Halkın Sanskritçeyi kullanması ve aynı zamanda Sanskritçenin konuşulduğu bir ortamda bulunması yasaktı (Büyükbahçeci, 2016: 245). Diğer sınıfların Brahmanlar'ı, dinin onlara sağladığı üstünlük nedeni ile memnun etmesi zorunluydu (Ersöz, 2007: 81).

Hindistan'ın kutsal metni Manusmrit'te kastların yapması ve yapmaması gerekenler açıkça belirtilmiştir. Örneğin, Kshatriya'lardan dinin beklediği, yönettiği insanları korumak, dünyevi nesnelere bağlanmamak vb. iken, Vaishya'ların görevleri, kurban merasimlerinde kurban edilecek hayvanları beslemek, çiftçilik, satıcılık yapmak vb.'dir. Kastlar içinde en allta bulunan Sudra'ların temel vazifesi, diğer kastlara ve özellikle en üst kastta bulunan rahiplere hizmet etmektir. Sudraların rahiplere hizmeti sırasında rahibin ve ailesinin verdiği artıklarla hayatını sürdürür. Onlar için ideal olan para ve mal biriktirmekten uzak yaşamaktır. Zira böyle amaçları olan Sudraların çok çalışması gerekecek ve bu durum rahibine hizmet etmesine mani olacaktır, bu nedenle Manusmitri, Sudralara mal biriktirmeyi yasaklamaktadır. Kast dışı kabul edilen Dalitlerden istenen, ayrı köylerde yaşamaları, kötü giyinmeleri, fakir olmalarıdır. Manusmitri, Dokunulmazların diledikleri yerlere gitmelerine izin vermez. İstedikleri yerlere gitmelerini kimi zaman saatlerle kimi zaman da yöneticinin izni ile sınırlar. Dokunulmazlardan istenen bir başka şey ise Dokunulmazlardan olduğunu toplum içerisinde ifşa edecek birtakım işaretler kullanmalarıdır. Bu şekilde onları tanımayan diğer kişiler tarafından kolaylıkla tanınıp, ona göre muamale göreceklerdir (Ersöz, 2007: 87-96).

Hint müziklerinin ruhani yaşamla ilişkisine bakıldığında, müziğin ilkeleri ve kuralları üzerinde de dini inanışın egemenliği görülmektedir (Deva, 2002: 4). Dans edilirken çoğunlukla çeşitli hikayeler betimlenir. Bu nedenle de bedenin kontrolüne büyük önem verilmektedir. Derin felsefi anlamlar barındıran Geleneksel Hint danslarının, yoganın bir üst seviyesinde bulunduğuna inanılır. Dans edilirken sergilenen hareketlerin sadece yogada elde edilen konsantrasyon ile mümkün olabileceği belirtilmektedir. Bu şekilde, dans eden kişi trans haline geçerek, hatta kimi durumlarda tanrılaşarak performansını bitirir (Bilican, 2017: 1).

Eski inanışa göre, kendini kontrol edebilen ve düşüncenin derinliklerine dalan kişinin kalbinde Tanrı ortaya çıkar. Yoga yapan kişi, Tanrı gerçekliğini tecrübe ederek

kötülüklerden arınır (Upenişad, 1976). Bhagavad-Gita'da yoganın çeşitleri, farklı sınıflardan insanlara uygun biçimde ayırt edilmiştir (Günay, 2007: 56). Görüldüğü gibi özellikle Hindistan'da toplumsal yaşam dini inançlar tarafından biçimlenmiştir. Bu doğrultuda da kişiler Tanrı ile tanışmak maksadıyla zihni ve duyguları kontrol etme ilmi olarak nitelenen yogaya yönelmişlerdir.

Hindistan'da 1949'da yasadışı ilan edilene kadar kast sistemi devam etmiştir. Günümüzde reddedilmesine rağmen özellikle kırsal bölgelerde, kast sistemi, varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Giddens, 2012: 342).

21 Kasım 2008 tarihli bir habere göre farklı kasttan bir kıza aşk mektubu yazan 15 yaşında bir genç, kızla aynı kasta üye olan kişiler tarafından başı tıraşlanıp sokaklarda gezdirildikten sonra, bir trenin altına atılarak öldürüldü (Milliyet, 2008).

2 Ekim 2017'de yayınlanan bir habere göre Hindistan'ın Dokunulmazlar sınıfına mensup olan bir kişi, Hindistan'da düzenlenen bir dans festivalini izlediği için, bir grup insan tarafından öldürüldü (BBC, 2017).

Euronews'in 7 Kasım 2019 tarihli haberine göre; 29 yaşındaki bir kadın, kendi kastından olmayan biri ile evlendiği için akrabaları tarafından öldürülmüştür (Euronews, 2019).

BBC'nin 31 Mart 2018 tarihli haberine göre; kast dışı kabul edilen Dalit (dokunulmazlar) sınıfına mensup bir genç, yalnızca Kshatriya (yönetici ve asker sınıfı)'dan olanların ata binebileceği gerekçesi ile dövülerek öldürülmüştür (BBC, 2018).

2.3.3. Feodal Sistem

Toplumların tarihine bakıldığında zaman içerisinde toplumsal tabakalaşma dizgelerinde farklılaşmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Uzun bir süre boyunca varlığını sürdüren kölelik de zamanla azalmaya başlamış, toprak sahipleri ve toprak işleyen serfler toplum içinde yerini almaya başlamıştır (Ozankaya, 1991: 190; Kerov, 2006: 128). Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile başlamış olan Ortaçağ'da bilhassa Batı Avrupa'sında hakim olan düzene feodalite adı verilmektedir (Kabakçı, 2013: 44; Dinç, 2013: 20; Tanilli, 2006: 42).

Toprağa dayalı düzen olan feodalizmde mülk ve toprak sahipliği belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Zencirkıran, 2016: 136). ''Feud'' sözcüğünden

türemiş olan ‘’feodum’’ ya da ‘’feudum’’ kelimesinden gelen feodalizm ‘’hizmet karşılığında bağışlanan mülk’’ manasına gelmektedir (Aydoğdu, 2005: 3).

Toplumsal sınıflar, büyük topraklara sahip asiller, kiliseye bağlı din insanları, kentlerde ticaretle uğraşan özgür köylüler ve feodal bir beyin toprağında çalışan serfler olarak ayrılmıştır. Daha sonraları mal üretiminin artışı ve ticaretin gelişmesi neticesinde, kentlerde ticaretle ve mal üretimi ile uğraşan, burjuvalar (kent soylular) sınıfı ortaya çıkmıştır (Kabakçı, 2013: 44-46).

Sınıfların her birinin diğerine karşı bir sorumluluğu bulunmaktadır. Asiller toprağın sahibi, üretimde bulunmayan ama üretimden pay alan sınıftır. Ülkeyi yönetmekte ve gerektiğinde savaşa gitme zorunlulukları bulunmaktadır. Ruhban sınıfı, papaz ve diğer din insanlarından oluşmakta ve bizzat kilisenin elinde tuttuğu geniş topraklara sahip olan sınıftır. Serfler ise asillerin toprakları ve şatolarında üretim yaparak çok az gelir elde eden ve karşılığında hizmet ettikleri bey tarafından korunan sınıflardı. Özgür köylüler ise kentlerde zanaatkarlık ve esnaflık ile uğraşan, soylulara karşı bir yükümlülükleri olmayan sınıftı (Dinç, 2013: 20). Bu toplumsal yapı içerisinde savaşçılık ve din adamlığı itibar gören mesleklerdi. İşçilik aşağılık bir meslek olarak görülmeyte idi (Gül, 2009: 102).

Feodal sistemde iktidar parçalanmış, halk, devlet altında değil, toprak sahibi derebeylerin uyruğu durumundadır (Tanilli, 2006: 42). Büyük toprak sahiplerinin yönetimde yer aldığı bu çoklu iktidar yapısı içerisinde, küçük toprak sahipleri, mülkiyet ve can güvenliklerini sağlayacak güce ihtiyaç duymuşlardır. Bu ihtiyaç doğrultusunda kendilerinden güçlü toprak sahiplerinin himayesi altına girmişlerdir. Güçlü olan toprak sahipleri de yine kendi güvenliklerini sağlamak için kendilerinden daha güçlü olan toprak sahiplerinin himayesi altına girmişlerdir. Bu durum, hiyerarşik olarak en güçlü toprak sahibine kadar gitmektedir (Koloş, 2006: 25).

Bu hiyerarşik düzenin aracı fief sözleşmesidir. Senyörün vassalına –senyörün toprağında çalışan, himayesine aldığı kişi- geçinmesi için verdiği toprağa fief adı verilmektedir. Vassal, senyörünün verdiği topraktan kazandıkları karşılığında, senyörüne vergi öder ve hizmet verir. Senyör de himayesine aldığı vassalı korur. Vassal, senyöründen aldığı toprakların bir bölümünü bir başkasına devrederek himayesi altına birilerini alabilir. Bu şekilde vassalın kendisi de senyörünün himayesinde olmaya devam ederken senyör olabilir (Kabakçı, 2013: 45; Koloş, 2006: 25).

Fief sözlemişmesi sırasında, vassal, diz çökerek senyörüne sadakat yemini eder. Vassal, savaş durumlarında senyörünün yanında duracağını ve onun yararına çalışacağını kabul ederken; senyör, vassala sahip olduğu toprağı kullanabilme izni verir ve ayrıca vassalı kollayacağına ant içer (Koloş, 2006: 25).

Vassalların himayesi altına birilerilerini alabilmesi hususu akılda bulundurulduğuna, feodal sistem, kast ve kölelik sistemlerinden toplumsal hareketlilik olanağı anlamında ayrılmaktadır. Feodal sistemde doğumla belirlenmiş bir statüden bahsedilebilir ancak yine de kimi zaman zümreler arası hareketlilik mümkün olmuştur. Örneğin, bir köylü oğlunun kente gidip zanaat öğrenebilmesi mümkündü veya savaş sırasında ortaya koyduğu başarıları sayesinde belki ilerde soylu olabilirdi ancak bu tarz dikey hareketlilikler çoğunlukla az sayıda kişi için mümkündü. Sınırlı bir dikey hareketlilik özelliği gösterdiği için feodal düzende yarı-açık bir toplumsal tabakalaşma sisteminin varlığından bahsedilebilir (Dinç, 2013: 20; Kabakçı, 2013: 46, Giddens, 2012: 344).

Feodalizmin en üst sınıflarında yer alan senyörlerin senyörü İmparator, dünyevi iktidarın temsili iken Papa ruhani iktidarın temsilcisi idi. Bu iki iktidar zaman zaman birbirleri ile çatışma yaşayabiliyordu. Ruhbanlar sınıfının maddi ve manevi gücü, İmparator karşısında dengeleri kendi lehine çevirmiştir (Kabakçı, 2013: 46; Evkuran, 2003: 57). Toplumda varlığını sürdüren tüm kurumların ruhani dünyaya hizmet etmesi gerektiği şeklinde bir düşünce yaygınlık kazanmış, dinin, hakikat ve hakikatin amaçlarını sunduğu ve politikanın da bu ruhani amaçları gerçekleştirecek bir araç olduğu fikri yaygınlaşmıştır (Evkuran, 2003: 57). Ayrıca ruhani amaçlar edinmiş, kiliseye bağlı kişilerin başkalarının yorgunluklarından hayatlarını sürdürme hakları olduğu düşüncesi ortaya çıkmış ve kilise mensuplarının üretime katılmalarının bir zaman israfı olduğu kabul edilmiştir (Gül, 2009: 105). Bu düşüncenin toplum içerisinde yaygınlık kazanmasının, kiliseye mensup kişilerin serbest zamanlarında artışa neden olduğu söylenebilir.

Toplumda etkisinin artması ile birlikte, kilise, toplumun en güçlü kurumu haline gelmiştir. Yetkileri İmparator'un yetki sınırlarını aşmıştır (Aydemir ve Genç: 228) Kilise, yavaş yavaş Avrupa'yı tesiri altına alarak, evrensel bir Hıristiyan vatandaşlık sistemi kurmuştur (Göral ve Karaküçük, 2016: 27). Kilise düşünüşünün etkisine giren Avrupa, antikçağ felsefi düşüncesinden uzaklaşınca felsefeyle ilişkilendirilen doğa

bilimleri vb. alanlardan da uzaklaşmış oldular. Edebiyat ve tarih dini önderlerin gündelik notlarına indirgendi. Müzik, şiir vb. sanatlar kilisenin arzularına göre biçimlendi (Kerov, 2006: 187).

Kilise, etkisini sosyal yaşamın neredeyse tüm alanlarında göstermiştir. Serbest zaman kutsal hakikata erişmenin bir olanağı olarak değer kazanmıştır. Serbest zamana bakış, insanın ruhani yönünü geliştirdiği algısı ile biçimlenmektedir (Bahadır, 2016: 104).

Kilise, zevk düşkünü, hazcı yaşam tarzlarını, Romalı hayat tarzlarını yansıttığı düşüncesi ile lanetleyerek yasaklandı. Bu düşünce doğrultusunda serbest zaman etkinliklerinin yapıldığı yerler olan stadyumlar, amfitiyatro vb. yıkıldı. Kutsal günlerde kilisenin etkinliklerine katılmak yerine sahne gösterilerini izlemeye gidenlerin aforoz edilmesi kararı alındı. Tembellik ve serbest zaman ruhun düşmanı sayıldı, bu nedenle devamlı çalışılmalı ya da dini faaliyetlerde bulunulması gerektiği vurgulandı (Kraus, 1998: 171).

Kilisenin toplumsal yaşam ve serbest zamanlar üzerindeki belirleyiciliği aşikar olsa da tüm oyun türlerini ortadan kaldırdığı şeklinde bir düşünce doğru olmayacaktır. Hıristiyanların kutsal günleri düzenlendi, şarkı söyleme dans etme faaliyetleri ilahi bir mana içerisinde uygulandı (Kraus, 1998: 171). Ortaçağ'da turnuvalar, kraliyet evlilikleri ve diğer özel günlerde, kutlama yapmak için düzenlenmiştir (Guttmann, 2004: 61). Ayrıca kilisenin negatif görüşlerine rağmen çeşitli oyunlar varlığını sürdürmüştür (Kraus, 1998: 171).

Ortaçağın yaşamı, en üstte bulunan asiller için bile ilkel ve acımasız olarak nitelenir (Kraus, 1998: 171). Üst sınıfa mensup ailelerin çocukları kuklalarına süslü kıyafetler, uzun elbiseler giydirirken, köylü çocukları, kuklalarına işçi kıyafetleri giydirmişlerdir. Ev halkı günlük yaşamının bir parçası olarak serbest zamanlarında oyun oynamıştır. Üst sınıfa mensup ebeveynler, uzun kış aylarında, serbest zamanlarında dama gibi masa oyunları oynamayı tercih etmişlerdir. Ebeveynlerin bu etkinlikleri çocuklarına da yansımıştır. Bu oyunlar, kral, kraliçe, psikopos, şövalye gibi toplumsal unsurları içerdikleri için, çocukların bu oyunlar aracılığı ile toplum içerisindeki rolleri öğrenmeleri de sağlanmıştır (Gilchrist, 2012: 150-153). Üst sınıfa mensup bir çocuk ile alt sınıfa mensup bir çocuğun oyuncağını oluşturma biçimi ve oyuncağının şekli, çocuğun bulunduğu sınıfın kültürel özelliklerini yansıtmaktadır.

Erkek çocuklar için oyun daha çok savaş becerisi kazanma amacı ile yapılmıştır. Soylu erkek çocukları, şahinlerle küçük hayvanları ve kuşları avlamaya çalışırken, görece az varlıklılar kendi yaptıkları ok ve kapanlarla küçük hayvanları avlamaya çalışmışlardır (Elliot, 2004., akt. Genç, 2016: 257). Avcılık savaş becerilerinin geliştirildiği, satranç gibi masa oyunları da strateji eğitiminin bir parçası olmuştur (Stokstad, 2005).

Avcılık, özellikle asillerin kendini adayabilecekleri bir erdem olarak görülmüştür. Bazı imparatorların ava çok meraklı olduğu, sürekli savaşa gitmelerine rağmen avlanma fırsatlarını hiç kaçırmadıkları, avcılık esnasında dörtnala koştuğu esnada kendilerini dinlendikleri söylenmektedir. Avcılık spor olarak görülmüş ve asil yöneticilerin bu erdemli aktivitesinin, kişileri, tembellik, aylaklık, şehvete düşkünlükten uzaklaştırdığına inanılmıştır (Kraus, 1998: 171).

Soyluların serbest zamanlarını geçirme biçimlerinden bir tanesi avcılıktı. Avlanmak, asillerin tekelinde bir etkinlik haline geldi. Krallar, prens ve senyörler, kendi yönetim alanı içerisinde, belli alanları, kendi avcılık etkinliklerini yürüttükleri sahalar olarak, sadece kendi kullanımlarınana ayırma eğilimi içine girdiler. Büyük hayvanların bulunduğu ormanlar, tavşan ve su hayvanlarının bulunduğu alanlar, köylülerin kullanım sahası dışına çıkartılmıştı. Avcılık arzusunun sınır tanımazlığı içerisinde, kimi zaman üretim yapılan topraklar daraltılarak, krallık ormanlarının korunması ile ilgili tedbirler alınmıştır (Bloch, 1983: 378-379). Avcılık, asiller arasında çok popüler olduğu için birçok kalenin çevresinde av parkları vardır (Stokstad, 2005). Elbette avlanma etkinliğine katılım, serveti, serbest zamanı ve çok sayıda çalışanı gerektiriyordu (Bloch, 1983: 379).

Avlanmanın köylülere yasaklanması (Bloch, 1983: 378; Guttmann, 2004: 59) neticesinde avcılık olanağından yoksun bırakılan sıradan insanlar, farklı hayvan sporlarına yönelmişlerdir. İngiltere'de horoz dövüşlerinin özellikler alt sınıfa mensup insanlar arasında yaygın olduğu ifade edilmektedir (Guttmann, 2004: 59).

Spor içeren serbest zaman etkinliklerine negatif tavır takınan bazı kilise mensuplarına karşı avcılık ile uğraşan kilise mensupları olduğu da belirtilmektedir. Savaşçılık ruhu toplumun her kesminden insanlar için sürekli mevcut olmuştur (Alpman, 1972: 134).

Silah kullanabilmek ve silah taşımaya hak kazanmak yiğitlik ve asalet sembolü olarak görülmektedir. Silah kullanımında iyi olan gençler, savaşlarda başarıları olan konutanların yanlarında gönüllü olarak yer alarak yeminli bir topluluk oluşturmaktadırlar. Bu başarılı konutanın liderliğinde yarışırmışçasına mücadele etmektedirler (Alpman, 1972: 135). Daha önce de belirtildiği gibi savaşlarda üstün başarı sağlamak, kimi zaman toplumsal dikey hareketliliğe olanak sağlamıştır. Gençlerin gönüllü olarak bu komutanların yanında yer almalarının nedenlerinden birinin, bu dikey hareketlilik fırsatını elde elmek olabileceği kanaatindeyiz.

Ayrıca silah kullanabilme ve onu taşımayı hak etmenin kişinin toplumdaki itibarını arttıran bir etmen olması, savaşçıları diğerlerinden üstün bir sınıf haline getirmiştir. Şövalyeler, mülkleri ve yaptıkları antrenman ve gösterileri ile toplumun ilgisini çekmişlerdir. Şövalyelik, önceleri, bu alanda becerisi olan her hür insan için mümkün olmuştur. Ancak zamanla soya dayalı bir hale gelmiştir (Alpman, 1972: 135).

Şövalyelik eğitimi küçük yaşlardan itibaren başlamaktadır. Şövalye oğlu ve kızları özenli eğitimlerden geçmektedirler. Şövalye kızları, daha çok ata binme, avcılık, top oyunları gibi bedensel faaliyetlerin yanısıra, resim, müzik, satranç gibi etkinliklerle de meşgul olmuşlardır. Asil ortaçağ kadını eşi ile beraber, şahinlerle yapılan kuş avlarına katılmakta, şövalyelerin sportif yarışmaları olan turnuvaları heyecan içinde takip etmektedir (Alpman, 1972: 137-138).

Turnuvalar kendine has bir tören ile içinde, şövalye olmamış kişilerin aktif katılımına kapalı olarak düzenlenmiştir. Şövalye olmamış birinin bu mücadeleye katılımına verilen ceza, kişinin ellerinin kesilmesidir (Alpman, 1972: 139).

Asil yaşamının vazgeçilmezlerinden biri olan bu turnuvalar, soylu çevrelerinin hiç tanık olmadıkları bir zevk, eğlence ve sınıfsal bir beğeni unsuru haline gelmiştir (Bloch, 1983: 390). Şehirli halk tabakaları da çeşitli sportif etkinliklere katılmıştır. Şehirli halk tabakası, ok atma (Guttmann, 2004: 60), kılıç kullanma gibi aktiviteler ile ilgilenmiştir. Halk bayramlarında canlı ya da cansız hedeflere ok atışları yapılmış, meydanlar, ödüllü koşu ve güreş yarışlarına sahne olmuştur. Köylüler ise daha çok koşma, atlama, dans gibi etkinliklerde bulunmuşlardır. Ok atma gibi etkinlerle çok ilgilenmemişler, bedensel pratikleri, eğlenme ve serbest zamanları değerlendirme aracı olarak görmüşlerdir. Bayram ve Pazar günlerini dans ve top oyunları gibi neşeli faaliyetler ile geçirmişlerdir (Alpman, 1972: 143-144).

Zamanla ticaret faaliyetlerinde yaygınlaşma görülmüş, bu yaygınlaşma, toprağın gücünü azaltırken paranın gücünü artırmıştır. Feodal sistem, köylüler ile senyörlerin çatışmalarının tarihidir. Bu çatışmalar güçlenerek, feodal sistemin bir bakıma sonunu hazırlayan köylü ayaklanmalarına neden olmuştur. Kentlerde ticaretle uğraşan burjuvazi, siyasal iktidarı ele geçirmek için, serflerin yanında yer alarak feodal düzene karşı savaşımı sürdürmüştür (Aydemir ve Genç, 2011: 238-239).

Ticari üretimin geliştiği dönemlerde artık feodal sistem sorgulanmaya başlamıştır. Güç kazanan yeni sınıf (burjuvazi) yeni bir sosyoekonomik bir düzen kurmak ve iktidarı ele geçirmek için çalışmıştır (Kabakçı, 2013: 78). Ticaret ve zanaatla uğraşanların oluşturduğu burjuvazi, 12. Yüzyıldan itibaren toplumsal sistemi değiştirmeye başlamış ve modern toplumun meydana gelmesi ile beraber derebeylik sisteminin yerini sınıf sistemi almıştır (Ateş, 2010: 39).

2.3.4. Sosyal Sınıflar

Toplumsal sınıf, kalabalık toplumsal kümelerin, mesleğe, mülk sahipliğine ya da yaşam stillerine bağlı olarak tanımlanan, göreli iktisadi konumlar anlamına gelmekte olup toplumsal eşitsizliği içermektedir (Giddens, 2012: 177).

Sınıf anlamını taşıyan ‘’classe’’ sözcüğü Fransızca’ya 14.yy.’da, aynı anlama gelen ‘’class’’ sözcüğü ise İngilizce’ye 16. yy.’da girmiştir. Latince ‘’classis’’ sözcüğünden gelen sınıf kavramı, kişileri sahip oldukları mülk ve servete göre ayıran kategorilere işaret etmektedir (Beneton, 1991: 11). ‘’Classis’’ sözcüğü, Roma İmparatorluğu’nda nüfus sayım memurları tarafından vatandaşları gelir seviyelerine göre kategorize etmek için kullanılmıştır (Bulut, 2013: 69).

Önceleri Roma haklının mülk temelinde bölünmesi anlamını taşıyan ‘’sınıf’’ sözcüğü, atfedilmiş niteliklere dayalı gruplaşmalar olarak kabul edilse de günümüzde daha ziyade kazanılmış nitelikleri tanımlayan bir anlamı vardır. Bu anlam, sanayi devriminin getirdiği yeni toplumsal yapı ile yakından ilişkilidir. Modern kapitalizme doğru geçirilen dönüşüm, 18.yy. sonlarında İngiltere’de başlayıp, 19.yy.’da Fransa, Almanya ve Amerika başta olmak üzere batıya yayılarak küresel bir nitelik kazanmıştır. Bu dönüşüm, sınıfların farklı bir boyut kazanmasına ve bunun neticesi olarak da yeni

toplumsal sınıfların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Edgell, 1998: 11; Yalçın, 2019: 175).

Toplumsal sınıf, kişilerin yaşam şeklini büyük ölçüde etkileyen genel iktisadi kaynakları paylaşan insan grupları olarak tanımlanabilir. Özellikle iş gücü ile beraber zengin sınıfın mülkiyeti ve buna bağlı olarak şekillenen yaşam biçimleri sınıf ayrımının ana nedenlerindendir (Giddens, 2012: 344).

Toplumsal sınıfın en önemli özelliği, insanların toplumsal, iktisadi ve politik konumlarının birbirine benzer durumda olmasıdır. Zira sınıf, benzer toplumsal, ekonomik ve politik konumları paylaşan insan grubu anlamına gelir (Bulut, 2013: 69). Toplumsal sınıflar, ‘’kölelik’’ ya da ‘’kast sistemi’’ gibi, insanlık tarihinin belirli bir döneminde görülen bir toplumsal tabakalaşma modelidir. Toplumsal sınıf ve tabakalaşma kavramları aynı anlama geliyormuş gibi algılansa da, bir toplumsal tabakalaşma modeli olarak ‘’sınıf sistemi’’, sanayileşme süreci ile birlikte ortaya çıkarak, evrensel bir olgu haline gelmiştir. Köy tipi yaşam tarzından kent tipi yaşam tarzına geçiş ile birlikte sosyal değerler değişerek, toplum içindeki konumun belirlenmesinde tüketim şekli, ikamet edilen yer, gelir, meslek vb. faktörler, önem kazanmıştır (Arslantürk ve Amman, 2000: 379; Berber, 2003: 224).

Toplumbilimciler toplumsal sınıfı, sahip olunan zenginlik, statü ve güç bakımından benzerlik taşıyan insan grupları olarak tanımlamaktadırlar. Modern dünyanın katmanlaşma modeli olarak toplumsal sınıfları diğer tabakalaşma modellerinden ayıran en önemli özellik, ‘’kölelik’’, ‘’kast’’ ve ‘’feodal’’ sistemlerin aksine toplumsal sınıfların net çizgilerle ayrılmamalarıdır (Berber, 2003: 226-229).

Toplumsal sınıf sistemlerinde dikey hareketlilik, kast sistemindeki gibi imkansız değildir. Sınıflar arası geçişliliğin mümkün olması toplumsal gerilimi azaltan faktörlerden birisidir (Kışlalı, 1987: 182). Yine diğer katmanlaşma modelleri düşünüldüğünde toplumsal sınıf sistemi, hukuksal veya dinsel olarak tanımlanmamıştır. Toplumsal normlar doğrultusunda da herhangi bir sorumluluk içermemektedir (Yalçın, 2019: 174). Diğer tabakalaşma sistemlerinde önemli görülen atfedilmiş statüler, toplumsal sınıf sisteminde önemini kaybetmiş, kazanılmış statüler önem kazanmıştır. Çoğunlukla kişilerarası iktisadi farklılıklara dayanan toplumsal sınıflarda, katmanlar arası etkileşimin kısıtlanmamıştır (Giddens vd., 2014: 163).

Toplumsal sınıf sisteminde dikey hareketlilik mümkün olsa da hiyerarşide üstlere tırmanmak, toplum içerisindeki herkes için olanaklı değildir. Zeka da dahil olmak üzere birçok kişisel özelliğin gelişiminde beslenme, eğitim vb. faktörler kişiler açısından önem teşkil etmektedir. Gerekli imkanlara sahip olsa, sınıf atlayabilecek kişiler, bu imkanlardan mahrum kaldıkları için alt sınıflarda kalmaya devam etmektedirler. Örneğin, köy enstitülerinden mezun yazarlara bu eğitim olanağı sağlanmamış olsaydı, muhtemelen büyük çoğunluğu ziraat ve hayvancılık gibi işler ile meşgul olacaklardı. Öte yandan hiyerarşinin üst katında dünyaya gelen kişiler, yeterli beceriye sahip olmasalar bile, özel eğitim ve ebeveynlerinin sosyal bağlantıları sayesinde, alt basamaklarına inmeden hayatlarına devam edebilirler. Başka bir ifade ile bireysel nitelikler her daim toplumsal sınıfı belirlememekte, kimi zaman toplumsal sınıflar, bireysel niteliklerin kazanımında belirleyici olabilmektedir (Kışlalı, 1987: 182).

Günümüz kapitalist toplumlarında toplumsal katmanlaşma düzenleri ile ilgili olarak yapılan araştırmalar, çoğunlukla sınıfsal eşitsizliklerin egemenliğine dayanan toplumsal yapıya vurgu yapmaktadır. Bu toplumsal yapılar içerisinde sınıfsal gücün, mülkiyet, ehliyet ve emek gücüne dayanan üç temel kaynağı bulunur. Sınıfsal gücün bu üç kaynağı mülkiyete yaslanan üst sınıfa, ehliyete yaslanan orta sınıfa ve emek gücü bulunan alt sınıfa denk gelmektedir (Giddens, 1999: 230-232; Marx, 2003: 772).

Üst sınıf, üretim araçlarını mülk edinmişlerin sınıfıdır. Marx'ın burjuva dediği bu sınıf, gücünü, mülkiyetini elinde bulundurduğu üretim araçlarından almaktadır. Burjuvanın sahip oldukları üretim araçlarını denetleyen ve yöneten kişilerin oluşturdukları sınıf, orta sınıftır. Hiyerarşinin en altında ise burjuvanın üretim araçlarını kullanarak, emek ile artı değer üreten, Marx'ın proletarya olarak tanımladığı alt sınıf bulunmaktadır. Temelde ise toplum, sömüren ve sömürülen olarak iki sınıftan oluşmaktadır (Yalçın, 2019: 175). Kar amacı güden sermayedar ve bu karı emeği ile beslerken, sonrasında belli bir emek gücü değeri karşılığında emeğinden vazgeçen emekçi (Harvey, 2012; 73: 104), sırasıyla sömüren ve sömürülen olarak nitelenebilir. Alt sınıfın emek gücü değeri kişiye verildikten sonra, geriye kalan her şey üretim aracını elinde bulunduran kapitalist sermayedarın olmaktadır (Harvey, 2012: 104-105).

Üretim aracını elinde bulunduran sınıfın daha fazla kar ve işgörenlerden daha fazla verim elde etme arzusu, emekçilerin sömürülmesine ve ağır çalışma koşullarının oluşmasına neden olmuştur. Maksimum kara ulaşma arzusunun en yıkıcı düşüncesi ise

çocukların ucuz iş gücü olarak görülmesi olmuştur. Ucuz iş gücü olarak görülen çocuklar, özellikle sanayi devriminin başlangıç döneminde ağır koşullar altında çalışmışlardır (Göral ve Karaküçük, 2016; 36). Çocuklara yetişkinlikte ihtiyaç duyacakları becerileri kazandırma işlevi olan oyun (Tekin, 2012: 56), bu dönemde, özellikle çocuklar için zaman alan bir etkinlik olduğu gerekçesi ile lanetli ve ayıp bir şeytan faaliyeti olarak görülmüştür (Torkildsen, 2005: 20).

Çalışma, özellikle Fransa'da, dini etkinliklerde bulunan insanlar, iktisatçı ve ahlakçılar tarafından deyim yerindeyse kutsanmış, çocuk yetişkin demeden yaşam gücü tükenene kadar insanlar, çalışma hayatı içinde varolmaya devam edilmiştir. Fransız devlet insanı Napoleon, 1807'de bir Alman kentinde, halklarının çalıştıkça, kötülüklerin azalacağına vurgu yapmıştır. 1857 Bruxelles'te toplanan bir kongrede, çalıştırılan çocuklar için geliştirilen eğlenceler -çalışırken şarkı söylemek ve çalışırken sayı saymak- sayesinde çocukların, 12 saat çalışmayı cesurca kabul ettiklerinden bahsedilmiştir. Oysa modern hayattan henüz yeterince etkilenmemiş olan İspanyollar, aynı dönemde çalışmayı, kölelikten ayırmamaktaydılar (Lafargue, 2016: 18; 11).

Derin toplumsal değişimlere neden olan Sanayi Devrimi ile şehirlerle birlikte fabrikalar da büyümüş, nüfus köyden kentlere doğru akmaya başlamıştır. Bu göçlerle birlikte kentlerde meydana gelen kalabalık nüfus, kötü yaşam koşulları, artan suç oranları, düşük maaşlara neden olmuştur (Torkildsen, 2005: 20). Kent nüfusunun artışının, üretim araçlarına sahip olan sınıfa, çalışma yaşamında seçici olma fırsatı verdiği düşünülebilir. Bu düşünceden yola çıkılacak olursa, istediği gibi bir çalışan bulmak, hiyerarşinin en üst sınıfı için kolaylaşmıştır. Nüfusun aşırı kalabalıklaşması nedeni ile hayatını sürdürmek için çalışmak zorunda olan kesmin çalışma şartlarını düşünecek olanağı yoktur. Zira o, yeri doldurulabilecek biridir.

Bu aşırı kalabalık nüfus yapısı içinde insanların serbest zamanlarını önceki gibi değerlendirme şansı yok denecek kadar azdır. İnsanların tabiatta özgürce yürüyebildiği, oyun oynayıp zaman geçirdiği köylerden kente göç, özellikle çocukları bir sıkışıklık içerisine sokmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi, neticeler ucuz işgücü olarak görülen çocuklar için yıkıcıydı (Torkildsen, 2005; 20; Kraus, 1998: 187).

1800'lerin ortalarından başlayarak, serbest zamanlarla ilgili iyileştirmeler içeren çeşitli yenilikler yapılmaya başlandı. Sağlıklı egzersiz ve oyun olanaklarından yoksun, çalışmak zorunda olan çocuk işçiler ve halk için derin üzüntü duyulması, yeni şehirli

kiliseyi bu problem üzerine düşünmeye sevk etti (Torkildsen, 2005: 20). Yenilik fikri ile ilgilenenler, çalışma süresinin dolumundan sonra, kişiyi ertesi günün iş saati için tazelenmiş, yenilenmiş ve hazır bir hale getirecek faaliyetlere olanak yaratılması düşüncesine girdiler. Yenilikçiler, serbest zamanın toplumsal faydası üzerinde durmuşlardır. Çalışmaktan yorgun düşenler, çalışmak için kendinde güç bulacak duruma ulaşma olanağına sahip olmalıydılar. Bu düşünce günümüzde hala devam etmektedir. Veblen'e göre, işçilerin serbest zamanı, üretim araçlarına sahip olan sınıfın serbest zamanına hizmet eder (Torkildsen, 2005: 20).

Çalışma sürelerinin en yüksek olduğu dönem, 19. yüzyılın ilk yarısı olmuştur. Çalışma saatlerinin uzunluğundan bahsettiğimiz bu süreç içerisinde, aynı zamanda bazı sporlar popüler olmaya başlamıştır. Bu dönemde Amerika'da amatör güreş maçları, atış etkinlikleri, at yarışları vb. izlenmekten hoşlanılan faaliyetler arasındadır (Kraus, 1998: 187-189). Ancak günde en az 15 saati bulan çalışma saatlerinde, çalışanların iş sonrasındaki tek arzusunun evlerine ulaşıp herhangi bir şey yapmadan yatıp dinlenmek olduğu (Lafargue, 2016: 22) düşünüldüğünde işçi sınıfının bu gibi aktivitilere pasif katılımının bile çok zahmetli olacağı aşikardır.

1800'lerin ilk yarısında 14-18 saate varan çalışma saatleri zamanla azaltılmış, çalışanların durumunu görece iyiye götürecek düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin İngiltere'de en küçük çocuklar işlerden çıkarılmış, diğerlerinin ise çalışma saatleri sınırlandırılmıştır. 1847'de 10 saat olarak düzenlenen çalışma saatleri, 1869-1873 yılları arasında işçi sözleşmeleri ile 9 saate düşürülmüş, 1919'da ise 8 saat olarak Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir (Kraus, 1998: 187). Ayrıca Fredrick Taylor gibi, çalışanların verimliliğin 8 saat sonra düştüğünü savunan bilim insanları tarafından yapılan araştırmaların sonuçlarının bu görüşleri doğrulaması, çalışma saatlerinin düşürülmesinde etkili olmuştur. İsviçre'nin Cenova'sında 1924 yılında düzenlenen, Uluslarası İşçi Konferansı'nda çeşitli sosyo-kültürel ihtiyaçlar ve sağlık için serbest zamana daha fazla ihtiyaç olduğu üzerinde durularak bir standart olarak benimsenmiştir (Kraus, 1998: 211).

Özellikle üretim araçlarına sahip olmayan sınıfların serbest zamanlarında meydana gelen bu artış, sporun işçi sınıfı içinde yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Çalışma saatlerinin düşürülmesi ve çalışma koşullarının nispeten iyileştirilmesi, işçi sınıfına istediği faaliyetlere katılabileceği bir serbest zaman

sunmuştur. Bu dönemde üretim araçlarına sahip seçkinler, alt sınıfa mensup bireylerin katılımına kapalı, deyim yerindeyse bir kast oluşturarak kriket ve tenis gibi sporlarla uğraşmışlardır. Üst sınıf, serbest zamanlarında kendilerine has sporlarla ilgilenirken, işçi sınıfı içesisinde özellikle futbol gelişmeye başlamıştır (Kurt ve Atayman, 1997 akt. Şahin ve Tunçkol, 2010: 4).

Bu dönemde futbol işçilerin serbest zaman aktivitesi olmanın yanısıra işçi örgütlenmelerini de sağlayan bir nitelik taşımaktadır. Almanya'nın işçi futbolunun 1930 yılında 140.000 oyuncusu bulunmaktadır. FC Shalke 04'te, 1904 ve 1913 yılları arasunda 22 madenci, 15 işçi, 5 memur oyuncu vardır. Borrusia Dortmund takımında da durum FC Shalke 04 'e yakındır. Almanya'nın Ruhr bölgesinin bu iki takımının tarihi alt sınıf hareketleri ile iç içe geçmiştir. Zamanla işçi kulüpleri çoğaldıkça, işçi örgütlenmeleri yerini kamplaşmalara bırakmıştır (Wahl, 2005 akt. Şahin ve Tunçkol, 2010: 7).

Öte yandan ABD'de 1929 yılında başlayan ekonomik kriz (Buluş ve Kabaklarlı, 2010; 2) tüm dünyayı etkilemiştir. 1932 yılının sonuna gelindiğinde yaklaşık 15 milyon insan işsiz kalmış, bankalar çökmüştür. Büyük buhran, rekreatif faaliyetlere olan ilgiyi artırmıştır (Kraus, 1998: 213). Bu büyük ekonomik kriz sonrasında ortaya çıkan işsizlik sonucu, kişilerin serbest zamanlarında artış olduğu ve bu durumun da rekreatif faaliyetlere olan ilginin artmasına neden olduğu görüşündeyiz.

1930'lu yıllarda siyahiler, kadınlar ve kırsalda yaşayan insanlar başta olmak üzere toplumun genelinde yeterince rekreasyon programı olmadığı görülmektedir (Şentuna, 2013: 166). Toplumu Koruma Heyeti vb. kuruluşlar, rekreasyon alanlarının inşası ile ilgili birçok projenin yürütücüsü olmuşlardır. 1932 ile 1937 yılları arasında hükümet, serbest zamanlarında etkinliklerde bulunulması amacı ile piknik alanları, kamplar, yüzme havuzları vb. yapılar için 1,5 milyar dolara yakın harcama yapmıştır. Kraus'un Knapp (1923)'tan aktardığına göre, Franklin D. Roosevelt yönetiminde 12700 oyun sahası, 8500 spor salonu, 750 yüzme havuzu, 1 buz pateni ve 64 kayak pisti inşa edilmiştir (Kraus, 1998: 213).

Ekonomik bunalımların eşiğinde motivasyonun artırılmasının bir aracı durumuna gelen spor, toplumsal düzenin sürdürülmesi için önemli bir hale gelmiştir. İşten arta kalan zamanlarda takımı için ter döken kişiler, zamanla işsizlerden olan izleyici kitlesi tarafından takip edilir olmuşlardır. Fabrikalarda kurulan ilk kulüplerde

işçi sınıfına mensup kişiler olmuştur ve bu kişilere bir spor dalında profesyonelleşme olanağı verilmiştir (Fişek, 1985: 16). Daha önce de belirtildiği gibi bir toplumsal tabakalaşma modeli olan toplumsal sınıf sisteminde dikey hareketlilik olanağı bulunmaktadır. Spor bu açıdan toplumsal dikey hareketliliğin bir aracı haline gelmiştir. Çünkü insanlar sporda profesyonelleşebilmekte ve artık spor yolu ile sınıf atlayabilmektedirler. Bu durum, modern sporun bir getirisi olarak değerlendirilebilir.

Çeşitli teknolojik gelişmelerle birlikte geçilen kitlesel üretim, beraberinde kitlesel serbest zamanı da getirmiştir. Kendilerini tatmin etmek maksadı ile spor yapan amatörler artık kendinden başkalarını eğlendirmek için spor yapan profesyonellere dönüşmüştür. Serbest zamana sahip üst sınıfın tekelinde olan spor yavaş yavaş görece alt sınıflara kaymaya başlamıştır. Egemen sınıf tribünlere çekilirken, spor sahasına profesyoneller yerleşmeye başlamıştır. İnsanların bir kısmının izleyici bir kısmının ise sporcu olmasına yaslanan bu yeni iş bölümü burjuva toplumuna has bir özellik taşımaktaydı (Fişek, 1985: 15; Fişek, 2003: 30).

20. yüzyılın ikinci yarısına gelinirken dünya hızlı teknolojik gelişmelere sahne olmuştur. Bu büyük dönüşümlerin toplumsal bir pratik haline gelen sporu etkilemesi de kaçınılmaz olmuştur (Baloğlu ve Davutoğlu,2009; 17). Zengin-fakir demeden toplumun neredeyse her kesmine, farklı biçimlerde de olsa, hitap eden bu serbest zaman etkinliği, bu dönemde yaygınlık kazanarak kitlesel bir hale gelmiştir. Sporun geniş halk kitlelerine yayılması, spora hem aktif hem de pasif katılımı artırmıştır. Buna paralel olarak serbest zamanlarında müsabakaları izlemeye giden pasif katılımcı sayıları ve bilet fiyatları artış göstermiştir. Spor artık yavaş yavaş endüstrileşmeye başlamıştır (Çakır, 2014: 139).

Sporun tüm topluma mal olan bir nitelik kazanması ile birlikte yapılma amacında farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Sağlık amacı güderek yapılan kitle sporcuları ile sporu meslek olarak icra eden, sporda üstün performans yakalamaya yönelik çalışan elit sporcular bu dönemde anlamını kazanmıştır (Çakır, 2014: 139). Elit ve kitle sporunun daha detaylı bir incelemesi ilerleyen bölümlerde yapılacaktır.

Teknolojik artışlar ile beraber, makineler, insanlar için vazgeçilmez bir duruma gelmiştir. Çok zaman harcamaya gerek kalmadan birçok iş birkaç düğme ile halledilir olmuştur. Elbette makinelerin insan hayatına en büyük etkisi kişilerin serbest zaman süreleri üzerinde görülmüştür (Şentuna, 2013).

Sınıflar rekreasyonel faaliyetler açısından geçmişten günümüze farklılık göstermiştir. Bu durum sahip olunan sebest zaman süresi ve kişinin ekonomik geliri gibi unsurlarla ilişkilidir. Örneğin 19.yy. İngiltere'sinin üst sınıfı tenis gibi karmaşık ve pahalı aktivitelere yönelim göstermişken alt sınıf sokak futbolu gibi basit, ucuz ve ulaşılabilir aktiviteleri tercih etmiştir. Üst sınıf, kurallara bağlı, uzak noktalarda yürütülen faaliyetlere katılım sağlamıştır. Alt sınıf, yazılı kuralları olmadığı için çoğunlukla şiddet ile neticelenen, daha yakın bölgelerdeki etkinliklere katılmıştır (Scoot, 2004 akt. Şentuna, 2013).

Yeni Zellanda ve İngiltere'de sporu meslek edinmiş kişiler üzerinde yapılan bir araştırmanın sonuçları göstermektedir ki, toplum içinde maddi ve manevi prestiji olan ebeveynler, çocuklarına küçüklük dönemlerinde daha fazla spor yapabilme olanağı sunmaktadır. Katılım gösterilen spor branşları ise toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Örneğin ülkelerin katıldığı spor branşlarına bakıldığında, cimnastik, Belçika'da alt sınıflarda, Almanya'da orta, Amerika'da ise üst-orta sınıfta yaygınlık göstermektedir (Mcpherson ve ark. 1989 akt. Yüksel, 2012: 36).

2013 yılında yapılan bir araştırma, alt gelir grubunda olan ebeveynler, çocuklarının ileride maddi anlamda iyi olanaklara sahip olabilmesi için maddi olanaklarını zorlayarak çocuklarını yaz futbol okullarına gönderdiklerini ortaya koymaktadır. Kılcıgil (2013), bu durumu, futbolun Türkiye'de popüler bir branş olması ve ailelerin, çocuklarının gelecekte yüksek maddi gelire sahip olma arzusu içinde olduğu ile açıklamaktadır (Kılcıgil, 2013: 15). Başka bir ifade ile, futbolun kişileri toplumsal sınıf hiyerarşisinde üst basamaklara yükselme olanağı sunduğu düşüncesi, alt gelir grubunda olan ebeveynlerin çocuklarını, yaz futbol okullarına göndermelerinin nedenlerinden biri tanesi olduğu söylenebilir.

Türkiye'de toplumsal sınıfların önemli belirleyicilerinden olan meslek ve eğitim düzeyleri farklılaşan veliler üzerinde yapılan bir araştırma, toplumsal konumları açısından farklılık gösteren bireylerin serbest zaman kullanımları ve spor branşı tercihleri bakımından da farklılaştırlarını ortaya koymaktadır (Topkaya ve Serbes, 2005: 37). Türkiye'de 2015 yılında yapılan bir araştırmada 126 meslek arasında, toplumsal itibar açısından en üst sırada yer alan tıp doktorluğu (Sunar ve Kaya, 2016: 302-308), mesleğini icra eden ebeveynlerin çocukları için tercih ettikleri spor branşları, yüzme, tenis ve atletizmdir. Çiftçilikle uğraşanlar ve işçi ebeveynler çocuklarını, futbol başta

olmak üzere halk oyunları ve güreşe yönlendirmektedirler. Memurluk yapan veliler ise tercihlerini tenis, yüzme –tıp doktorlarının tercihleri ile benzer- ve futboldan –işçi ve çiftçilerle benzer- yana kullanmaktadırlar. Futbol, işçi, çiftçi ve memur ebeveynlerin ilk tercihleri arasındadır. Aynı araştırmanın ortaya koyduğu bir başka sonuç ise; eğitim seviyesi düştükçe futbol tercihinin yükseldiğidir. Ayrıca İlk ve Ortaokul mezunu velilerin futbol, güreş ve halk oyunlarını tercih ettiği görülmektedir (Topkaya ve Serbes, 2005: 38-41). Araştırma sonuçları gözden geçirildiğinde dikkati çeken nokta, tıp doktorlarının tercih ettiği, malzeme gerektiren yüzme ve tenis branşlarının yerini çiftçi ve işçilerde az masraflı branşlar olan futbol, halk oyunları ve güreş almaktadır.

Genel olarak ifade edecek olursak, toplumsal sınıflar hiyerarşisinin üst basamaklarına doğru çıkıldıkça; spor denildiğinde kişilerin aklına gelen etkinlik çeşidi artmakta, spora aktif katılım artarken pasif katılım oranı düşmekte, ferdi sporlara yönelme durumu artmaktadır. Bunlara ek olarak; hiyerarşinin üst basamaklarında olanlar, spora, sağlık ve eğlendirici bir etkinlik gözü ile bakarken, hiyerarşinin alt basamaklarında bulunanlarda güçlü olma isteği ön plandadır ve bu sınıf sporu toplumsal dikey hareketliliğini sağlamak amacı ile yapmaktadır (Kaplan ve Akkaya, 2013: 158).

2.4. Toplumsal Tabakalaşma Kuramları

Çalışmanın bu kısmında, toplumsal tabakalaşma ile ilgili öne çıkan Marksist teori, bazı açılardan Marksist kuramdan ayrılan Weber'in kuramı, İşlevselcilik, Eleştirel Kuram ve Yapısal İnşacılık Kuramları konunun daha kapsamlı anlaşılabilmesi için izah edilmeye çalışılacaktır.

2.4.1. Marksist Kuram ve Çatışmacı Yaklaşımlar

Toplumsal sınıflar ile ilgili kuramların, ilk ve en önemlilerinden birini geliştiren Karl Marx'ın düşünceleri, sonraki toplumsal sınıf kuramlarını da düşünsel olarak etkilemiştir (Edgell, 1998: 12). Marx toplum teorisinin temeline iktisadi ilişkileri koymuştur. Bu iktisadi sistemler ise ona göre toplumsal sınıfların anahtarıdır. Marx, toplumsal olanın açıklanmasında sınıfsal ilişkilere önemli bir yer atfeder (Bahar, 2009: 103). Marx'ın toplum ve tarihe bakışı materyalisttir. Ona göre insanlık tarihi, tabiat ile belirli bir ilişki içerisinde olan ve bu ilişki neticesinde kendini üreten ve yeniden üreten insanların tarihidir (Dinç, 2013: 31).

Marksist teoride insan, yaşamını devam ettirebilmek için, tabiatta, tabiatla birlikte çalışmaya ihtiyaç duyan üretken bir canlıdır. Bu üretken özelliği sayesinde insanoğlu, yeme-içme, araç-gereç, barınma vb. ihtiyaçlarını gidermeye yönelik üretim yapmıştır. Yaşamlarını sürdürmek için ihtiyaç duyduklarını üretirken, birlikte hareket etme zorunluluğu bulunan insanoğlu, toplumsaldır ve üretirken hem tabiatı hem de birbirini değiştirmektedir. Toplumsal yapı bu değişiklere bağlı olarak şekillenmektedir (Ozankaya, 1991: 209).

Marx, kapitalist toplumların, içinde büyük eşitsizlikler bulundurduğunu, yaşanan bu eşitsizliklerin günden güne arttığını ileri sürmüştür. Bu toplumsal eşitsizliklerin temelinde özel mülkiyetin bulunduğunu düşüncesinde olmuştur. Ona göre sınıfı belirleyen temel öge, üretim araçlarına sahipliktir. Burjuva, mülkleri ile üretim araçlarına ve bu araçların kullanımına sahiptir. Buna bağlı olarak, çalışma yaşamından kendilerini dışlamakta, sermayeleri ile proletaryayı karın tokluğu bile denilemeyecek şartlarda çalıştırarak servetlerini artırmaktadır. Proletarya ise, emeğini kiralayarak açlık sınırında, hayatta kalmaya çalışmaktadır (Zencirkıran, 2016: 40).

Yüzyılı aşan bir süredir sosyoloji ile Marksizm arasında yakın ve çekişmeli bir ilişki vardır. Bu ilişki ve yakınlığın temel dayanağı ise Marx'ın teorisinin toplumun genel bir bilimi olması gerektiği iddiasıdır ki bilhassa endüstriyel kapitalizmin geliştiği dönemden sonra meydana gelen toplumsal dönüşümleri anlamaya yöneliktir. Döneminin tarih, felsefe ve sosyal bilimlerdeki fikirsel yaklaşımların bir karması olan bu teoride (Bottomore, 1978: 118-119), sınıf, üretim yapmaya yarayan araçlarla, insanlar tarafından maydana getirilmiştir. Modern endüstri öncesinde üretim araçları, evcil hayvan, ekip biçmeye yarayan aletler ve topraktan ibarettir. Bu yüzden modern sanayi öncesi toplumları, toprak sahipleri ve toprağa bağlı çalışanlar olarak iki temel sınıftan oluşur. Ancak Marx'a göre, modern sanayinin ürünleri olan fabrikalara, yazıhanelere, makinelere vb. sahip olmak için zenginlik önemli bir duruma geldi. Sözü edilen bu iki temel sınıf modern sanayinin gelişimi ile birlikte farklılık kazanmıştır. (Giddens, 2012: 346).

Kapitalist toplum, gelir kaynaklarına göre üç sınıflı bir yapıya sahiptir. Emek gücüne sahip işçiler, sermaye sahibi kapitalistler ve emeksiz gelir alan toprak sahipleri, kapitalist modern toplumların üç büyük sınıfını oluşturur (Marx, 2003: 772). Marx'a göre sınıfsal bütün ilişkiler, sömüren ve sömürülen bazında gelişmektedir (Bahar, 2009:

103). Feodal sistemlerde sömürü, çoğunlukla köylülerden asillere değişen üretim şeklini almaktadır. Serfler, ürettiklerinin belli bir miktarını efendilerine vermek ve her ayın belli bir süresini, hiyerarşinin üst basamaklarında yer alan kişilerin tüketimi için üretim yapmak mecburiyetinde olmuşlardır. Ancak, modern kapitalist toplumlarda, sömürünün kaynağını, artı değer olarak belirten Marx, işçilerin çalışma günü içersinde kendilerine ödenenden daha fazlasını ürettiklerini ve bu üretilenlerin de yine sermaye sahiplerinin cebine girdiğini ileri sürmektedir (Giddens, 2012: 346).

Marx'a göre modern kapitalist dönemin en ayırt edici özelliği sınıfsal karşıtlıkların sadeleştirilmesidir. Toplum, birbirinin zıttı iki büyük sınıfa ayrılmış ve bu ayrım günbegün büyümektedir. Tarihin en eski zamanlarından beri neredeyse her bölgede, farklı biçimlerde bu ayrım görülmüştür. Eski Roma'da efendi ve köleler, Ortaçağda feodal bey, vassal, serfler özel bir derecelendirme içerisindedir. Bu ayrımlar içerisinde her daim sömüren ve sömürülenin çatışması yaşanmıştır. Marx, bu çatışmaların bazen gizliden gizliye bazen de aleni bir biçimde dur durak bilmeyen bir mücadeleye neden olduğu iddiasındadır. Ona göre bugüne değin tüm toplumların tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihidir (Marx ve Engels, 2014: 37-38).

Marksist pencelereden bakıldığında ilk kabile topluluklarından sonra gelen bütün toplum şekillerinde temel bir sınıf ayrımından söz etmek mümkündür. Ancak kapitalist toplumda sınıf çatışmalarının tarihsel açıdan zirvede yer aldığına işaret edilir. Bu düşünce de Marksizmin genel görüşü haline gelmiştir. Bu perspektiften bakıldığında, sanayi devrimi sonrası sınıf mücadelelerinin Marksist görüşte merkezi bir değere sahip olduğu görülür. Bu mücadelelerin neticesi ise sınıfsız bir toplumu mümkün kıldığı düşünülen sosyalizme geçiş olarak düşünülür (Bottomore, 1997: 497, 501).

Marx'a göre, proletaryanın boyutu ve fakirliği büyüdükçe, işçiler haklarını savunmak için birleşecek, burjuva ile çatışmaya devam edecektir. İşçilerin birleşiminden ortaya çıkan güç sayesinde, başlangıçta yerel seviyelerde zaferler kazanılacak, sanayileşmenin yarattığı iletişim araçları ile de sınıf müacedelesi ulusal seviyelere gelecektir. Ancak çalışanların kapitalistlere üstün gelebilmesi için iş ortamında sendika ile, iş dışında ise siyasi parti ile örgütlenmesi gerekir. Geçici duraksamalarla birlikte yöneten ve yönetilen sınıf arasında yaşanan bu anlaşmazlıklar devrim noktasına varacak ve proletarya, oluşturduğu sınıfsal bilinç ile bu çatışmalarda

galip olacaktır. Neticede sömürü ve baskı düzeninden arınmış, sınıfsız bir toplum kurulacaktır (Marx ve Engels, 2014: 47-49; Edgell, 1998: 17).

Marx, burjuvazi ile çatışmaya giren tüm sınıflar içinde devrimci olan tek sınıfın proletarya olduğu iddiasındadır. Büyük endüstri karşısında çürüyüp yok olan diğer sınıfların aksine proletarya büyük endüstrinin yaratımıdır. Orta sınıflar, küçük sanayici, zanaat ile uğraşanlar ve benzerleri varlıklarının devamını sağlayabilmek için burjuvazi ile mücadele içine girmektedirler. Ancak onların mücadelesi devrimci olmaktan çok muhafazakarlık içerir. Marx'a göre onların devrimci bir tarafları yalnızca proleterleşmek üzere olduklarında vardır. Onlar, gelecek çıkarlarının savunucusudurlar (Marx ve Engels, 2014: 50). Marx, burjuva sınıfının bolluk içindeki yaşamı, görkemi ve gücü ile işçilerin sefaleti, fakirliği ve güçsüzlüğü arasındaki büyük zıtlığa dikkati çekmeye çalışmıştır (Edgell, 1998: 18).

Modern kapitalist toplumun karmaşık ilişkileri yeni problemler doğurmuştur ve bu yeni problemler Marx'ın döneminden daha komplike durumda ve aynı zamanda Marx'ın öngördüğü biçimden çok farklıdır. Bir işçi sınıfı ihtilali, işçi sınıfının örgütsel zayıflığı söz konusu olduğu için henüz gerçekleşmiş durumda değildir. Günümüzde kapitalist sistemin unsurlarından faydalanarak gitgide kapitalistleşen ve sosyalist bir devrim gerçekleştirebilecek bir güç olmaktan uzaklaşmaya devam eden çok geniş bir orta sınıf gerçeği bulunmaktadır (Demir, 2018: 73; Edgell, 1998: 20). Marx, teorisini insanların oluşturduğu toplumsal birliklere aşırı bir iyimserlikle bakarak oluşturmuştur. Marksizmi belimseyen devletlerin oluşturduğu çeşitli uygulamalar, Marksist düşünceden çok uzaktadır. İşçi haklarının savunuculuğunu yaptığını ileri süren siyasal oluşumlar, bir müddet sonra halkını ezer duruma gelmektedir. Bu gibi durumlar Marx'ın sınıfsız bir topluma erişme idealinin gerçekleşebilme olanaksızlığını ortaya koymaktadır (Toprakkaya, 2008: 389).

Marx'ın çalışmalarından etkilenerek kendi kuramlarını geliştiren sosyal bilimciler, günümüze de etkisini sürdürmeye devam eden çatışma kuramları ortaya koymuşlardır (Yüksel, 2012: 15). Toplumu birbirleri ile dengeli, toplumsal bir istikrar içinde ahenkli bir bütün olarak gören işlevselcilerin aksine, çatışma kuramcıları, toplumu, kıt kaynaklar için birbirleri ile mücadele eden grupların oluştuğunu ileri sürmektedirler (Bulut, 2013: 120; Kasapoğlu, 2011: 63; Bahar, 2009: 16; Tezcan, 1996: 21; Ritzer ve Stepnisky, 2013: 80; Marshall, 1999: 111).

Çatışmacı yaklaşımı referans alan sosyal bilimciler, toplumsal sınıf, etnisite, ırk, cinsiyet vb. değişkenler nedeni ile maddi birikim, toplumsal statü ve eğitimin dengesiz bir biçimde dağılımı üzerine odaklanmaktadırlar. Onlara göre toplumu oluşturan, eşitsizliklerdir. Kimilerine toplumsal, iktisadi ve siyasal fayda sağlayan toplumsal yapı, kimilerini ise bu faydalardan yoksun bırakmaktadır. Toplumu meydana getiren avantajlı ve dezavantajlı gruplar arasında sürüp giden çatışmalar sosyologlar tarafından ele alınmaktadır. Onlara göre, güçlü olanlar ellerindekileri muhafaza etmeye çabalarken, diğerleri ise kendileri için daha fazla faydayı elde etmek ile meşguldur (Bahar, 2009: 16). Toplumsal gruplar, sömürü ilişkisi içerisindedir. Egemen gruplar, kendi fikir ve görüşlerini, diğer gruplara empoze ederken, kendi konumlarına da meşruiyet kazandırma gayesindedirler (Tezcan, 1996: 21).

Çatışma teorilerinden en önemlilerinden biri 1960'larla birlikte önem kazanmaya başlayan post kapitalist toplum kuramıdır. Diğer çatışma teorisyenleri ile benzer biçimde Dahrendorf da işlevselciliğe eleştirel bakmıştır (Suğur, 2017: 75). Darhendolf'a göre toplum, çatışma ve uzlaşıdan oluşan aynı realitenin birbirine eşdeğer iki farklı yönüdür. Dahrendorf, toplumsal bütünleşmenin sosyolojik düşünüşte egemen bir duruma gelmesinin ortaya çıkaracağı sonuçları talihsiz olarak değerlendirir (Dahrendorf, 1959: 159; Ritzer ve Stepnisky, 2013: 80).

Dahrendorf'a göre, her toplum, her zaman değişim sürecindedir ve toplumsal düzenin her noktasında çatışma bulunur. O, toplumsal düzenin üstte olanların insanlara uyguladığı tahakküm neticesinde oluştuğu düşüncesindedir. Toplumsal düzenin sağlanmasında iktidarın rolüne vurgu yapar. Toplumun çatışma ve uzlaşı olmadan varlığını sürdüremeyeceğini, bu iki kavramın birbirleri ile bağlantılı olduğunu ileri sürer. Uzlaşı olmadan, çatışmanın ortaya çıkamayacağını belirtirken, Fransız ev kadınları ile Şili'li satranç oyuncuları arasında herhangi bir çatışmanın olmasının düşünülemeyeceğini, çünkü bu grupların herhangi bir çatışmaya neden olacak bütünlüğün olmadığını öne sürmektedir (Dahrendorf, 1959: 162-164).

Dahrendorf'un toplumu birbirleri ile mücadele içindeki sınıfların oluşturduğu fikri Marx ile benzerlik gösterse de, Marx'ın sınıf çatışmalarının temelini üretim araçlarının belirlediği düşüncesine katılmaz. O'na göre sınıf çatışmalarının kaynağını otorite ve güç oluşturmaktadır. Bu düşünceden hareketle toplumlarda devlet gücünün kullanımına ve sanayi üretiminde denetim kriterlerine bağlı iki sınıfsal ayrışma ortaya

çıkar. Modern endüstri toplumlarında sahiplik, birçok pay sahibine dağılmış, denetim ise sınırlı sayıdaki yöneticilerde toplanmıştır. Bu durum, modern endüstri toplumlarında yönetici sınıfın toplum içinde dominant bir sınıf pozisyonuna gelmesi neticesini doğurmuştur (Arslan, 2004: 132).

Dahrendorf'un Marx'tan ayrıştığı önemli bir nokta da Marx'ın endüstrileşmenin artışı ile anamalcı toplumlarda sınıf dayanışması ve buna bağlı olarak sınıf çatışmalarının artacağı görüşüdür. Dahrendorf, bu görüşe katılmamaktadır. O'na göre teknolojinin artışı ile işçi sınıfı farklılaşarak kendi içinde bölünmeler yaşayacaktır. Kapitalist toplum için önemli bir değer haline gelen uzmanlaşmayla beraber, işçilerin fiyat, prestij ve hünerlerindeki farklılaşmalar nedeni ile birleşmekten çok bölünme yaşayacaktır (Bulut, 2013: 123).

Lewis Coser da Dahrendorf gibi, çatışma kavramını çalışmalarının merkezine koyar. Toplumsal ilişkilerin anlaşılmasında toplumsal çatışmaya merkezi bir önem atfedilmesi gerekirken, Amerikalı sosyologları bu kavramı neredeyse tümüyle ihmal ettiği konusunda eleştirir. O'na göre çatışmanın yıkıcı sonuçlar doğuracağı görüşü yanlış yorumlamalara neden olabilir. Çatışmanın işlevsel yönlerine odaklanmanın önemine vurgu yapar (Coser, 1956: 7-8). Toplumsal çatışmanın toplumsal yapı açısından pozitif bir işlevi olduğu görüşündedir. O'na göre toplum üzerinde yıkıcı ve negatif etkilerinden ziyade, çatışmanın toplum içinde denge kurmanın ve buna bağlı olarak da toplumun devamlılığını sonsuza kadar sürdürebilecek işlevi bulunmaktadır. Toplumu parçalamak bir yana dursun, toplumsal çatışma, sosyal ilişkiler sistemini düzenlemekte, denge sağlamakta ve stabilizasyon sağlamaktadır. Bu işlevleri bakımından çatışma, O'na göre, bir ''güvenlik supabı''dır (Swingewood, 1998: 290).

Çatışmacı yaklaşım, çoğunlukla tarihsel karşılaştırmalarla incelemelerini yapmaktadır. Sınıf mücadelesi ilgilendikleri konuların başında gelmektedir. Günümüzün önde gelen çatışmacı toplumbilimcileri tarafından, toplum, birbirleri ile dayanışma içerisindeki kümelerin oluşturduğu bir bütün olmaktan çok uzaktır. Aksine toplum, birçok çatışmacı sosyoloğa göre, birbirleri ile çatışan grupların kendi refahlarını artırabilmek için mücadele içinde oldukları bir arenadır. Onlara göre, farklı gruplar kendi faydalarını gözeterek toplumu baskı altına almaya çalışırlar. İktidarı ele geçiren gruplar, kendi lehlerine faydalı kararlar almaktadırlar (Kasapoğlu, 2011: 65).

2.4.2. M. Weber'in Kuramı

Sosyolojinin önemli bir alt disiplini olan toplumsal tabakalaşma konusuna yaptığı önemli katkılarıyla Max Weber ve teorisi, çağımızda yapılan araştırmaları kavrayabilmek açısından geçerliliğini muhafaza etmektedir. Marx ve Weber'in toplumsal katmanlaşma ve eşitsizlikle alakalı geliştirdikleri fikirler sentezlenerek farklı nitelikler kazanmış ve günümüzde tabakalaşma ile ilgili yapılan çalışmalarda kullanılmaya devam etmektedir (Aydın, 2018: 248).

Marx'ın sosyal eşitsizlik ve katmanlaşma fikirlerine olumlu eleştirilerde bulunan Weber, Marx'ta eksik bulduklarını tartışarak kendi görüşlerini geliştirmiştir. Hem Marx hem de Weber, tabakalaşma konusunda sistemli kuramlar sunmamış olsalar da, düşünceleri, toplumsal katmanlaşma konusunun sistematikleştirilmesi hususunda, sonraki sosyologlara ilham verici bir nitelikte olmuştur (Aydın, 2018: 248; Giddens, 2012: 346-374).

Weber, toplumu Marx gibi tanımlamıştır ancak Marx'ın iktisadi ilişkilerin toplumsal yapıyı belirlediği hususundaki görüşlerine karşılık daha karmaşık ve çok boyutluluk içeren bir toplum görüşündedir. Başka bir ifade ile Weber, sınıfın, nesnellik nesnellik taşıyan iktisadi etmenler üzerine temellendiği fikri açısından Marx ile benzer düşüncededir. Fakat O'na göre toplumsal sınıfın şekillenmesinde çok sayıda ve türde faktör bulunmaktadır. O'na göre sınıf ayrımı, sadece üretim araçlarına sahip olmak ya da olmamaktan değil, aynı zamanda kişilerin elde edebileceği meslekleri etkileyen özellikler ya da itimat edilebilirlik ve kabiliyetleri içeren kaynaklardan da meydana gelmektedir (Giddens, 2012: 347; Giddens ve Sutton, 2018: 178; Dinç, 2013: 34).

Weber'e göre sınıf, işgücü pazarında sahip olunan mülk veya bireysel beceriler bakımından benzer yaşam standartlarına sahip olan insan toplulukları anlamına gelir (Dinç, 2013; 34). İşgücü piyasasındaki pozisyon, insanların yaşam standartlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Yönetimsel meslekler, sıradan büro işleri veya yapım işleri ile mukayese edildiğinde, genellikle daha iyi ücret ve çalışma şartlarına sahiptir. Benzer biçimde, becerikli ve kendini yetiştirmiş ustalara, yarı vasıflı ve vasıfsız işçilere göre çoğunlukla daha iyi ücretler ödenir. Bu nedenle, kişilerin sınıfsal konumu salt üretim araçları sahipliğine indirgemek Weber'e göre doğru değildir. Sınıf pozisyonları oldukça karmaşık birçok etmenle belirlenmektedir (Giddens ve Sutton, 2018: 178).

Weber'in sınıf modelinde üç unsuru öne çıkarttığı görülür. İlk olarak bir insan grubunun yaşamsal imkanlarının belirli bir nedensel ögesi ortaklığı bulunmalı, bu öge iktisadi faydalar tarafından sembolize edilmeli ve son olarak bu ögenin mal ve emek piyasasının koşullarında görülmesi gerekmektedir. Weber'e göre bu üç unsurun biraradalığı sağlandığında sınıflardan bahsedebilmek mümkün olur (Weber, 2004: 169-170).

Weber, kişilerde varolan bilgi ve becerinin, sınıfsal pozisyonların belirlenmesinde ana faktör olduğu düşüncesindedir. İnsanların üretim süreci içerisindeki pozisyonunun gücü, kişilerin hayat tarzlarını değiştirebilecek niteliktedir. O, modernleşmiş toplum içindeki eşitsizliklerin salt üretim sürecinde ortaya çıkan sıradan bir sınıf konusu olmadığı görüşündedir (Güneş, 2012: 127). Max Weber, toplumsal sınıfları, işçilerin sınıfı, küçük burjuva, mülkiyete sahip olmayan entelektüeller ve mülkiyet ve eğitim aracılığı ile toplumda ayrıcalık sağlamış kişiler olarak dört grup şeklinde kategorize eder. Kuşak zincirinde işçi sınıfı ile küçük burjuvazinin mülk sahibi olmayan aydınların grubuna geçmesi görece kolaydır. Ekonomik güç ise Weber'in sözünü ettiği dördüncü sınıfta yani maddi güç ve aldıkları eğitim sayesinde ayrıcalık kazanmış olanların sınıfında dağılmıştır ve kuşaklar zincirinde gitgide artış gösteren bir biçimde her şeyi satın alabilmektedir. Mülk sahibi olmayan aydın ve uzmanların ise Weber'in sözünü ettiği dördüncü sınıfa yükselme olanakları bulunmaktadır (Weber, 2012b: 426).

Weber, toplumsal sınıfın belirleyicilerinden biri olarak statü grubu kavramı üzerinde durmuş, grupların çeşitli kriter ve ortak bir hayat stilini paylaşmalarına göre farklılaştıklarını ileri sürmüştür (Marshall, 1999: 793). İnsanlar için mülkiyet ve servetin yanısıra toplumsal itibarın da önem taşıdığı görüşündedir. Dolayısı ile Weber'in düşüncesine göre, toplum içindeki insanların konumunun belirleyiciliği hususunda, servet dışında, insanların toplum içinde sahip oldukları prestij olarak açıkladığı toplumsal statü kavramına işaret eder (Dinç, 2013: 35).

Weber'e göre, statü konumları, olumlu ve olumsuz ayrıcalıklar getirmekte ve statü karakteristik bir şekilde, hususi bir hayat tarzı ile formel bir eğitime yaslanmaktadır. Statü, evlilik, örf ve adetler vb. ile muhafaza edilmektedir (Marshall, 1999: 697). Sınıf, Weber'de, belli çıkarlar doğrultusunda benzer ekonomik konumları işgal eden insan gruplarıdır ve O'na göre maddi mal, belli tekniklere sahip olmak ya da

mülkiyetten yoksun olmanın sınıf konumunun belirleyicisidir. Kişinin statü ve saygınlık derecesini belirleyen de ‘’sosyal onur’’dur. Weber, statünün sosyal onurun bir işareti olduğu ve belli bir yaşam biçimiyle koşullanarak anlatıldığı görüşündedir. Ona göre sosyal onur dolaysız bir biçimde sınıfsal konuma bağlı olabilir ve çoğunlukla, statü grubunun üyelerinin sınıfsal konumunun ortalaması ile belirlenir (Weber, 2004: 492). Sosyal onurun karakteristik toplumsal gruplar arasındaki dağılma biçimini ‘’sosyal düzen’’ olarak ifade eden Weber, sosyal düzenin önemli ölçüde iktisadi düzen tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir (Weber, 2004: 269).

Toplumsal sınıf ve statü arasındaki ilişki deneyimlendiğinde de gücünü yitirmemektedir. Kapitalist toplum içerisinde iktisadi bir yükseliş içinde olan sınıfın prestijinin de yükselmesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte Weber’in tabakalaşma konusunu ele alış biçiminde mülkiyete sahip olanlar ve olmayanlar aynı sosyal statü grubunda bulunabilirler (Güneş, 2012: 128). Weber’e göre kişinin iktisadi durumu, statünün belirlenmesinde tek başına yeterli olmayıp, gene de onun sebebi olabilir (Weber, 2012b: 427).

Weber’e göre modern toplumların yaşamlarında, parti, gücün önemli bir simgesidir ve sınıfsal katmanlaşmayı etkilemektedir. Parti, amaçları ve ilgileri birbirleri ile paralellik gösteren kişilerin bir arada çalıştığı, toplum içinde gücün göstergesi olan bir yapıdır. Modern toplumu, sahip olduğu güç ile düzenlemeye çalışan bir yapı olarak parti, Weber’e göre kişi ve grupların iktisadi koşullarını etkilemektedir. Partiler, sınıfsal çıkarların ötesine geçerek, örneğin, dini inançlar ya da milli ülküler üzerine de temellendirilebilmektedir (Giddens, 2012: 347-348). Weber, parti eylemlerinin gücün ve iktidarın kazanılmasına yönelik faaliyetler olduğunu ve toplumsal her türlü eylemi de etkileme çabasında olduğunu ileri sürmektedir. İktidara gelmek amacıyla çeşitli yollara başvuran partilerin oy toplamak için para, hitabet gücü, sosyal nüfuz gibi teknikleri kullandıklarını belirtmektedir (Weber, 2004: 287-288).

2.4.3. İşlevsel Kuram

İşlevsel kuram, toplumsal kurumların veya eylemlerin toplumun varlığını sürdürmesi bakımından topluma yaptığı etki ile ilgilenmektedir. Spencer, Comte ve Durkheim gibi işlevselciler, çoğunlukla, toplumları canlı organizmalara benzetmektedirler. Devamlı olarak değişim gösteren bir çevre içerisinde varlığını devam ettirebilmek amacıyla mevcut koşullara ayak uydurmaya, istikrarını muhafaza

etmeye ve bedeninin her bir parçasının düzenli bir biçimde işlevini yerine getirmesine çalışan bir organizma benzetmesi, işlevsel düşünen yazarların, toplumsal yaşamın işleyiş şeklini ifade ederken başvurdukları genel benzetmedir (Bulut, 2013: 117).

İşlevselci düşünürler, toplum içindeki kesitlerin insan bedeninin farklı uzuvlarına benzer biçimde görevlerinin olduğunu ifade etmekte ve nasıl ki insan bedeninde organların yaşam için bir bütünlüğü sağlaması söz konusu ise toplum içindeki olgu ve kurumların da bütünlüğü sağlaması söz konusudur. Böylelikle toplum olgu ve kurumlarından bağımsız değil olgu ve kurumları ile yaşamaya devam etmektedir (Bulut, 2013: 117).

İşlevsel teoriye göre, toplum, farklı görevleri bulunan kurumların, birbirleri ile bağlantılı, bütünleşmiş bir sistemdir. İşlevsel katmanlaşma teorisi, sosyal tabakalaşmayı, toplum üyeleri tarafından farklı yorumlanan toplumsal konumların sonucu olarak açıklamaktadır (Dinç, 2013: 49). İşlevsel tabakalaşma kuramının öncülerinden olan Davis ve Moore, sosyal tabakalaşmayı zorunlu ve evrensel bir olgu olarak ele almaktadır. Onlara göre toplumsal tabakalaşmanın olmadığı bir toplumdan bahsetmek olanaklı değildir. Ayrıca toplumsal tabakalaşma, toplumların ihtiyaç duyduğu işlevsel bir zarurettir. Toplumsal tabakalaşma sisteminin var olması bu gereksinimden doğmaktadır. Toplumsal tabakalaşmayı bir yapı olarak gören Davis ve Moore, kişilerin belli konumlarda ne şekilde bulunduklarından ziyade, belli konumların farklı saygınlık mertebelerini ne şekilde sürdürdüklerine odaklanmışlardır (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 240).

Davis ve Moore işlevsel tabakalaşma kuramlarında, toplumsal ve iktisadi ödüllerin, toplumun kabiliyetli kişilerini, toplumun işleyişini doğru bir biçimde devam ettirilmesine güvence veren bir eğitim almalarına teşvik eden bir araç olduğu görüşündedir. Bu yolla, toplum için en önemli işlevleri, toplum içerisindeki en kabiliyetli kişiler üstlenerek en büyük mükafatlara da toplumsal sistemin sürdürülmesine yönelik en fazla eğitim alan kişilere gitmektedir. Davis ve Moore'a göre, toplumsal sistem, toplumun genel faydası istikametinde ortaklaşa hedefleri belirleyen uzlaşmacı değerler üzerine yükselmektedir ve bu kolektif hedeflere ulaşılmasında en büyük katkıyı yapabilecek kişilerin motivasyonu için eşitsiz mükafatlar sunmak gerekliliği bulunmaktadır (Marshall, 1999: 366).

Toplum içinde işlevsel açıdan daha önemli konumlar ile ilgilenen Davis ve Moore'a göre, toplumsal tabakalaşma düzeni içerisinde üst konumlara yerleşmiş olmanın, toplumsal düzenin muhafazası açısından önemi büyüktür ve en çok kabiliyet bu konumlarda gereklidir. Ancak bu konumlarda olmak görece daha az zevklidir. Bu konumlarda olanlara tatmin edici ödüller verilmelidir ki daha çok insan bu konumlara gelmek için çabalasın ve halihazırda bu konumları işgal eden kişilerin özenli çalışması sağlanabilsin. Onlara göre toplumsal tabakalaşma sisteminde alt konumlar ise üst konumlara nispeten daha zevkli, önemi daha azdır ve daha az beceri gerektirmektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 240).

Davis ve Moore'a göre toplum, üst konumlardaki kişilere prestij, yüksek ücret ve serbest zaman gibi çeşitli mükafatlar sunmaktadır. Örneğin, toplumda yetecek miktarda doktordan yararlanabilmek için onlara bu ödüller sunulmalıdır aksi halde insanların, bu eğitimin zor ve maliyetli sürecine girmeyeceklerine vurgu yapmaktadırlar. Onlara göre, hiyerarşinin üst basamaklarında olanlar iyi ücret, saygınlık ve serbest zaman gibi ödüllerden mahrum kaldıklarında bu konumları işgal eden isgörenlerin eksikliği yaşanacak ya da bu üst konumlar doldurulamayacak ve toplum parçalanmaya gidecektir (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 241).

Genel bir ifade ile Davis ve Moore'a göre, toplumsal tabakalaşma bir toplumdaki önemli konumlara en becerikli ve nitelikli kişilerin yerleştirilmesi bilinci ile toplumun kabulünü kazanmış ''toplumsal bir plan''dır. Bunun nedeni her toplumun işleyişinin devamı ve çeşitli işlevler için uzmanlara duyduğu ihtiyaçtır (Dinç, 2013: 51).

Davis ve Moore'un kuramına gelen en temel eleştiri, işlevsel tabakalaşma teorisinin iktidara, prestije ve ekonomik güce sahip olan kişilerin ayrıcalıklı konumlarını muhafaza ettiği biçimindedir. İşlevsel katmanlaşma teorisi, üst konumlarda olmayı hak eden insanların mükafatlarını alması gerektiğinin savunuculuğunu yaparak imtiyazlı olan konumlara süreklilik sağlamaktadır. Buna ek olarak bu kuram, tabakalaşma geçmişte olduğu için gelecekte de varolacağı varsayımı nedeni ile eleştirilmektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 241).

2.4.4. Eleştirel Kuram

Eleştirel teori, kökleri çoğunlukla Marksizme dayanan, Frankfut Üniversitesine bağlı Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü ile beraber anılmaktadır (Marshall, 1999: 179). Eleştirel teori eleştirel bir perspektifle kapitalist toplumun rahatsızlık ve eksikliklerini

belirleyerek eşitlikçi bir toplum için gereklilikleri saptamak amacındadır ve büyük ölçüde toplumsal hayata yönelik birçok eleştiriden oluşmaktadır. Pozitivizm, teknolojik rasyonalite ve kültür endüstrisi eleştirel kuramın temel ilgi alanlarını oluşturmaktadır (Gökalp, 2017: 178).

Eleştirel kuramın, iktisadi araştırmayı aileden devlete kadar birçok toplumbilimsel alanla bağlantılı tarihsel, kültürel analizlerle birleştiren multidisipliner bir ele alış biçimi bulunmaktadır. Frankfurt Okulu'na göre modern dünyada, kişilerin mana arayışı, ekonomik bolluk içinde, kitle kültürünün gizil güçleri karşısında kaybolmuştur. Bireyler, kişisel hürriyetleri için savaşım ruhunu yitirmiştir. Öte yandan eleştirel kuramcılar, modern hayatın gerçeklikten çok uzakta olduğunu ve ayrıca yönetimi elinde bulunduran sınıfların gücünü meşrulaştıran ideolojik bir araç olduğu iddiasında olmuşlardır. Onlar, günümüz toplumunun özgürlükten ve ilerlemecilikten epey uzakta olduğu ve en temel insan özgürlüklerini zayıflattığı için baskıcı olduğu görüşündedirler (Slattery, 2014: 204). İdeoloji, Frankfurt Okulu teorisyenlerine göre, seçkinlerin üretimi, genellikle yanlış ve gizleyici düşünce sistemidir (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 291).

Modern dünyanın bireyini özgürlüğüne kavuşturma amacını da içinde barındıran eleştirel teoriye göre bu özgürleşme bir sınıf bilinci oluşturulmak yolu ile mümkün olabilir. Bu bilincin oluşturulması için de kişilerin özgürlüğünü zayıflatan baskıcı güçlerin eleştiri yolu ile zayıf yönlerinin sergilenmesi gerekmektedir. Ayrıca Frankfurt Okulu kuramcıları, özgür toplumu ana hatları ile ele alarak kitleleri toplumsal harekete geçirme amacında olmuşlardır (Slattery, 2014: 204-205).

Eleştirel kuramcılar, toplumun, kültür endüstrisi tarafından gitgide daha çok kontrol edildiğini ileri sürmüş ve ilgilerini bu alana yoğunlaştırmıştır. Kültürü kitlelere yayan araçların gazete, dergi, radyo ve film vb. olduğu düşüncesinde olmuşlardır. Bu araçların günümüzde de önemi büyüktür ancak bu araçlara televizyon, internet vb. araçlar da eklenmiştir. Eleştirel kurama göre, sorun olan şey teknoloji değil, kapitalizmin teknolojiyi kullanış biçimidir. Teknoloji, kapitalistler tarafından, insanları kontrol etmek amaçlı kullanılmaktadır. Onlara göre, farklı bir iktisadi sistem içerisinde, örneğin sosyalist sistemde, teknoloji, insanları bilinçli, sömürüye karşı dirençli kılar. Bu nedenle radyolar salt reklam amaçlı olmak yerine düşündürücü ve eğitimsel programlara yer vermelidir. (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 92-95).

Eleştirel teoriye çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Frankfurt Okulunun kuramsal çalışmalarının bütünlükten ve sistematiklikten uzak olduğu, ayrıca genellemelere dayandığı şeklinde eleştiriler almıştır. İktisadi etmenlerin ihmal edildiği, kültürün ve ideolojinin üzerinde gereğinden fazla durulduğu diğer eleştirilerden bazılarıdır. Öte yandan onlar, marksizmi yeniden değerlendirdikleri iddiasında olmalarına rağmen, anamalcı toplumların sınıfsal analizlerini ve bilhassa işçi sınıfını ele almakta yetersiz kalmaları nedeni ile ‘‘proletaryasız marksizm’’ şeklinde nitelenmiştir (Slattery, 2014: 210-211).

2.4.5. Yapısal İnşacılık

Marx, Weber, Durkheim gibi önemli sosyologların fikirlerinden etkilenen, yapı ve birey ikiciliğinden uzaklaşarak teori ile pratiği bir araya getiren Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, toplumsal yapı ile sembolik yapı arasında bulunan bağlantıları ortaya koymaya çalışmıştır. Toplumsal yapı ile bağlantılı olarak bir simgesel yapının ya da habitusun varolduğunu ileri sürdüğü teorisine yapısal inşacılık adını veren Bourdieu, ortaya koyduğu argümanlar ile diğer yapısalcılardan kendisini ayırmıştır (Yüksel, 2019: 496-497).

Bourdieu, ortaya koyduğu yapısal inşacı yaklaşımını, toplumsal tabakalaşma analizinde, hem aktörlerin objektif hakikate bağlı algılarını hem de kolektif davranışların objektif kriterlerini kapsayan bir yaklaşım olarak takdim eder. O’na göre eyleyenler toplumsal dünyaya ilişkin bilgileri kapsamında hareket etmektedirler. Ancak nesnelci yaklaşımlar, eyleyenleri makro yapıların sade yansımalarına indirgemeye meyillidirler (Swartz, 2011: 205).

Bourdieu, toplumsal sınıf yapılanmalarını salt iktisadi sebeplerden ziyade kültürel eylemler ile açıklama eğilimindedir. O, toplumsal katmanlaşma ve sınıfsal eşitsizliklerin kültür tarafından korunduğu düşüncesindedir. Bourdieu’ye göre toplum içerisinde varolan asıl eşitsizlik, ekonomik, sosyal, simgesel ve kültürel sermaye olmak üzere birbirinden farklı dört sermayenin toplum üyelerine eşitsiz bir biçimde dağılımından oluşmaktadır (Dinç, 2013: 300). Sermaye türlerine ek olarak Bourdieu’nün teorisinde habitus ve alan kavramları öne çıkan diğer temel kavramlardır (Yüksel, 2019: 502-505).

Alan kavramının açıklamasını yaparken Bourdieu, toplumsal hayatın salt iktisadi etmenler ve sınıflar bağlamında incelenemeyeceği, eğitim ve kültür başta olmak üzere

diğer etmenlerin de toplumsal hayatta ciddi bir rolü olduğu görüşündedir (Görgün, 2013: 7). Alan, içine girenlere kendi determinasyonlarını dayatan bir kuvvet alanıdır. Mesela, bilim insanı olma arzusunu taşıyan bir kişinin o alandaki bilimsel sermayayi asgari düzeyde edinmek ve sözü edilen bilimsel çevrenin geleneklerine ve kurallarına uymak zorundadır (Wacquant, 2014: 63).

Bourdieu'ye göre alan, alanın tesirinin görüldüğü yer olarak açıklanabilir. Bu alanda halihazırda yer alan veya bu alana giren bir varlığın başına gelenler, varlığın özünde olan özellikleri ile değil, alanın temel nitelikleri ile açıklanabilir. Alanın tesirlerinin son bulduğu noktada ise alanın sınırları bulunur (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 85).

Bourdieu, alanın yapısal özellik kazanmış bir toplumsal uzam ve bir güç alanı olduğu görüşündedir. Bu uzam içerisinde ezen ve ezilenler, sistematik ve süreklilik sergileyen eşitsiz ilişkiler bulunmaktadır. Bir güç alanı olan alan, bu alanı köklü değişimlere uğratmak veya muhafaza etmek için ortaya konulan mücadelelerin de yeridir. Burada herkes, diğerleri ile içine girdiği mücadelede halihazırdaki kuvveti ve alan içerisindeki konumu nedeni ile ortaya koyacağı taktikleri tarif eden, kişiden kişiye farklılaşan kuvveti ortaya koyar (Bourdieu, 1997: 46-47).

Bourdieu toplumu genel bir alan olarak görmektedir. Ekonomik, kültürel, toplumsal ve sembolik tüm alanlar, bu genel alanın çatısı altında kendi aralarında ilişkili ve sıkı sıkıya bağlantılı olarak sistemli bir duruma gelmişlerdir (Dursun, 2018: 76). Alan kavramı açıklamasında nesnel bağlantıların önemine vurgu yapan Bourdieu, toplumsal yaşamda varolan şeyin bağıntı olduğu ancak bu bağıntıların özneler arasındaki etkileşimler değil, ferdi irade ve şuurlardan bağımsız olarak varolan nesnel bağıntılar olduğu görüşündedir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 81).

Alan nosyonunun mühim tamamlayıcılarından biri olarak habitus için ise Bourdieu, ne tam anlamıyla bireysel ne de tam anlamıyla tek başına davranışların belirleyicisi olduğunu ileri sürer. O, habitusun toplumsal eyleyicilerin farklı durumlar ile mücadele etmesine yardımcı olan ''strateji üretme ilkesi'' olduğunu belirtir. Habitus, dış yapıların özümselleştirilmesinin bir ürünüdür ve toplumsal alanın isteklerine tutarlı ve de sistematik bir şekilde tepki verir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 27). Birey, daha önce yapılandırılmış bir sınıflamanın içinden gelirken aynı zamanda yapılanma sürecindeki sınıflamayı da inşa eder (Görgün, 2013: 9).

Habitus, belli kültürel kalıplar içinde yaşamını sürdüren insanların o kültürel kalıplara bağlı olarak zihinlerinde oluşturdukları bilgiler kümesini izah eder. İşçi sınıfından bir kişi, yaşadığı çevrenin etkisini ve yaşanmışlıklarını kendi davranışları içerisinde karşıya yansıtacaktır (Bourdieu, 2015: 256). Habitus, Bourdieu'ye göre eyleyenleri kendi içlerinden yöneten yapılaştırıcı mekanizmadır (Tatlıcan ve Çeğin, 2014: 315). Toplumsal olarak üretilen, pratik ile edinilen, hem yapılanmış hem de yapılandırıcı bir yatkınlıklar sistemi olan habitus, toplumsal yapıların özümsenmesi ile ortaya çıkar (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 110-111).

İnsanların geçmişteki hayat tecrübelerinin sonucunda oluşan habitus, bütünleşerek özümsenmiş, kalıcı yatkınlıklardır. Toplumsal yaşamın kendi düzenince yaratılır ve gündelik hayat ile sıkı bir ilişki içerisindedir (Tekeli, 2000: 346). Habituslar farklı ve ayrıştırıcı pratikleri üretirler. İşçi sınıfına mensup bir işçinin tükettiği gıda ile tüketme biçimi, katıldığı spor aktiviteleri ve katılma biçimi ile bir patronun bunlara karşılık gelen tüketimleri ve faaliyetleri birbirinden farklıdır. Fakat aynı zamanda bunların sınıflandırıcı özellikleri de bulunmaktadır. İyiyle kötü, güzelle çirkin ve saygınla kaba olanın arasında farklılıklar görülür ancak bunlar deyim yerindeyse farklı farklılıklardır. Örneğin bir davranış birine itibarlı görünebilirken, aynı davranış bir başkasına aşırı iddialı, üçüncü birine ise kaba gözükebilir. Bu farklılıklar içselleştirildikçe simgesel farklılıklara evrilir ve ayrıştırıcı bir dil oluşturmaya, bir başka ifade ile toplum içindeki farklı gruplar için farklı yaşam biçimleri oluştururlar (Bourdieu, 1995: 23-24).

Pratiklerini ortaya koyan insanlar her defasında belirledikleri amaçlar doğrultusunda karar almazlar. İçselleştirdikleri 'oyun ve kuralları'na göre davranmaktadırlar. Bu yönüyle habitus geçmişin ürünü olup şimdiye kazınmış bir geleceği anlatır (Tekeli, 2000: 347). Yaşam içinde ortaya çıkan durumlar ve edinilen tecrübeler, hayata bakış açılarını etkiler ve bu yolla habitus, kişilerin sosyal bağlamının tesirini harekete geçiren içsel ve bilişsel bir düzeneğe dönüşür (Palabıyık, 2011: 129).

Habitusun ürettiği ve doğuştan gelen, çevre tarafından aşılanan yatkınlıklar neticesinde kendiliğinden birtakım davranışlar zinciri ortaya çıkar. Sermayenin elde edilmesi ve korunması da buna bağlıdır (Palabıyık, 2011: 133). Bourdieu'ye göre toplumlardaki asıl eşitsizlikler de ekonomik, sosyal, kültürel ve simgesel sermayelerin eşitsiz dağılımından kaynaklanmaktadır (Dinç, 2013: 300).

Ekonomik sermaye, iktisadi kaynaklara sahip olma durumudur. Bourdieu, ekonomik sermayeyi Marx'ın anlayışı ile ele almaktadır (Göker, 2014: 282; Dinç, 2013: 300). Ancak Bourdieu bu kavram ile kişilerin sahip olduğu gelir, mal ve mülk ilişkisini tanımlarken Marx'ın ifade ettiği üretim araçlarını ellerinde bulunduranlardır. Bourdieu, sınıfın açıklanmasında ekonomik sermayeyi tek başına değil, sosyal, kültürel ve simgesel sermayeler ile birlikte ele almaktadır (Görgün, 2013: 12).

Sosyal sermaye, kişilerin diğer grup ya da kişilerle olan bağlantıları sayesinde elde ettikleri kaynaklara denk gelmektedir (Göker, 2014: 281). Sosyal sermayeyi, birey bakımından ele alan tanımlamalar, kişilerin başarıya erişmesini sağlayan işbirliği yatkınlıkları ve sosyal destek bağlantılarıyla ilişkilendirmektedir. Bourdieu'ye göre sosyal sermaye, varolan veya potansiyel olma niteliği taşıyan kaynakların toplamıdır. Sözü edilen bu kaynaklar, kişilerin ''tanıma'' aracılığı ile meydana getirdiği ve kısmi de olsa kurumsallaşmış münasebetler yoluyla edinilmiştir (Yetim, 2005: 92). Bir başka ifade ile sosyal sermaye, kişilerin toplum içerisinde tanışıklığı olduğu kimseler ve bu kimselerle kurduğu fayda ilişkisidir (Dinç, 2013: 300). Örneğin, yeni mezun olmuş bir antrenör, babası da antrenör ise babasının sosyal bağlantılarından yararlanarak, belki babasının eski bir dostunun referansı ile bir kulüpte işe başvurabilir. Bu, başvurunun başarılı sonuçlanma ihtimalini arttırabilir.

Kültürel sermaye, gücü elinde tutanların eğitim vasıtası ile aile ve aile yoluyla kişilere aşıladığı yapıdır (Görgün, 2013: 12). Bir çeşit bilgi sermayesidir (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 108). Bourdieu'nün kültürel sermaye kavramı, kişilerin aldığı formal ve formal olmayan eğitimleri kapsamaktadır. Ona göre, kişilerin kültürel sermayesi, kişilerin dahil olduğu ortamda ne şekilde hareket edeceğini de içermektedir (Dinç, 2013: 300). Kültürel sermaye ister formal ister informal şekilde kazanılmış olsun, entelektüel kalitenin toplamının karşığı görünümündedir (Bourdieu, 2015: 41). Bourdieu'ye göre orta sınıfa mensup ebeveynler çocuklarını birçok kültürel becerilerden meydana gelen kültürel sermaye ile yetiştirmektedirler. Formal eğitim hayatlarında başarı elde edebilmek için bu becerilerin halihazırda kazanılmış olmasına ihtiyaç vardır. Ancak işçi sınıfına mensup ailenin çocukları bu becerileri formal eğitim kurumlarında öğrenememektedir. Bu şekilde 'tarafsız'mış gibi görünen eğitim kurumlarındaki değerlendirmeler, sosyokültürel becerileri, kişilerin yeteneğine bağlı eşitsizliklerin

neticesiymiş gibi lanse eden prestij elde etme hiyerarşilerine dönüştürmektedir. Bunun sonucu olarak da iktisadi eşitsizlikler meşru bir hale gelmektedir (Marshall, 1999: 448).

Simgesel sermaye, diğer sermaye çeşitlerini belli oranlarda içinde barındıran, bu şekilde de belirlenmiş bir alanda iktidar ve güç elde etmek için geçerli duruma gelen sermaye çeşidir ve gösterge değeri bulunan soyut durumdur. Eğitim sonucu alınan diploma, bir simgesel sermaye özelliği taşımaktadır. Antika eşya sahipliği, kolleksiyonculuk vb. gibi durumlar simgesel sermayeye ilişkin örnekler olarak değerlendirilebilir (Görgün, 2013: 12). Benzer biçimde, bireylerin spor ile ilgili simgesel sermayesi, onların statülerinin bir göstergesidir. Dahil olunan spor branşları, sporlarını yaptıkları alan, spor esnasında kullandıkları malzemelerin markaları gibi birçok unsur spor ile toplumsal katmanlaşma arasında beliren ilişkinin yansıması olduğu gibi birer simgesel sermaye ürünüdür (Yüksel, 2012: 1).

Bourdieu'nün üzerinde önemle durduğu bu sermaye çeşitleri, kişiler arasında farklı dağılarak toplum içinde farklı sosyo-kültürel sınıfların oluşmasına neden olmaktadır. Bununla beraber kişiler, bu farklı sınıfların içinde büyüyerek sınıfsal habitus üretmeye başlamaktadır. Bu sınıf habitusları toplum içinde bulunan sınıflar arasındaki farklılıkların görünürlüğünü artırmaktadır. Bourdieu, sözü edilen sınıfsal habitus biçimlerini kişilerin gizli düşünce, değerlendirme ve davranışta bulunma kalıpları olarak tanımlamaktadır. Bu kalıplarla birlikte kişilerin gündelik yaşamındaki davranışları sınırlandırılmaktadır (Dinç, 2013: 301).

Bourdieu'nün sermaye türlerinden her biri diğerinin meşguliyetlerine yardım eden mülkiyetin varlığı ile ilişkilidir ve bu manada genişlemektedir. Örneğin, ekonomik sermaye bakımından çokluk içinde olan bir iş insanının sanata ilişkin gelişmiş zevkleri bulunmayabilir ancak bu iş insanı, çocuklarını bu ilgilerin teşvik edildiği özel eğitim kurumlarına göndererek çocuklarının kültürel sermaye birikimine yardımcı olabilir. İş insanının parası, onun, iş dünyası içinde yer alan diğer kıdemli iş insanları ile yeni bağlantılar kurmasına yardımcı olur ve iş insanının çocukları, üst sınıfa mensup diğer ailelerin çocukları ile tanışır ve sonuç olarak o da kültürel sermayeye sahip olur. Benzer şekilde iyi bağlantılardan oluşan bir arkadaş çevresine sahip bir kişi, şirketlerinde kıdemli bir pozisyona yükselebilir. Bu durumda hem ekonomik hem de simgesel sermaye kazanır (Giddens, 2012: 367).

Günümüzde, gündelik yaşam içerisinde tüketim ile alakalı ‘simgeler’ önemli bir duruma gelmiştir. İnsanlar artık giyim, yemek, fiziksel görünüm gibi pek çok faktöre daha da önem verir durumdadır (Giddens, 2012: 366). Bu durum içindeki ana temalar, toplumsal hayat içinde var olmak, toplumda bir pozisyonu işgal etmek, diğerlerinden farklılaşmak ve farklılaştırma pratikleridir. Bu pratiklerin gelişimde kişilerin sahip olduğu sermaye çeşitleri önemli bir rol oynamaktadır. Mercedes, Ford, Iphone, Huawei, golf, futbol, şampanya, bira gibi simgeler farklı dünyaların ayırıcı özelliklerini belirtmektedir (Türk, 2014: 611).

Öte yandan gündelik yaşamda diğer toplum üyeleri ile kurulan ilişki bedenin imajını pekiştirmeye yönelik durumdadır ve bu imajın muhafaza edilmesi önem kazanmaktadır. Kişilerin gündelik hayatlarında bedenlerini denetlemesi veya fiziksel imajını koruması, toplum içerisinde saygınlığının devamı ve sosyal ilişkilerini yeniden üretebilmesi bakımından ciddi bir önem taşımaktadır. Bedenin sınırlarının aşılması ve fiziksel denetimin sağlanamaması, kişinin sosyal kimliğinin farklılaşması anlamına gelebilir (Tekeli, 2000: 345-346).

Bourdieu’ye göre beden, sınıflar arasında farklı anlamlar taşımaktadır. İşçi sınıfının, giyim, yeme alışkanlıkları ve yapmaktan zevk aldıkları spor branşları gibi tercihlerinde toplumdaki diğer sınıflardan farklılaşma gösteren araçsal bir beden anlayışları vardır. Alt sınıflar, kas güçlendirmeye yönelik spor dallarına, bedene acı verme pahasına boksa, kimi zaman tüm bedeni ortaya koyarak deyim yerindeyse tüm bedeni bir bahis gibi ortaya koyarak yapılan motor yarışlarına daha fazla ilgi duymaktadır. Alt sınıflar için beden, bir araçtır ve bu nedenle güçlü olmalarını sağlayacak faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Üst sınıflar ise sağlıklı olmalarını sağlayacak faaliyetlere dahil olmaktadırlar (Bourdieu, 2016: 224-225).

2.5. Serbest Zaman

Sanayi devrimi sonrası çalışma yaşamında meydana gelen gelişmelerden birisi çalışma saatlerinde düzenlemeye gidilmesidir. Günlük çalışma süresinin günde 8 saate düşürülmesinin sonucu olarak insanların kendi istekleri doğrultusunda kullanabilecekleri serbest zaman sürelerinde ciddi bir artış ortaya çıkmıştır (Özbey ve Çelebi, 2014: 272).

Serbest zaman, Latince ‘’licere’’ kelimesinden türeyen ve İngilizcedeki ‘’leisure’’ sözcüğü, ‘’izin verilmiş’’ ya da ‘’özgür olmak’’anlamına gelmektedir. Genel

anlamda ‘’işten ve zorunluluklardan geriye kalan zaman’’ olarak tanımlanmaktadır (Torkildsen, 2016; 50).

Çalışma, amacı olan birtakım eylemleri ve bu amaçla geçirilen zamanı kapsamaktadır. Bu eylemlilik durumu çoğu zaman, zorunluluğu, bağlayıcılığı, disiplinli olmayı ve örgüt kuralları ile hareket etmeyi gerektiren biçimsel bir yapılanmaya dayanmaktadır. Çalışmanın tabiatında, kişilerin istencini tahakküm altına alan bir mecburiyet vardır. Bu durum kişinin serbest ve hür hareketini devre dışı kılar. Bireysel veya kurumsal mecburiyet ile eylemde bulunma, bireysel ve özgür hareket edebilmeyi olanak dışı kılmaktadır. Genel olarak çalışma ile ilişkilendirilen serbest zaman, işten artan, bağlayıcılık ve mecburiyetten uzak, kişilerin hür iradesi ve kendi isteği doğrultusunda kullanacağı bir zaman dilimi olarak tanımlanmaktadır (Aytaç, 2002: 232).

Serbest zaman karvramının farklı görüşlere göre çeşitli tanımlamaları yapılmıştır Bu tanımlamalar; (Kraus, 1998: 38-41).

Klasik görüşe göre serbest zaman, çalışmanın tam tersi zamandır ve dinlenmenin, yenilenmenin vaktidir (Kraus, 1998: 38).

Toplumsal sınıfların sembolü olduğunu savunan görüşe göre serbest zaman, Feodal dönem, Rönesans ve Sanayi çağında üst tabakaya mensup kesimlerin kalitesinin sembolüdür. Bu görüşe göre üst tabakalardan olanlar, serbest zamanın kullanımı konusunda imtiyazlı olduklarını düşünen gruplardır. (Kraus, 1998: 39).

Zorunlulukların dışındaki zaman olduğunu savunan görüşlere göre serbest zaman, çalışma yaşamı ile ilgili işlerin yapıldığı ve beslenme, uyku, kişisel bakım vb. zorunlulukların karşılandığı zamanın dışında kalan zamandır (Kraus, 1998: 40).

Bir etkinlik biçimi olduğunu savunan görüşe göre serbest zaman, toplumsal sorumluluklardan sıyrılarak kişinin bizzat kendisi için, kendi arzuları doğrultusunda kullandığı, eğlence, rahatlama, bilgi edinme vb. etkinlikleri içeren bir olgudur (Kraus, 1998: 41)

Varolma ile ilgili olduğunu savunan görüşe göre serbest zaman, bireylerin, kişisel gelişimine, mutluluğu ve memnuniyetine yardımcı olan, kapasitesi ve potansiyelini geliştirdiği zamandır. Kişinin kendisi, özü ve varoluşu ile ilgili bir

zamandır ve bu görüş, diğer görüşlerin içerdiği birçok ögeyi kapsamaktadır (Kraus, 1998: 41).

Günümüzde neredeyse bütün insanlar, bilhassa iş yaşamının içinde yer alan kişiler, hayatlarını çalışma yaşamını düşünerek bir plan dahilinde sürdürmektedirler. Toplumsal hayat ve teknolojinin gelişimi ile beraber toplumsal yapı ve kurumlarda dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümler ile insan hayatı belirli zaman dilimlerinden ibaret görünümündedir. Belli bir saatte kalkılıp, önceden saatleri belirlenmiş olan ulaşım araçları kullanılarak çalışma ortamına gidilmektedir. Çalışmaya başlanacak saat, öğle yemeği yenilecek saat, paydos edilecek saat bellidir. Günlük rutinler dışında, sene boyunca yapılacaklar da önceden bir planlama gerektirmektedir. Bayramlar, tatil programları, akademik takvimler vb. düşünüldüğünde zamanının bilinçli kullanımı önem kazanmaktadır (Okan, 2013).

İnsanlar serbest zamanlarında çeşitli amaçlar ile gerek iç mekanlarda gerekse de dış mekanlarda, aktif ya da pasif olarak, kentlerde ya da kırsal alanlarda, birçok aktiviteye katılmaktadırlar. Serbest zamanlarda dahil olunan bu aktiviteler rekreasyon kapsamında değerlendirilmektedir. Latince'de yenilenme, yeniden yapılanma anlamına gelen ''recreatio'' sözcüğünden gelen rekreasyon, dilimizde çoğunlukla serbest zamanların değerlendirilmesi anlamında kullanılmaktadır. Rekreasyon, kişi ya da grupların serbest zamanlarında kendi hür iradeleri ve istekleri doğrultusunda, gönüllü olarak dahil oldukları dinlendirici ve eğlendirici faaliyetler manasını taşımaktadır (Özbey ve Çelebi, 2014: 274; Sevil, 2012: 6).

Rekreasyon, insanları yaşama bağlayan, dinlendirici özelliği olan, mutluluk verici ve eğlendirici ya da haz veren faaliyetleri yapmak veya bu faaliyetlere katılarak ruhsal ve bedensel olarak bir canlılık elde etmektir (Özbey ve Çelebi, 2014: 275). Tdk'ya göre rekreasyon, kişilerin serbest zamanlarında, eğlence ve spor amacı güderek gönüllü olarak dahil oldukları etkinliklerdir. Tdk'nın başka bir tanımına göre ise rekreasyon bir bölgenin insanların eğlenme ve dinlenme amacı ile kullanabilecekleri bir duruma getirilmesidir (TDK, 2020).

Bir etkinliğin rekreasyon kapsamında değerlendirilebilmesi için, araştırmacıların belirlediği özellikler şu şekilde sıralanabilir;

- Rekreasyon aktivitelerinin seçilmesinde gönüllülük esastır.

- Rekreasyon, tembellik karşıtı bir faaliyettir.
- Rekreasyon serbest zamanlarda yapılan, zorunluluk dışında yapılır.
- Rekreasyon kişilere, zevk ve neşe sağlar.
- Rekreatif aktivite esnası veya sonrasında kişisel tatmin sağlar.
- Rekreasyon aktiviteleri kişilerde özgürlük hissiyatı oluşturur.
- Rekreasyon kişinin kendisi içindir, başkası için yapılamaz (Özbey ve Çelebi, 2014: 276-277; Karaküçük ve Gürbüz, 2007: 35).

Özetlemek gerekirse rekreasyon, tembellik karşıtı, serbest zamanlarda gönüllü olarak dahil olunan, kişilere zevk veren her türlü faaliyeti kapsamaktadır. Bu nedenle, rekreatif aktiviteler geniş bir yelpazeye sahiptir.

Rekreatif aktiviteler, çeşitli biçimlerde sınıflandırılmıştır. Leitner ve Leitner (2012), rekreasyon faaliyetlerini şu şekilde sınıflandırmaktadır;

- *Basit Eğlenceler:* Bu kategori, kişinin çok fazla fiziksel, zihinsel ya da sosyal anlamda çaba harcamasını gerektirmeyen etkinlikleri kapsamaktadır. Film ve televiyon seyretmek, basketbol maçı izlemek bu kategoriye örnek olarak verilebilir.
- *Zihinsel Faaliyetler:* Kişilerin düşünsel becerilerini kullanarak tatmine ulaştığı aktivitelerdir. Bu kategoriye verilebilecek en iyi örneklerden bir tanesi meditasyon, yogadır. Bu başlık altında bahsedilebilecek yaygın faaliyetler, zevk için, okumak, yazmak, bulmaca çözmek ve benzerleridir.
- *Spor ve Egzersiz:* Kişilerin çeşitli spor alanlarına gönüllü olarak katılımlarıdır. Bu kategori, basketbol, aerobik, cimnastik, masa tenisi, rüzgar sörfü, golf gibi çeşitli faaliyetleri içermektedir.
- *Müzik:* Bu kategori, kişilerin aktif ve pasif katılımlarını kapsamaktadır. Kişinin şarkı söylemesi, dinlemesi, enstrüman çalması veya beste yapması gibi bir çok aktiviteyi kapsamaktadır.
- *Sanat:* Yağlı boya, heykel yapmak, fotoğraf sanatı ile uğraşmak vb. etkinlikleri içine alan kategoridir.

- *Dans:* Bu kategori aktif ve pasif katılımı içermektedir. Müzik, sanat ve dans kategorileri, çoğunlukla kültürel ve estetik faaliyetler olarak isimlendirilen bir kümeyi oluşturmaktadır.
- *Hobiler:* Bu kategorinin içerdikleri, oldukça geniş ve çeşitlidir. Koleksiyonculuk, çeşitli el sanatları, örgü örmek gibi aktivitelerden oluşmaktadır.
- *Oyunlar:* Çok sayıda çocuk oyununun yanısıra, şans oyunları, yap-boz oyunları, ezber oyunları vb. içermektedir.
- *Rahatlamaya Yönelik Faaliyetler:* Kişilerin birçok açıdan rahatlamasına yönelik olan aktivitelerdir. Masaj yaptırmak, güneşin doğuşu veya batışını seyretmek, bu kategoriye örnek olarak verilebilir.
- *Sosyalleşmeye yönelik aktiviteler:* Aile toplanmaları, arkadaş buluşmaları, partiler ve kulüplere katılım gibi aktivitelerinden oluşur.
- *İnsani Hizmetler:* Bu kategori, birçok gönüllü çalışma ve insani hizmet sağlayan organizasyonu kapsamaktadır.
- *Açık Hava Aktiviteleri:* Doğal ortam ve doğada yapılan etkinlikleri içerenn bu kategoriye piknik, yürüyüş, bahçecilik ve kampçılık gibi örnekler verilebilir.
- *Turizm ve Seyahat:* Bu kategori, eğlence endüstrisinin büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Bir anlamda seyahat esnasında yukarıda bahsedilen birçok aktiviteye dahil olunabilmektedir (Leitner ve Leitner, 2012: 14-15).

Bazı aktiviteler, sadece bir sınıflandırmaya girmek yerine, birçok kategorinin içinde dahil olabilir. Müzik dinlemek bazılarına göre sosyal bir etkinlik iken bazıları için rahatlamanın sağlandığı bir faaliyet olabilir. Aynı etkinlik bir başka katılımcı için basit eğlence kategorisinde yer alabilir (Leitner ve Leitner, 2012: 15; Özbey ve Çelebi, 2014: 279).

Görüldüğü üzere rekreasyonel aktiviteler çok geniş kapsamlıdır. Bu nedenle çalışmada rekreatif bir faaliyet olarak spor etkinliği ele alınmıştır. Spor ve rekreasyon, anlam ve amaçsal açıdan genellikle karıştırılmaktadır. Spor, rekreasyon faaliyetlerinden

biridir. Ancak sporun bir rekreasyon etkinliği sayılabilmesi için kişilerin sporu serbest zamanlarında eğlenme, oyun ve fiziksel bir aktivite maksadı ile yapması gerekmektedir. Spordan maddi kazanç sağlayan kişiler için, yaptıkları spor branşı bir iş niteliği taşımaktadır ve bu durumda rekreasyonel bir etkinlikten bahsedilmesi mümkün değildir (Sevil, 2012: 7).

‘’Spor, insanın doğayla mücadele sırasında edindiği becerileri ve geliştirdiği araçlı-araçsız yöntemleri barışçı biçimde ve benzetim yoluyla serbest zamanında uygulamasına dayanan estetik, teknik, fizik, yarışmacı ve toplumsal bir süreçtir’’ (Fişek, 1985: 37-38).

‘’En kısa tanımıyla spor, insanların var olabilmek için doğayla giriştikleri ölüm-kalım mücadelesinin barışçı benzetimidir’’ (Fişek, 1985: 8-9).

Günümüzde büyük bir endüstri durumunda olan spor, büyük bir iş alanını oluşturmaktadır. Spor, kimileri için ‘’eğlence’’ anlamına gelirken, kimileri için ‘’meslek ve iş’’ anlamını taşımaktadır. Spor bugün, yapılış şekli ve amacına göre kitle ve elit sporu olarak sınıflandırılmaktadır.

Elit spor, bünyesine sporu bir meslek olarak sürdürecek ve spor alanında her zaman başarılı neticeler alacak kabiliyetteki kişileri kabul etmektedir. Bu kişiler, uzmanlar eşliğinde çalıştırılmaktadır (Çakır, 2014: 150). Daha önce de belirtildiği gibi rekreasyon, kişilerin çalışma ve zorunluluklardan geriye kalan serbest zamanlarda dahil oldukları aktivitelerdir. Elit sporu, içinde barındırdığı iş ve zorunluluk nedeni ile rekreatif bir faaliyet olmaktan uzaktadır.

Elit sporun aksine kitle sporu, spor yapmak isteyen herkesin katılımına açık bir alandır (Çakır, 2014: 150). Bir serbest zaman aktivitesi olma niteliği taşıdığından, iş yaşamından geriye kalan zamanlarda yapılan spor şeklinde tanımlanmaktadır. (Amman ve diğ., 2006: 303).

Toplumun genelde rekreatif aktivitelere, özelde ise spora katılabilmesi veya katıldıkları aktiviteleri daha iyi koşullarda sürdürebilmesi için çeşitli kriterler bulunmaktadır. Bu kritelerin en önemlileri serbest zaman ve ekonomik yeterliliktir (Sevil, 2012: 18). Toplumsal hayatın neredeyse her kısmında bu anlamda eşitsizlikler gözlenebilmektedir (Dever, 2015: 142). Kişilerin bir şekilde deneyimlediği bu

eşitsizlikler, serbest zaman sürelerini, yapılan aktivite türlerini ve şekillerini etkilediği gibi belli sınıfsal yapıların oluşmasına da neden olmaktadır.

Yaşamını çalışarak kazanma zorunluluğu olan kesimlerin sahip olduğu serbest zaman sürelerinin çok daha az olduğu görülebilmektedir. Zira bu sınıfların yaşayabilmek için günün belli saatlerini çalışarak geçirmeleri gerekmektedir. İlkçağlarda ‘’düşünmek’’ sadece serbest zamanı olan asiller sınıfına özgü görülmüştür. Modern demokrasilerin amacı ise tüm insanlara olabildiğince serbest zaman sağlayarak herkesin eğlenme, dinlenme ve düşünme hakkını kullanabilmesini mümkün kılmaktır (Ülken, 1969: 50).

Günümüz kapitalist toplumlarında, belirgin bir biçimde sınıflaşmadan bahsedebilmek mümkün görünmektedir. Toplumsal sınıf ve toplumsal tabakalaşmanın önemli belirleyicilerinden biri olan ekonomik gelir, kişilerin serbest zaman değerlendirme biçimlerini etkilemektedir. Toplumun her kitlesine hitap eden spor, toplumsal tabakaların da neredeyse her bir noktasına yayılmış gözükmektedir. Bu da bazı spor branşlarının bazı sınıflar ile özdeşleştirilmesine neden olmaktadır. Örneğin, golf, yelken, eskrim gibi spor branşlarını daha çok ekonomik geliri yüksek olan kişiler tercih ederken, futbol, voleybol gibi branşlar, hiyerarşinin alt basamaklarında olan kişiler tarafından tercih edilmektedir (Dever, 2015: 143).

Günümüzde kitle sporunun daha çok toplumların üst sınıflarına mensup kişiler tarafından, elit sporunun ise daha çok sosyoekonomik açıdan alt seviyelerde olan halk kitleleri tarafından yapıldığı ileri sürülmektedir. Üst sınıflar, sağlıklı bir yaşam için egzersizin faydalarını kavramış olup, bu egzersizlerin yapılmasındaki yardımcı ekipman ve serbest zamana sahiptirler. Görece alt sınıflar ise, eğlence veya sağlıklı olma maksadı ile spor yapacak serbest zaman ve ekipmandan yoksundur. Bu sınıflar, sporu meslek haline getirme ve bundan gelir elde etme çabasındadır (Çakır, 2014: 145). Çünkü sporun kimi zaman insanlara sınıf atlatan, kişilere toplumsal dikey hareketlilik imkanı sunan bir niteliği bulunmaktadır.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de spor toplumsal dikey hateketlilik aracı haline gelmiş durumdadır. Sporu meslek edinenlerin bu meslekten elde ettikleri gelir miktarı önemli ölçüde artmıştır. Bu alana yetkinliği olduğunu düşünen kişilerin bu alana yöneldiği görülmektedir. Bu, yeteneği olan kişiler için dikey toplumsal hareketlilik

anlamına gelmektedir. Artık ebeveynler, çocuklarının sporcu olmalarını istemekte ve sporu bir meslek olarak kabul etmektedirler (Tezcan, 1992: 620).

Geçmişten günümüze serbest zaman tüm insanlar için varolsa da özerk bir serbest zaman algısı modern yaşamın bir sonucudur. Sanayileşme ile beraber değişen yaşama koşulları, kendi içerisinde bağımsız yaşam alanları meydana getirmiştir (Aytaç, 2002: 232). İlkel yaşam insanı için, çalışma ve zamanın organizasyonu kişinin kendisinde iken, modern yaşam insanı için zamanın organizasyonu bir bakıma sistem tarafından yapılmaktadır (Sarıipek, 2016: 113-114). Serbest zaman hangi dönemde olursa olsun toplumsal normlar tarafından biçimlenmekte ve aynı zamanda yeni normların gelişiminde çeşitli sosyal neticeleri bulunmaktadır (Şentuna, 2013). Bu bölümde çeşitli düşünürlerin serbest zaman üzerine geliştirdikleri görüşleri ele alınmıştır.

2.6. Toplumsal Tabakalaşma ve Serbest Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar

Sanayi devrimi sonrasında meydana gelen gelişmeler, işin yeniden üretimi için serbest zamana ihtiyaç duyan sınıfları üretmiştir. Üretime bağlı olarak sınıflar arası ayrılıklar iyice belirginleşmiştir. Farklı sınıflardan olan çalışanların, serbest zamanlar deneyimlerinde çeşitlenmeler ortaya çıkmıştır. Bu değişimlere paralele olarak serbest zamanın manası ve kullanımı farklılaşmıştır. Bu durum serbest zamanın sosyolojik bağlamı ile ilgili farklı teorik bakış açılarının gelişimine ortam hazırlamıştır (Aytaç, 2002: 238).

Özerk bir alan olarak algılanması modern dönemleri bulsa da serbest zamanın geçmişi daha eskilere gitmektedir. Çeşitli dönemlerde, düşünürler serbest zamanlar hakkındaki görüşlerini eserlerinde ortaya koymuşlardır. Bu bölümde çeşitli düşünürlerin serbest zaman ve toplumsal tabakalaşma üzerine geliştirdikleri görüşler ele alınmaya çalışılmıştır.

2.6.1. Marx ve Serbest Zaman

Marksist teoriye göre serbest zaman, toplumun alt yapısal problemlerinin çözümüyle gerçeklik elde edecek bir boyutu içermektedir. Çalışma eylemine yönelik problemlerin aşılabilmesi dolaylı yoldam bağımlı olan sınıfların lehine neticelenecektir (Aytaç, 2002: 238). Marx, artı değerin üretimi için toplumun gerekli olan emeğinin belli bir düzeyde azaltılmasından söz etmektedir. Bu azaltımın sonuçlarından bir tanesi ise

toplumun bütün üyelerine serbest zaman tanınmasıdır. Böylelikle herkes kendilerine tanınmış olan serbest zaman ve imkanlar sayesinde, bilim ve sanat gibi alanlarda kendilerini geliştirebilmektedirler (Marx, 1997: 26).

Marx'a göre serbest zaman eğlenceyi ve daha yüksek dereceden faaliyetleri de kapsamaktadır. Serbest zamanın tadını çıkaran kişiler ise farklı insanlara dönüşmektedir (Marx, 1997: 26). Bu dönüşüm ile kişiler, kendi toplumsal yönlerini geliştirmektedirler (Marx, 1997: 26-27). Zaman, Marx'a göre kişilerin gelişiminin alanıdır ve serbest zamandan yoksun olan birey, bütün yaşamını uyumak, yemek yemek vb. zorunlulukların getirdiği bedensel kesintiler haricinde kapitalistlere çalışan, kendisinden başkasına zenginlik üreten makineden ibarettir (Marx, 1997: 27).

Marx'ın çalışma hayatının insanileştirilmesine yönelik düşünceleri daha ziyade işçi ve patrol ilişkisi üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle serbest zamanın yaşamsal bir hak olduğu gerçeği çoğunlukla görmezden gelinmiştir. Ancak, kişileri özgürleştirici bir zaman olarak serbest zaman, kişilerin kurulu düzen ile çatışımında üstünlük sağlayabilmesinin yollarından biridir. Bu da kişinin kendi varlığına ilişkin düşünmesini sağlayan bir yüklem ile içeriklendirilmesi ile mümkündür (Aytaç, 2002: 238).

Marx'a göre emek ve emeğin satılması işçiye özgü yaşamsal bir faaliyettir ki bu faaliyet, kişinin hayatını sürdürebilmesinde sadece bir araçtır. Kişi için yaşam, bu faaliyetin bittiği noktada başlamaktadır. Buna karşılık uzun saatler süren çalışmanın, kişi için ifade ettiği anlam, dokuma yapmak ya da madenden altın çıkarmak değil, kulübesinde zaman geçirmesini ve yatağına yatabilmesine olanak veren şeyi kazanmaktır (Marx, 1997: 25).

Marx, maddi ve de zihinsel üretim biçimlerine katılımın, toplumda üretime katılma zamanına bağlı olduğu görüşündedir. Kişinin gelişimi, eğlencesi ve faaliyeti için zamanın iyi planlanması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Marx, 1997: 25).

1980'li yıllarda Marx'ın görüşleri baz alınarak neo-marksist denilebilecek birtakım serbest zaman kuramları geliştirilmiştir. Kuramlarında Marx ve Marxist düşünürlerden büyük oranda etkilenen J.Clarke ve C.Chitcher'a göre serbest zaman artık ticarileşmiştir. Onlara göre kapitalizm iş doğasını biçimlendirdiği gibi serbest zamanı da biçimlendirmektedir. Sanayi devrimi öncesinde iş ve sebest zaman arasında bu denli net çizgiler bulunmazken, Sanayi devrimi ve kapitalist sistem ile beraber bu iki alan arasında net ayrımlar oluşmuştur. Öte yandan devlet ve kapitalistler serbest

zamanın önemli paydaşları haline gelmiştir. Örneğin, devletler, belli serbest zaman faaliyetlerinin gerçekleştirildiği yerleri lisanslamaktadır. Bu yetkileri sayesinde de serbest zaman piyasasında ne tür mal ve hizmetlerin yer alacağını kontrol etmektedir. Filmler, diziler ve televizyon programları devletin onayı ile yayınlanabilmektedir (Clarke ve Chitcher, 1985: 123-124).

Clarke ve Chitcher'a göre devlet serbest zamanın düzenlenmesini kamusal alanın kontrolü üzerinden de yapmaktadır. Örneğin İngiltere'de 19. yüzyılda kamu parkları, işçi sınıfının düzensiz davranışlarını yönetmek için serbest zaman uğraşılarının yapıldığı alanlar olarak kullanılmıştır (Clarke ve Chitcher, 1985: 125).

Clarke ve Chitcher, serbest zaman değerlendirme araçları olarak kullanılan mal ve hizmetlerin sermaye yatırımı için genişleyen bir hale geldiği görüşündedir. Gitgide daha da büyüyen ''eğlence sektörü'' sürekli olarak yeni ihtiyaç ve memnuniyet kaynakları üretmektedir (Clarke ve Chitcher, 1985: 9). Onlara göre, devlet ve pazar serbest zamanı oluşturup, onu tüketim nesnesine dönüştürmüştür. Toplumsal süreçlerle biçimlendikten sonra da, bir serbest zaman tüketicisi ortaya çıkmıştır (Şentuna, 2013: 90). Ancak serbest zaman tüketicileri, piyasa tahminlerinin varsayımsal rakamları olmanın ötesinde aynı zamanda toplumsal varlık ve kültürel olarak tanımlanmış toplumsal gruplardır. Bu durumda pazar, tüketicilerine, grup ilişkilerinin ve kimliklerinim ötesinde serbest zaman değerlendirme seçenekleri sunmak zorundadır (Clarke ve Chitcher, 1985: 145-146).

Öte yandan Clarke ve Chitcher, serbest zaman fırsatlarının eşitsiz dağlımının hem maddi hem de kültürel boyutları olduğunu ileri sürmektedirler. Maddi boyut, zaman ve ekonomik kaynaklara erişimi içerirken, kültürel boyut belli bir toplumsal gruba üye bir kişi için uygun olan serbest zaman değerlendirme aktivitesinin ne olduğunun algılanışı ile ilgilidir. Serbest zaman aktiviteleri maddi ve kültürel anlamda kısıtlanmaktadır (Clarke ve Chitcher, 1985: 146). Onlara göre toplumsal sınıflar üzerinden modern serbest zaman anlaşılabilir. İşçi sınıfının toplum içindeki gücü tartışılabilecek derecede olsa da mensup olunan toplumsal sınıf, serbest zaman etkinliğinin seçimini belirlemektedir. Kişilerin serbest zaman değerlendirme tercihleri ile ekonomik gelirleri arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Şentuna, 2013: 90-91).

Clarke ve Chitcher'a göre, üst sınıfların devamlılığını sürdüren ağ ve kurumların ekonomik ve politik yönleri olabilir ancak serbest zamanın bu sınıflar için sembolik önemli bulunmaktadır. Seçkin gentilmen kulüplerinden kraliyet bahçe partilerine, tilki avcılığından vahşi yaşamına korunmasına, özel tiyatrolardan polo kulüplerine kadar birçok aktivite ve serbest zaman alanı üst sınıf üyeleri ile ilişkilendirilmektedir. Bu durumda serbest zaman kullanım biçimi ve toplumsal statü benze bir hale gelmektedir (Clarke ve Chitcher, 1985: 147).

Clarke ve Chitcher orta sınıfı, kimse tarafından net bir biçimde betimlenememesi nedeni ile görece problemli olarak görmektedir. Onlara göre orta sınıfın sınırları mutlak değil görecelidir. Orta sınıf ile üst sınıf arasındaki sınır, miras ve servetin birikimi ile ayrılabilir. Öte yandan orta sınıf ile işçi sınıfının ortak bir özelliği, işgüçlerini istihdam piyasasında satmalarıdır. Ancak orta sınıf bunu çok daha iyi koşullar altında yapmaktadır. Orta sınıfın sınırlarının bu bulanıklığı, serbest zaman etkinliklerine de yansımaktadır. Orta sınıf, bahçecilik gibi kişisel serbest zaman faaliyetlerini tercih ederken aynı zamanda tiyatro gibi kamusal serbest zaman değerlendirme alanlarında da daha çok yer almaktadır (Clarke ve Chitcher, 1985: 148).

Serbest zaman faaliyetlerine katılmak, hem kültürel hem de toplumsal eşitsizliklerin onarılması bakımından önem taşımaktadır. Örneğin, dışarıda bir akşam yemeği yemenin tüm sınıflar açısından ortak bir görünümü olsa da seçilen yemek, gidilecek yer ve ulaşım biçimi vb. açısından ciddi farklılıklar bulunmaktadır. İşçi sınıfı için, mensubu olduğu sınıfın bir üstünde olanlar gibi spor yapmak ya da bir kulübe üye olmak normal gibi görünse de toplumsal sınıf farklılıkları nedeni ile kültürel birçok farklılık ortaya çıkması muhtemeldir. Örneğin bir golf kulübü üyeliği ile bir futbol takımına özel bir bara üye olmak arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır (Şentuna, 2013: 92).

2.6.2. Lafargue ve Serbest Zaman

Paul Lafargue, 1883 yılında kaleme aldığı ‘’Tembellik Hakkı’’ isimli eserinde çalışmayı çılgınlık olarak değerlendirerek insanların buna karşı koyması gerektiği üzerinde durmaktadır. Ona göre insanın üretkenliğini artırabilmek için ücretler ve bayramların arttırılırken çalışma saatlerinin azaltılması gerekmektedir. Bu şekilde üretimde başdöndürücü ilerlemeler sağlamak mümkündür. Lafargue'nun önerisi, yasal çalışma saatlerinin günde 3 saat ile sınırlı tutulmasıdır. Bu şekilde üretimde çok ciddi

gelişmeler sağlanabilir. Aksi taktirde işçiler zamanla hem kendilerinin hem de ailesinin gücünü tüketerek birer ‘’insan taslağı’’ haline geleceklerdir (Lafargue, 2016: 44).

Önerdiği günlük 3 saatlik çalışma süresinden geriye kalan zamanda insanlar, yaratıcı faaliyetlerde bulunmalı, tahakküm edici ve müdahaleci etkiler, bu zamandan arındırılmalıdır (Aytaç, 2002: 239). Lafargue, işçi sınıfının egemen sınıftan, kapitalist sömürünün bir ürünü olan ‘’çalışma hakkı’’ talep etmek yerine günlük 3 saat çalışmayı mümkün kılan bir yasa getirmeyi talep etmesi gerektiği düşüncesindedir (Lafargue, 2016: 53). Lafargue, egemen sınıfın yalnızca çalışan kişilerin hayatını yaşama hakkı olduğu biçimindeki prensibine karşı koyarak serbest zamanı haklarının savunuculuğunu yapmaktadır (Aytaç, 2002: 239). O’na göre sanat ve asil erdemlerin çıkış noktası tembelliktir (Lafargue, 2016: 53) Tembellik ile Lafargue’nun kastettiği, çalışma saatleri dışında kalan zaman yani serbest zamandır.

Lafargue’ye göre günde 14 saatleri bulan çalışma süreleri ile işçiler, çok zorlu koşullarda işlerini yapmaya devam etmektedir (Lafargue, 2016: 27). Buna karşın üretim yapan makinelerin insanlara hürriyetlerini geri veren bir tanrı ve insanlığın kurtarıcısı olduğunu belirtmektedir. Makineler insanlara özgürlük ve serbest zaman imkanı sunmaktadır. Olağanüstü verimi olan, yorulmak bilmeyen makinelerimiz, ‘’kutsal görev’’lerini yerine getirmektedir (Lafargue, 2016: 59). Lafargue’nun ‘’kutsal görev’’den kastı, işçilerin yükünün azaltılmasıdır.

Lafargue, makinelerin gelişimine paralel olarak işçilerin serbest sürelerinde artış olması beklentisi içerisindedir. Ancak makineler geliştikçe işçi, makine ile bir yarışa girmişçesine çabasını arttırmaktadır. Lafargue bu durumu ‘’öldürücü ve saçma bir yarışma’’ olarak nitelemektedir (Lafargue, 2016: 32).

Lafargue’nun serbest zaman ile ilgili düşünceleri bilhassa 19.yy. kapitalizminin eğlence ve zevki küçümserken, çalışmayı yücelten paradigmasını değiştirebilecek bir niteliğe sahipti. Lafargue’nun kaleme aldığı ‘’Tembellik Hakkı’’ eseri, serbest zamanın bağımsız bir alan niteliği kazanmasında önemli rol oynamıştır (Aytaç, 2002: 240; Osmanlı ve Kaya, 2014: 21).

2.6.3. Veblen ve Serbest Zaman

Serbest zamanlar tarihin birçok bölümünde ve birçok toplumda, aristokrat sınıflara has bir zaman olarak algılanmıştır. Bu konu ile ilgili ilk sosyoloji

kuramlarından birini geliştiren Thorstein Veblen, serbestlik içeren bu zamana sahip olan insanları bir toplumsal sınıf olarak ele almaktadır (Şentuna, 2013: 52). ‘’Aylak Sınıfın Teorisi’’ isimli yapıtında, üst sınıflarda yer alan kesimlerin güçlerini sunmak için gerçekleştirdikleri tüketim davranışı olarak gösterişçi tüketimi (Harvey, 2012: 155) ele alan Veblen’e göre, serbest zaman faaliyetleri de bu gösterişçi tüketimin bir ürünüdür (Veblen, 1995: 82). Gösterişçi tüketim, serbest zamana sahip ayrıcalıklı toplumsal sınıftan gelen kişilerin yaptığı eylemdir. Bu tüketim biçimi zenginliğin bir göstergesi olmanın yanında toplumsal statüyü de artırır (Şentuna, 2013: 55).

Veblen sanayileşme ile beraber bir ‘’iş’’ olarak düşünülen serbest zamanın sömürü ile bağlantılı olduğu düşüncesindedir. Serbest zamanın nitelenmesinde kullanılan gelişmeler yiğitlik sergilemek için toplanan sömürü ganimetleri ile benzerlik gösterir. Ancak daha dar manası ile serbest zaman maddi bir ürün yaratmamaktadır. Dolayısı ile serbest zaman Veblen’e göre tamamlanmış bir serbest zaman çalışmasının ölçütleri maddesel olmayan mallar şeklini almaktadır (Veblen, 1995: 54; Veblen, 2014: 43).

Veblen’e göre, toplumdaki ayrıcalıklı sınıfların temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi, toplum üyelerinin büyük bir kesminin çalışmasına bağlı olmaktadır. Toplumlarda üst sınıfların ortaya çıkması, kimi işlerin kimi işlere göre değerli olması düşüncesine sırtını yaslayan farklılıkların görünürlük kazanmasının bir neticesidir. Bu eski sınıflandırmaya göre, değerli işler yiğitlik içeren işler olarak değerlendirilirken, yiğitlik ögesi içermeyen gündelik işler değersiz olarak değerlendirilmektedir (Veblen, 1995: 31).

Veblen, ganimet toplamaya dayanan mülkiyet sahipliğinin, düşmanın sahip oldukları kaynaklar ile kıyaslanan baskınlar ile devam ettiği görüşündedir. Öte yandan ganimete sahip olmanın, ‘’şerefli’’ olmak ile ilişkilendirildiğini ve sahip olmanın, sahip olanın gücünü ispat eden bir delil olarak kabul edildiğini ileri sürmektedir. Zamanla cesaret ve onurla toplanan ganimetlerin yerini bireysel mülkiyet almaya başlamıştır. Yiğit bir savaşçı olmak, zaferler kazanmak toplum tarafından her daim olumlu karşılansa da sahip olan ile grubun diğer üyelerinin mukayesesi yapılmaya başlanmıştır. Toplum içinde girişken ve risk alabilen bir karakterde olan kişiler, grubun diğer üyelerine oranla mülkiyet kazanabilme konusunda daha fazla fırsata sahip olmuştur. Veblen’e göre bireysel sahiplenme durumu tutarlı bir niteliğe büründükçe Sahip olunan

eşyalar zaferi simgeleyen akın delilleri olarak değil de mülk sahibi kişinin grubun diğer üyeleri üzerindeki gücünü ve üstünlüğünü simgeleyen deliller olarak görülmeye başlar (Veblen, 1995: 43).

Veblen'e göre toplumun alt sınıflarında olanlar, çalışkanlıkları ile gururlanmaktadır. Bunun sebebini çalışma alanlarını kendi bilindik hayat stilleri olarak kabul etmiş olmaları açıklayan Veblen, özellikle avcılık kültürlerinde çalışma eyleminin kölelik ile eşdeğer görüldüğünü, insanı alçalttığı düşünülen bir durum olduğunu ileri sürmektedir. Özellikle üst sınıflar, üretken çalışmadan uzak durmak zorudadır (Veblen, 1995: 48).

Veblen, avcılık ve yırtıcılık dönemleri ve barışçılmış gibi bir görünümü olan sanayi döneminin başlangıçlarında çalışma yaşamından uzak kalmanın maddi gücün bir göstergesi ve üstün bir güç olarak görüldüğünü belirtmektedir. Bu aşamada, servetin ve gücün en önemli ögelerinden biri kölelerdir. Çalışma hayatından gösteriş yaparak uzak durmak, maddi başarı ve saygınlığın geleneksel bir belirtisidir. Dolayısı ile Veblen'e göre toplumun saygın konumunda bulunanlar ile çalışmak bağdaştırılamaz (Veblen, 1995: 50).

Geçmişte hizmetkarlar, efendilerinin zenginliklerini kanıtlayan bir araç olarak kullanılmıştır. Gitgide büyüyen malikanelerde eviçi işleri için hizmetkar sayısının artırılması gerekmekle beraber, hizmetini gördükleri efendilerinin yanında hiçbir iş yapmadan efendisinin emirlerini bekleyen hizmetkarlar da olmuştur. İhtiyaç duymasalar bile, üst sınıflar, zenginliklerini göstermek için hizmetkar alımına devam etmiştir. Günümüzde ise üst sınıfların hizmetlerine birilerini almalarının sebebi ev halkının, gündelik ev işlerinin üstesinden kendi başlarına gelememeleridir. Böyle bir aile, yaşam standartlarının bir zorunluluğu olarak serbest zamanlarını, davetler, kulüp partileri, arkadaş görüşmeleri, spor vb. faaliyetleri ile geçirmektedirler (Veblen, 2014: 55-56).

Veblen, barbar toplumların üst sınıflarını oluşturan kişilerin başlıca uğraşılarının devlet işleri, askerlik işleri, dini merasimler ve spor faaliyetler olduğunu, bu dört etkinliğin de üst sınıfa mensup olanların yaşam biçimini belirlediğini ifade etmektedir (Veblen, 1995: 27-28). Veblen'e göre spor yağmacı kültürden bu yana, her gün yapılan şerefli bir faaliyet ve serbest zamandaki aylaklığın en yüksek biçimidir. Gösterişçi tüketim olarak değerlendirilemeyecek tüm faaliyetler, itibarlı yaşamın kuralları tarafından üst sınıfın yaşam tarzının dışında tutulmaktadır. Bu duruma en iyi örneğin

atletizm olduğunu ileri süren Veblen'e göre itibarlı yaşamın kurallarının izin verdiği faaliyet, antrenman ve dinlenme şekilleri ile ilgili kurallar, atletizm branşında kendini göstermektedir (Veblen, 1995: 178).

Spor etkinliğine katılan açısından ele alındığında spor, belli koşullar altında doğa ile temasa geçtikleri, dinlendikleri ve en tatmin oldukları yoldur. Ancak üst sınıfların bu etkinliğe katılması için şerefli gösteriş yasasına uygun bir bahaneye ihtiyacı bulunmaktadır. Ayrıca, Veblen'e göre, avcılık, atletizm gibi spor branşları, yağmacı hayat biçimine has olan şiddetli mücadele arzusu, hile vb. beceriler için bir uygulama alanı olma özelliği taşımaktadır. Veblen, atletik sporlara katılım sağlayan saygın sınıf üyeleri, atletik sporlara duydukları ilgilerin, bu sporların gelişme sürecine inanılmaz bir katkıda bulunduğu düşüncesinde olduğunu ileri sürmektedir (Veblen, 1995: 177-179).

Veblen'e göre üst sınıfa has tutulan spor branşları, yoğun antrenman ve eğitim gerektirmektedir. Buradaki asıl amaç, evcilleşme nedeni ile geçersiz yok olmaya yüz tutan yağmacı ve vahşi özelliklerin muhafaza edilmesidir (Veblen, 1995: 180).

Daha önce de belirtildiği gibi geçmişte, özellikle üst sınıf için çalışmanın aşağı bir davranış olarak algılanması, üst sınıfın üretim faaliyetlerinden kendini soyutlamasına neden olmuştur. Aynı şekilde bu dönemlerde serbest zamana sahip olmanın bir statü göstergesi olarak algılanışı, zorunlu gündelik işlerin yapılmasında köle sahipliğini artırmış olduğu çıkarımı yapılabilir. Üretimden kendini soyutlayan, gündelik işlerinin yapılması için kendisine köleler tutan üst sınıf üyelerinin, tuttukları köleler aracılığı ile çevresinde bulunanlara gücünü kanıtlamakla kalmadığı aynı zamanda kendilerine serbest zaman ürettiği görüşündeyiz.

2.6.4. Russell ve Serbest Zaman

Bertrand Russell, ''Aylaklığa Övgü'' isimli kitabında serbest zaman ile ilgili önemli fikirler sunmaktadır. Lafargue'nin kişilerin günde en fazla üç saat çalışması gerektiği düşüncesine karşılık Russell, çalışma süresinin dört saat ile sınırlandırılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Modern zamanların yaşandığı dünyada çalışmanın erdemli insan davranışı olduğu görüşünün dünya üzerinde ciddi negatif etkiler doğurduğunu belirten Russell, mutluluk ve refah için çalışma sürelerinin azaltılması gerektiğini ifade etmektedir (Russell, 1990: 9).

Russell'a göre, önceleri belli bir azınlığın serbest zamana sahip olması, büyük bir kitlenin emeği sayesinde gerçeklebiliyorken, modern teknoloji, serbest zamanı yalnızca ayrıcalıklı sınıflara ait bir imtiyaz olmaktan çıkararak toplumun tüm sınıfları arasında eşit bir hak olmasını belli sınırlar çerçevesinde mümkün kılmıştır. O'na göre ''çalışma ahlakı köle ahlakıdır, modern dünyada ise köleye ihtiyaç yoktur''. Modern teknoloji, temel zorunlulukların karşılanması için gerekli olan şeyleri elde etmek için ortaya konulan emek miktarını büyük oranda azaltmıştır (Russell, 1990: 11-12).

Kişilerin kendi ürettiklerinden daha fazlasını tüketmesinin adaletsizlik olduğunu vurgulayan Russell, insanların yeme-içme, barınma gibi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar çalışması gerektiği görüşündedir. Başka bir ifade ile çalışmanın, kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılamasına denk gelecek kadarı görev sayılmalıdır (Russell, 1990: 15). Ona göre insanlar dört saatlik çalışma süresinden sonra geriye kalan zamanı kendi arzu ve isteklerine göre değerlendirebileceklerdir.

Russell'ın serbest zamanın değerlendirilmesi noktasındaki görüşleri bir bakıma kişinin kendini geliştirmesi ile ilgilidir. Ona göre serbest zamanın akıllı bir biçimde kullanımı bir medeniyet ve eğitimin neticesidir. Serbest zamandan mahrum olan insanlar en iyi olan şeylerin birçoğundan da mahrum kalmaktadırlar. Çalışan halk kesimlerinin bu mahrumiyeti yaşaması için artık hiçbir sebep kalmadığına vurgu yapan Russell, hiçbir lüzumu kalmamasına rağmen aşırı bir biçimde çalışmakta ısrar etmeyi budalaca bulmaktadır (Russell, 1990: 16). Bir başka ifade ile Russell, modern teknolojiyi, serbest zamana fırsat sağlayan, ve bu yolla aynı zamanda kişileri en iyi şeylerin birçoğuna kavuşturan bir araç olarak görmektedir. Günümüzde basit teknolojik aletlerin bile insanlara kazandırdığı serbest zaman süreleri düşünüldüğünde Russell'ın bu düşüncesine katılmamak pek de mümkün görünmemektedir.

Modern teknolojinin çalışma yaşamı içinde insanlara sunduğu fırsatlara rağmen bir gerekliliği kalmadığı halde fazla çalışmakta ısrarcılığı, eğitim propagandasını yürütenler başta olmak üzere yönetici pozisyonları işgal eden sınıfların, emek vermenin erdemliliği konusunda insanlara aşılamaya çalıştığı tutumlar ile bağdaştırmaktadır ki bu Batı dünyasının geleneksel öğretilerinden bir tanesidir. Russell'a göre yüzlerce yıl boyunca, üst sınıfa mensup kişiler ve onlara kendi çıkarları için yaranmaya çalışanlar, ''namuslu emek'' üzerine methiyeler düzmüş, sade yaşamayı övmüş ve yoksulluk çekenlerin cennete gitme ihtimalinin zenginlere göre daha fazla olduğunu aşılayan dini

öğretiler sunmuşlar ve çoğunlukla, bedenleri ile çalışan işçileri diğerlerinden daha fazla yüceltmişlerdir. Bu girişimlerin amacını Russell, özel işlerde çalıştırılmak üzere fedai işçiler yetiştirmek olarak değerlendirmektedir. (Russell, 1990: 16-17).

Russell'a göre, çalışma faaliyetinde günde dört saatlik bir sınırlama, insanlara yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli olan ihtiyaç maddelerini sağlamakta yeterlidir. Bu sayede insan, geriye kalan zamanını arzu ettiği gibi kullanabilecektir. Bu durumda, toplumda bulunan eğitim kurumunun, kişilere serbest zamanlarını akıllı bir biçimde kullanabilmelerini olanaklı kılacak nitelikleri toplum üyelerine kazandırmayı hedeflemeleri gerekmektedir. Ona göre, yaşamlarını kentlerde sürdüren insanların serbest zaman zevkleri, bu insanların tüm enerjilerini çalışarak tüketmeleri nededi ile, niteliksel açıdan genellikle edilgin hale gelmiştir. Russell, daha çok serbest zamana sahip olabilseler bu insanlar, eski zamanlarda olduğu gibi, kendilerinin etkin bir biçimde katıldıkları etkinliklere katılacaklardır (Russell, 1990: 21). Kısaca Russell'a göre şehir hayatı içinde günlük serbest zaman süreleri az olan insanlar maç izlemek, müzik dinlemek gibi etkinliklere daha fazla katılmaktadır. Russell, kişilerin serbest zaman aktivitelerine aktif katılımdan ziyade pasif katılım biçiminde gerçekleştirmesini gün içinde fazla çalışmaları sonucunda enerjilerini tüketmesi ile ilişkilendirmektedir.

Geçmiş zamanda, toplumda büyük bir çalışan sınıf kitlesine karşılık, serbest zamanı olan küçük ayrıcalıklı bir aylak sınıf bulunduğunu belirten Russell, o dönemdeki aylak sınıfın hak etmediği ayrıcalıklardan faydalandığını ancak yine de medeniyetin neredeyse tamamının serbest zamana sahip bu ayrıcalıklı sınıf tarafından yaratıldığını ileri sürmekte, sanatı ve bilimi geliştiren, kitaplar yazan ve felsefeler ortaya koyanların serbest zamana sahip olan bu sınıf olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, bu sınıf olmasaydı, insanlık uygarlaşamazdı (Russell, 1990: 21-22).

Russell'a göre, günde dört saatle sınırlandırılan çalışma faaliyeti ile kişiler, zorunlu ihtiyaçları karşılayamama korkusu olmadan serbest zamanlarında kendi ilgi alanları doğrultusunda istediği faaliyetlere katılabilecektir. Zorunlu çalışma, serbest zamanları keyifli bir hale getirmeye yetecek kadar olacak ancak kişide usanç yaratmayacaktır. Bu şekilde kişilerde gerginlik, bitkinlik ve bıkkınlık yerine mutluluk ve yaşama sevinci hakim olacaktır. Kişiler, serbest zamanlarında bitkin olmayacakları için yalnızca pasif olarak yer alacakları etkinliklere değil, aktif rol aldıkları etkinliklere

de katılacaklardır (Russell, 1990: 21-22). Russell, serbest zamanı toplumda birçok gelişmeye kaynaklık eden bir unsur olarak ele almaktadır.

2.6.5. Baudrillard ve Serbest Zaman

Jean Baudrillard, çağdaş toplumları, herşeyin meta haline dönüşmüş tüketim toplumları olarak ele almaktadır. Ona göre, çağdaş toplumun serbest zamanı da özellikle kapitalist piyasa nezdinde bir meta değeri taşımaktadır. Baudrillard, serbest zamanı, kişilerin prestij ve kişiyi diğerlerinden farklılaştıran değerler ürettiği bir zaman olarak değerlendirmektedir (Baudrillard, 2013: 184-186).

Baudrillard'a göre serbest zaman tüketim alanından ayrı tutularak düşünülemez. Ona göre insanlar serbest zaman süreleri içerisinde sistemin istediği biçimlerde harcamalar yapmaktadır (Şentuna, 2013: 194). ''Zorlama ahlakı''nın iş alanındaki hakimiyetini serbest zaman ve tatillere de görebilmek mümkündür. Kişinin çalışmaktan kazandığı tatmin, bir açıdan serbest zaman faaliyetleri ve tüketimden kazandığı tatmin ile aynı görünmektedir. Sebest zaman ve etkinlikleri, Baudrillard'a göre, görev, fedakarlık ve çilekeşlik prensibine adanmışlığın göstergeleridir (Baudrillard, 2013: 183-184).

Baudrillard'a göre tatil zamanları, tam anlamı ile kişilerin kaybettikleri zamanın arayışıdır. Ona göre tatil ve serbest zamanlar, kişilerin zevk aldığı diğer nesnelerden farksız bir nesne değeri taşımaktadır. Baudrillard'ın ifadesi ile ''tatillerin boş zamanı, tatilcinin özel mülkiyeti, yıllık alın teriyle kazandığı, sahip olduğu, tıpkı diğer nesneler gibi zevk aldığı bir nesnedir'' (Baurdrillard, 2013: 182).

Geçmişten beri değerini korumaya devam eden üretici çalışmanın bayağılığı düşüncesinden bahseden Baudrillard'a göre bu gelenek çağdaş demokratik toplumların bir özelliği olan statü rekabeti ile güç kazanmaktadır (Baudrillard, 2013: 185).

Günümüzde insan, tatil ve serbest zamanları aracılığı ile ''kendini gerçekleştirme özgürlüğü'' elde etmekten önce, serbest zamanının çokluğunu, gösterişli tüketim ve zenginlik olarak teşhir ederek kanıtlamak istemektedir. Tüketimin yapıldığı zaman gibi serbest zaman faaliyetlerinin yapıldığı zaman da iktisadi anlamda hayatta kalmanın değil, toplumsal bir temsiliyet ve varlığını sürdürmenin bir boyutuna dönüşmektedir. Bu noktada Baudrillard, serbest zaman özgürlüğünü, çalışma ve tüketim özgürlüğüne benzetmektedir. Emeğin iktisadi bir değer elde edebilmesi için emek

gücünün özgürleşimi, tüketim sisteminin kurumsallık kazanması için tüketicinin tercih yapabilme konusunda özgürleşiminin gerekliliği gibi zamanın da özgürleşimi gerekmektedir. Zaman, çalışma anının yalnızca bir metası değil, ancak aynı zamanda bir gösterge ve serbest zaman faaliyetlerinde de değişim değeri bulunan bir öge konumundadır (Baudrillard, 2013: 187).

Baudrillard'a göre zaman, bir kültür, bir üretim şeklinin çıktısıdır ve onun bir nesne pozisyonuna indirgenmesi kaçınılmazlığını muhafaza etmeye devam etmektedir. Bu durumda serbest zaman isteniyorsa dolaylı veya doğrudan olarak satın alınmak zorundadır. Zamanın, kişilerin ilk olarak gösteriş amaçlı kullandığı bir sermaye olduğu saptamasını yaparak Veblen'i anımsatan Baudrillard'a göre serbest zaman faaliyetleri, özerk değil, yabancılaşmış emeğin ideolojisidir (Yıldır, 2009: 84-85). Serbest zaman faaliyetleri, üretici zamanın ve köleleşmiş gündelikliğin cebirleri olan zihni ve pratik cebirlerin tümünü, sadakat ile yeniden üretimini sağladığı ölçüde cebir altındadır (Baudrillard, 2013: 183).

2.7. Rekreatif spora tarihsel bir bakış

Çalışmanın bu bölümünde sportif etkinlikler incelenmiş, bir serbest zaman etkinliği olarak sporun ortaya çıkışı ve gelişimi sınıfsal açılardan ele alınarak sportif etkinliklerin toplumsal tarihi ile değerlendirilmiştir. Günümüz toplumsal sınıflarının icra ettiği sporlar ile modern öncesi dönem toplumsal tabakalaşma sistemleri içindeki sınıfların sportif pratikler ile ilişki kurma şekillerini masaya yatırarak geçmişten günümüze nelerin değişime uğradığının tespiti ile konunun daha derinlemesine ele alınabileceği görüşündeyiz.

Modern sporun ortaya çıkışını takiben sporun mesleki bir boyut kazanması ile birlikte, spor, kimileri için yalnızca bir serbest zaman aktivitesi olma özelliğini kaybetmiş görünmektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere bir etkinliğin serbest zaman faaliyeti olarak değerlendirilebilmesi için yapılan faaliyetten herhangi bir maddi kazanç amacının güdülmemesi esastır. Çalışmanın kapsamının rekreatif spor olarak belirlenmiş olması nedeni ile bu çalışmada yalnızca serbest zaman etkinliği olarak icra edilen sportif pratikler ele alınmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde kronolojik olarak ilk toplulukların başlangıcından itibaren serbest zaman aktivitesi kapsamına giren sporlar ve farklı toplumsal tabakaların bu sporlarla ilişki kurma biçimlerinin yanısıra bu sportif etkinliklerin hangi amaçlar ile

deneyimlendiği irdelenmiştir. Öte yandan daha önce de belirtildiği gibi sportif faaliyetler, toplumların ihtiyaçları ve üretime katılma biçimlerine göre değişiklikler göstermektedir.

Bir toplumun yaşam düzeyinin ve tarihsel süreç içerisindeki dönüşümünün belirlenmesinde, maddi mallarının üretimi önem taşıyan faktörlerden bir tanesidir. Duraksamadan genişleyen ve zamanla yetkinleşen bu üretim, insanların yaşamını sürdürebilmesi için önemli bir gereklilik statüsündedir. Bu nedenle üretimin gelişimi ve ilerleyişi toplumsal hayatın bir yasasıdır. Devamlı olarak artan nüfus ve buna paralel bir gidişat gösteren ihtiyaçlar, üretilen maddi mal miktarlarının artmasını mecbur kılmaktadır. Hem üretimin sağlanmasında işin yapılmasına yardımcı olacak iş aletlerine hem de emek gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Üretim araçlarını ortaya çıkaran da onları kullanan da emek gücüdür (Kerov, 2006: 23-24)

Tarihin çok eski çağlarında üretici güç ve mızrak gibi yeni aletlerin gelişimi, topluluk üyeleri arasında doğal bir işbölümünün oluşmasına yardımcı olmuştur. İşbölümü ile beraber topluluk üyelerinden bir kısmı gerektiğinde kullanılmak üzere tahıl sağlayabilirken diğerleri başka işler ile ilgilenebilir hale gelmiştir. Cinsiyetler arası işbölümünün ortaya çıkışı da bu şekilde olmuştur. Erkekler avlanma yoluyla et ve deri ihtiyacını karşılarken; kadınlar, yaşlılar ve çocuklar doğadan sağlanan besinleri toplama, balık avlama, ateşin yakılması ve söndürülmesi gibi işler ile ilgilenmişlerdir. Yaşlıların bu işler yanında, iş aletlerinin yapımı ile ilgili uğraşıları da olmuştur. Yaşlılar, doğa ile alakalı tecrübeleri ile üretime dair belli bir bilgi birikimine sahip oldukları için, topluluğun diğer üyelerine nazaran topluluk içinde saygınlığa sahip kişiler olmuşlardır. Bu nedenle yaşlılar, avcılık ve ortaklaşa yapılan diğer işlerde lider rolü oynamışlardır. Bu durum, onları zamanla topluluğun tüm işlerinde karar mekanizması durumuna getirmiştir (Kerov, 2006: 34).

Erkeklerin avcılıkta, kadınların toplayıcılık ve evin düzeninin sağlanmasında gitgide uzmanlaşması emek üretkenliğinin artışına yardımcı olmuştur. Bu uzmanlaşma ise tecrübenin birikimine ve üretim araçlarının özelleşmesine neden olmuştur (Kerov, 2006: 34). Üretim araçları işbölümüne göre özelleşmiş olsa da bu dönemde daima topluluğun ortak mülkiyeti olarak kalmıştır. Bu ortaklık, yönetim sisteminde de kendini göstermiştir. Topluluğun tüm işleri, ortak kararla seçilen şefler tarafından düzenlenmiştir. Seçilen şeflerin saygınlığı ise onların deneyim, avcılık becerileri,

savaşçı özellikleri, cesaret ve bilgisinden gelmiştir. Güç ve yetkinlik düzeyleri soydan gelmemiş ve servet bakımından topluluğun diğer üyeleri ile aralarında hiçbir ayrım olmamıştır (Kerov, 2006: 45-46).

Zamanla toprak işlenmeye, hayvanlar evcilleştirilmeye başlanmıştır. Bu durum, geçmiş deneyimler ile bazı toplulukların çiftçilik bazılarının ise hayvancılıkla uğraşmasına neden olmuştur. Zaman içerisinde sözü geçen topluluklar bu alanlarda uzmanlaşmışlardır. Ancak bu durum hayvancılıkla uğraşan toplulukların ellerinde çoğunlukla deri, yün, et vb. bulunduğu için tahıl, sebze vb. tarımsal ürünlerden yoksun olmalarına neden olmuştur. Tersi durum çiftçilikle uğraşan topluluklarda da ortaya çıkmıştır. Bu durumda bu topluluklar, ürünlerini kendi aralarında değişmeye başlamışlardır. Takas sistemi ile elde edilen ürünler yine toplumun malı olarak topluluk üyeleri arasında eşit olarak paylaştırılmıştır (Kerov, 2006: 56). Uzun zaman boyunca birlikte çalışılarak eşit bir biçimde dağıtılan ürünler, üretim seviyesinin topluluğun başlıca ihtiyaçlarını gidermeye ve gitgide bir miktar artı ürün elde etmek için yeterli hale gelmesiyle beraber, hep birlikte çalışma sistemi bozulmaya başlamıştır. Çünkü yapılan yeni aletler ile çalışmanın büyük bir bölümü fazla sayıda el emeğine olan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır. Topluluk üyeleri farklı işleri uğraşı edinmiş, emek üretimi, üretime katılan tüm üyeler için farklılaşmaya başlamıştır (Kerov, 2006: 59).

Bu noktadan itibaren topluluk içinde elde edilen malların topluluk üyelerine eşit bir biçimde pay edilmesi ilkesi, gelişim gösteren üretimin gerekliliklerine uygun düşmemeye başlamıştır. Topluluk için en yararlı olduğu düşünülen üyeler, diğerlerine göre daha büyük bir pay almaya başlamışlardır (Kerov, 2006: 59). Buna bağlı olarak zamanla özel mülkiyet düşüncesi gelişmeye başlamıştır. Özel mülkiyet öncelikle sürü hayvanları, ev işleri için gerekli aletler, kapkaçak ve kişisel emek üretim araçları ile başlamış sonrasında konut ve toprağa kadar uzanmıştır. Özel mülkiyetin gelişimi, aile içi miras aktarımını yaygınlaştırmış, bu da topluluk üyeleri arasındaki servet eşitsizliğinin derinleşmesine neden olmuştur (Kerov, 2006: 61).

Günümüz toplumlarında servet eşitsizliği hala görünür biçimde devam etmektedir. Çalışmamızın konusunu oluşturan toplumsal tabakalaşma sistemlerinin oluşumunda özel mülkiyet konusu ve buna bağlı olarak servet eşitsizliği önemli bir yer tutmaktadır.

Rousseau, ilkel yaşam koşullarında insanlar arasındaki eşitliğin bozulmasının nedenini, insanların daha fazla artı ürüne sahip olma arzusu ile açıklamaktadır. Ona göre bu zengin fakir ayrımı bu arzu nedeniyle ortaya çıkmıştır (Kabakçı, 2013: 101). Benzer biçimde, Marx toplumsal bir katmanlaşmanın oluşumunda özel mülkiyet kavramını öne çıkarmaktadır (Dinç, 2014: 33).

2.7.1. İlk Uygarlıklar

Sporun tam olarak nerede, ne şekilde ve ne zaman başladığı ile alakalı bir tartışma, bu alanda çalışma yapanlar arasında her zaman varolmuştur. Sporbilimciler, sporun başlangıç zamanını ilk koşan ya da güreşen ilk insanlara kadar götürmektedirler. Başlangıçta uygulanan bedensel pratikler, insanların yaşam içinde varlığını sürdürebilmek ve üretmek için giriştikleri eylemlerdir (Çakır, 2014: 22). Henüz çeşitli işlerde kullanmak üzere gerekli silahlardan yoksun olan ilkel insan, doğanın üstün gücü karşısında ister istemez, vücudunu ve vücut uzuvlarını en işlevsel biçimde kullanabilme zorunluluğu içerisindedir. İnsanın hayvanlar ve diğer insanlarla fiziksel mücadeler içerisinde kendi kas gücü ve vücut ağırlığı ile güreşmek, bir hayvanı avlayabilmek için ona yetişmek ya da av haline dönüşmemek için kaçması ve koşması gerekmiştir. Bu uğraşılar çoğu zaman, yüksek ağaçlara tırmanmayı, ağaç dallarına asılmayı, kendini çekmeyi vb. çeşitli hareketleri de gerektirebilir. İlkel insan, gündelik yaşam içerisinde tüm bu zorluklarla mücadele ederek, koşma, sıçrama gibi hareketlerin hayati önemini ve zorunluluğunu kavramış, bu becerilerini geliştirecek alıştırmalar ile ilgilenmeye başlamıştır (Alpman, 1972: 2-3).

Zorlu tabiat şartları içerisinde canlılığını muhafaza ettirebilmek için, korunmak, beslenmek ve barınmak gibi sebeplerle kendiliğinden, bir zorunluluk olarak ortaya çıkan, zamanla çeşitli kurallar ve amaçsal değişiklikler ile günümüz sporunun temeli atılmıştır. Tarihteki ilk sporlar, insanların tabiat ile girdiği ölüm-kalım mücadelesinin mecburi bedensel pratiklerinden doğmuştur (Mirzeoğlu, 2014: 8; Fişek, 2003: 25). Bu faaliyetlerin, bir zorunluluk ve iş görünümünde olması bu pratikleri, çalışma konumuzun kapsamı dışında bırakmaktadır. Zira bir etkinliğin, bu ister spor olsun ister müzik, serbest zaman kapsamında ele alınabilmesinin önkoşullarından bir tanesi, zorunluluktan bağımsız bir biçimde gerçekleştiriliyor olmasıdır.

Öte yandan insanın sportif bir aktiviteye dahil olabilmesi için, her şeyden önce bu etkinliğe katılacak bir zamanının olması gerekmektedir. Her an tabiatla ölüm-kalım

mücadelesi içinde olan bir insanın, bu türden bir serbest zaman bulamayacağı açıktır (Fişek, 2003: 24).

Avcılık ve toplayıcılıkla başlayan hayat mücadelesi zamanla yerini yerleşik tarıma bıraktı. Topluluk, tarımla ve hayvancılık ile uğraşanlar olarak ikiye ayrıldı. Bu yolla, o güne kadar avcılık ve toplayıcılığa yönelik temel bedensel pratiklerin spor gibi farklı alanlara kaydırılması için gerekli olan teknik temeller atılmış oldu. İkinci aşamada hayvan gücü üretimde, tunç teknolojisi savaşlarda uygulanmaya başlandı. İhtiyaç fazlası ürünlerin sonradan kullanılmak üzere saklanması, insanlara serbest zaman olanağı sunmaya başladı (Fişek, 1985: 11).

Kronolojik ilerleyen bir çalışmada Paleolitik ve Neolitik devirlerde tarih öncesi halkların serbest zaman etkinliklerinin incelenmesi beklense de serbest zaman ve rekreasyona ilişkin bu erken dönemlerden günümüze ulaşabilmiş bilgilerde bir kısıtlılık söz konusudur. Yine de tarih öncesi insan topluluklarındaki yaşam biçimlerine dair çoğunlukla karmaşık toplumsal yapılara, dini uygulamalara, sanat formları ve kendilerine has hayatta kalma biçimlerine sahip olduğu söylenmektedir (Kraus, 1998: 160).

İlkel dönem toplulukları, günümüzde görülen iş ve serbest zaman ayrımı gibi keskin bir ayrım yapmamıştır. Modern teknoloji toplumlarında görülenin aksine ilkel topluluklarda çalışma, gerekli olduğunda yapılmakta ve geri kalan zamanlarda zevk ve eğlence veren ayin ve geleneklerle hayat sürdürülmüştür. Bu tür kabile toplumlarında, iş, tanımlanmış bir beceri olmaktan ziyade yaratıcı olma eğilimindedir. İşe, genellikle elde edilen hasatın başarısı ya da avcılık seferi için gerekli görülen, dua, dans veya şölen içeren ritüeller eşlik etmektedir (Kraus, 1998: 160).

Dansın yetiştirici bedensel alıştırmalar arasında önemli bir yeri vardır. İlkel insan, bu deneyime ancak yaşam kaygısından bir nebze de olsa uzaklaştığında, her tür tehlikeye karşı kendini güvenlik içinde hissettiğinde erişebilmiştir. Beslenme, barınma, güvenlik gibi ihtiyaçların karşılanmasından sonra ilkel insan iç dünyasına yönelebilmiş, iç dünyasını, bugün adına dans dediğimiz, birtakım hareketlerle ifade etmiştir. Tüm ilkel topluluklar tarafından savilen bu hareket biçimi savaş danslarında, cesaretin, korkunun, kinin, aşk danslarında sadakatin, kahramanlığın, dini danslarda tanrısal gücün ifadesi olarak uygulanmıştır (Alpman, 1972: 5).

İçinde birçok hareketi barındıran oyunun da insan hayatı için önemi tartışılmazdır. Çok eski bir geçmişi olan oyunun, neredeyse içgüdülerinden başka bir şeyi olmayan ilk insan için de önemi büyüktür. Bu topluluklarda oyunun birçok kaynağı bulunmaktadır. O dönemin oyunları, günümüzde spor olarak değerlendirmeye aldığımız faaliyetlerin savaşçı izdüşümleridir. Oyun etkinlikleri kimi zaman, tarihi olayları, ulaşım uygulamaları ya da ev ve tarım aletlerinin kullanımını tasvir eden bir görünümdedir. Avlanma için ok kullanımı gibi bir aktivite orijinal bir biçimde getiri sağlama niteliğini kabettiğinde, spor haline gelmeye başlamıştır. Bu noktadan itibaren, bu aktiviteler, kişiler veya gruplar için bedensel ve zihinsel üstünlüklerin kanıtlanma aracı haline gelmiştir. Bu yarışlar dini ritüel olarak günlük hayatın bir parçası görünümüne kavuşmuştur (Kraus, 1998: 160-161).

Yerli Amerikan Topluluklarından Cheroke kabilesinin oynadığı stickball oyunları bir cinsel diyet ile başlar ve bazen bu oyunlar günlerce sürerdi. Bu oyunlarda şiddet ve ciddi yaralanmalar alışıldık durumlardır. Maçtan bir hafta sonra oyuncuların cinsel diyeti sona erer ve bu diyetin bitişi bir zafer dansı ile kutlanırdı. Bu oyunun amacı bitki ve hayvanların verimliliğini artırmaktır. Stickball oyunu gibi Jicarilla Apache kabileleri verimlilik artışı ayinlerinin bir parçası olarak bayrak yarışları düzenlemişlerdir. Başka bir yarış türü ise Tarahumara yerlilerinin kültürleri için merkezi bir önem taşımaktadır. Gençlerin küçük ahşap bir topu tekmeleyerek başlangıç noktasından kilometrelerce öteye uzanan rotayı takip ederek, ileri-geri çılgınca koşmaktadırlar. Bu yarışlarda kullanılan topun ay ya da güneşi sembolize ettiği, yarışa da kozmik düzen ile ilgili bir anlam yüklendiği ileri sürülmektedir (Guttmann, 2004: 8).

Bu yarışmalar, olası savaşlarda savaşçıların durumlarını ve meziyetlerini anlamanın yanında aynı zamanda savaşçıların mücadeleci ruhlarını kamçılamanın bir yolu olarak görülmektedir (Kraus, 1998: 161).

Afrika kıtasında Nuba kabilesinin, yaşlılar konseyi bir maç yapılması kararı aldıklarında güreşçileri törene davet etmek üzere elçiler gönderirlerdi. Maç günü gelip çattığında binlerce Nuba genci, festivalin yapılacağı alana, yirmi mil kadar yolu yürüyerek ulaşmış olurlardı. Kendilerine has kostümleri ile güreşe katılırlardı (Guttmann, 2004: 9-10).

Sınıfsal ayrımların tam olarak netleşmediği bu topluluklarda güreş turnuvalarına herkes katılabiliyordu. Katılımcılar dini ritüellerini yerine getirirken aynı zamanda kendi güçlerini diğerlerine ispatlamış oluyorlardı (Çakır, 2014: 27).

Daha önce de belirtildiği gibi, topluluk içinde üretimin ortaklaşa gerçekleştirilmesi ve malların eşit bir biçimde dağıtılması, toplumsal sınıfların oluşumunu engellemiştir. Bu da o dönemde yapılan sportif görünüme sahip olan etkinliklerin herkesin katılımına açık olmasını sağlamıştır.

Tarih öncesi toplumların gösterdikleri gelişimlere paralel olarak uzmanlaşmalarda da gelişmeler görülmüştür. İnsanoğlu ekip biçmeyi, hayvanları evcilleştirmeyi öğrendikten sonra yavaş yavaş yerleşik bir yaşam tarzı benimsemeye başlamıştır (Kraus, 1998: 164). Toplum içinde gelişmeye başlayan özel mülkiyet ile birlikte de toplumda servet eşitsizliği belirginleşmeye başlamıştır (Kerov, 2006: 61). Sonuçta askerler, zanaatkarlar, köylüler ve köleler ile birlikte yönetici sınıflar gelişmiştir. Köy ve şehirler büyüdükçe büyük araziler alt sınıf işçiler tarafından işlendi ve hasat edilmiştir. Bu şekilde üst sınıflar toplumsal güç, servet ve serbest zaman kazanmıştır. Böylece tarihte ilk kez eğlence sınıfları oluşmaya başlamıştır (Kraus, 1998: 164).

Bedenini kullanarak geçinebilen çoğunluk kesimin yanında, yönetim imtiyazlarına ve yetkilerine sahip, politik ve ekonomik gücü yüksek olan, dini işlerle ilgilenenler, yöneticiler ve asiller gibi diğerlerine oranla daha fazla serbest zamana sahip seçkinler ortaya çıkmıştır. Böylece, öncesinde iş ve serbest zaman arasında keskin olmayan sınırlar yavaş yavaş belirginleşmeye başlamıştır. İnsanlar, işçi ve alet kullanarak çalışan insan anlamına gelen ‘’Homo-Faber’’ ve oyuncu insan anlamına gelen ‘’Homo-Ludens’’ olarak iki kategoriye ayrılmıştır. Köleler, çifçi, işçi ve zanaatkarlar, seçkinler için çalışmak zorunda idiler (Miller ve Robinson, 1963 akt. Göral ve Karaküçük, 2016: 13).

Bunlara ek olarak daha önce de belirtildiği gibi toplumsal işbölümü ilk topluluklarda cinsiyet ve yaş bakımından yapılmaktaydı. Buna göre erkekler daha çok avcılık gibi faaliyetler ile ilgilenirken, kadınlar ev içi işler ve çocukların bakımı ile ilgilenmişlerdir. İhtiyaç fazlası ürünlerin depolanması ve üretimde görülen diğer gelişmelerin, önceleri avcılık ile uğraşan erkeklerin serbest zamanlarını artırdığı görüşündeyiz. Erkeklerin ürettikleri, depolanabilecek mallar iken kadınlar anında

tüketilen hizmet üretmişlerdir. Kadınların ürettikleri daha çok depo edilebilecek mallar olmadığı için kadınların serbest zamanları erkeklere oranla sınırlı kalmıştır çıkarımı yapılabilir.

2.7.2. Antik Mısır

Mısır kültürünün temelini oluşturan Nil nehri, yağmur suyundan bağımsız olarak verimli zirai alanların oluşumuna olanak sağladığı için Mısır tarihini derinden etkilemiş, Nil'in sunduğu verimlilik, insanların yaşam alanlarını bu bölgede inşa etmelerine neden olmuştur (Göral ve Karaküçük, 2016: 15).

Astronomi, mimari, mühendislik, tarım ve inşaat konularında ileri düzeyde bilgi birikimine sahip olan Mısır, kültürel zenginliğe ve çeşitliliğe sahiptir. Bunun yanında Mısır kültürü, güçlü asiller, rahipler, askerler, görece az öneme sahip işçiler, zanaatkarlar, köylü ve kölelerden oluşan epey farklı bir sınıfsal yapıya sahiptir. M.Ö. 5000 yıllarından Roma dönemine kadar varlığını sürdüren bu medeniyet, günümüze çeşitli tablolar, heykeller ve hiyeroglifler miras bırakmıştır (Kraus, 1998: 164).

Renkli ve hoş bir yaşam süren Mısırlılar, eğitim ve rekreasyonun bir parçası olarak güreş, cimnastik ve top oyunları gibi birçok sporla uğraşmışlardır. Dini amaçlarla başlayan boğa güreşleri, Mısır kültüründe oldukça popülerdi. Eski Mısır'da dans, eğlencenin yanısıra bir ibadet biçimiydi. Danslara eşlik eden, çok çeşitli telli ve vurmalı çalgılar içeren orkestraları bulunmaktaydı. Kadınlardan oluşan sanatçı grupları tapınaklara bağlı olarak çalışırlardı ve kraliyet evlerinde çeşitli zamanlarda performans sergilemekteydiler. Kölelere dans ve müzik öğretilirdi ve ilerleyen zamanlarda bu köleler, hanedan üyeleri için eğlence sağlayan profesyonel sanatçı grupları haline gelmiştir (Kraus, 1998: 164). Mısırlıların serbest zamanları için müzik ve dans çok önemli bir yer tutmuş, dansçılık saygın bir kariyer olarak değerlendirilmiştir (Demirtaş ve İmamoğlu, 2018: 487).

Öte yandan Mısırlılar için oyun, gündelik yaşamın bir parçası görünümündeydi. Buluntular, hem çocukların hem de yetişkinlerin oyunlar oynadığını göstermektedir. Yönetici sınıflara mensup kişiler, sportif etkinlikler için gerek ekipman sağlama gerekse de sportif yarışmalara katılma konusunda epey istekliydiler. Günümüzdeki sporların bir çoğu kendilerine has kuralları ve düzenlemeleri ile Mısırlılar tarafından uygulanmaktaydı. O dönemden günümüze ulaşan resimler, güreş, halter, uzun atlama,

yüzme, kürek çekme, atış yapma, balıkçılık, atletizm, cimnastik ve çeşitli top oyunlarının uygulandığını göstermektedir (Hamed, 2015: 2).

Mısır'da prensler, onsekinci yaşlarına geldiklerinde güçlerinin son raddesine ulaşmış olurlardı. Krallar, binicilik ve okçuluk gibi savaşa hazırlık sporlarının yanısıra sportif nitelikte olan kürek gibi sporlarla da ilgilenmişlerdir. Yönetici sınıf dışındaki sıradan halk da çeşitli sportif aktivitelere dahil olmuştur. Mezarlardan elde edilen buluntular, sıradan halkın da ok alıştırmaları yaptıklarını, yüzme, eskrim, kuş ve balık avlama, güreş gibi aktiviteler ile eğlenceli vakitler geçirdiklerini göstemektedir (Alpman, 1972: 19). Koşu ve vücut eğitimi, üst sınıfa mensup olanların eğitimlerinde yer alan diğer faaliyetlerdir (Alpman, 1971: 18; 23). Yüzme, prenslerin eğitimini aldıkları branşlardan biri olmasının yanında halk tabakalarının da bir etkinliğidir. Bunun başlıca nedeni, Mısır'ın bir nehir uygarlığı olmasıdır. Özellikle halk tabakalarının kayıklar üzerinde, ellerindeki sırıklarla birbirlerini suya düşürmek için ettikleri mücadedeler yaygın bir halk eğlencesidir (Alpman, 1971: 22). Yüzme gibi, sopa eskrimi de hem alt hem de üst sınıfların yaygın olarak uyguladığı pratikler arasındadır (Alpman, 1971: 19). Mısırlıların yerli etkinliği olmamasına rağmen arkeolojik bulgular, Mısırlıların yoga pratiklerine de katıldıklarını göstermektedir. Çin ve Hint ülkelerinden ticaret için gelenlerin, yoga pratiğini Mısırlılar ile tanıştırmış olabileceği tahmin edilmektedir (Demirtaş ve İmamoğlu, 2018: 487).

Mısırlı yöneticilerin iyi bir fiziksel görünümde olması, iyi bir koşucu, iyi bir avcı ve okçu olması, halkını tehtidlerden koruma becerisinde olduğunu gösterirdi. Firavun, gücünü ve fiziksel uygunluğunu kanıtlamak için, yönettiği alanı sembolize eden bir rota boyunca bir ritüel koşusu gerçekleştirirdi (Guttmann, 2004: 12). Firavun, iktidarının göstergesi olduğunu düşündüğü fizik gücünü korumak için sportif faaliyetlerde bulunur ve kilosuna dikkat ederdi (Valbelle, 1992: 114). Prenslere küçük yaşlardan itibaren bedenin eğitimi ve koşu gibi eğitimler verilmesi bu durumla ilişkilendirilebilir.

Firavun, Mısır için tanrının bir lütfu, yaşam için bir garanti, savaşta ve yönetimde başarısızlık göstermeyen bir tanrı idi (Kyle, 2015: 27). Mısır kültüründe Firavunların eşsiz görülen bu dini, politik ve askeri liderliği düşünüldüğünde, bu toplumda dini ve askeri içerikli spor aktivitelerin aslında yönetici sınıfın etkinlik alanı olduğu sonucuna ulaşılabileceği ileri sürülmektedir. Bu düşünce, firavunların güçlerinin

yüceliğini sergileme imkanı sağlayan koşu ve güreş gibi aktivitelere katıldığı bilgisi ile desteklenmektedir. En üst yöneticinin bedensel olarak üstün olmasının, yöneticiye itibar kazandırdığı düşünülmektedir (Çakır, 2014: 30). Ayrıca bu düşünce bizi sportif başarıların insanlara itibar kazandırma aracı olduğu şeklinde başka bir düşünceye götürmektedir.

2.7.3. Mezopotamya Uygarlıkları

Mezopotamya, Yunanca ‘’iki nehir arasındaki bölge’’ anlamına gelen bir terimdir. Sözü edilen bu iki nehir Fırat ve Dicle nehirleridir. Bu verimli bölge, zamanla tarım ve sulama kanallarını ortaya çıkarmış, akabinde karmaşık toplumsal örgütlenme biçimleri meydana gelmiştir. Bölgede kurulan küçük çaplı şehir devletlerinin yöneticileri askeri, iktisadi ve dini alanlarda iktidarı olan kişilerdir. Karmaşık toplumsal örgütlenme yapısına paralel olarak karmaşık bir tabakalaşma yapısı bulunan Mezopotamya’da aynı zamanda toplum tarafından güçlü bir şekilde benimsenmiş ritüeller ağı bulunmaktadır. Dini kurumlar, toplumsal hayatın her alanına etki ettiği gibi politikanın da en önemli aktörü durumundadır. Neredeyse her olayın tanrısal bir ileti olarak algılanışı gündelik yaşam pratiklerine de dini bir işlev yüklenmesine neden olmuştur (Çıvgın ve Yardımcı, 2010: 13).

Mısır’da olduğu gibi Mezopotamya uygarlıklarının da spor olarak adlandırılabilinecek genel fiziksel pratikler mevcuttur. Kabartmalar ve sanat eserleri, Mezopotamyalıların güreş ve boks gibi sporları o dönemlerde deneyimlediklerini göstermektedir. Ayrıca festival ve krallık ile ilişkili spor ve atletik aktiviteler gerçekleştirmişlerdir (Kyle, 2015: 24).

Sümer toplumunda toplumsal sınıflar, asiller, sıradan vatandaşlar, yanaşma ve kölelerden meydana geliyordu. Halkın büyük bir çoğu ziraat ve hayvancılıkla meşgul oluyorlardı. Bunların yanı sıra yazıcılık, gemicilik, balıkçılık, mimarlık, duvarcılık, marangozluk ve çömlekçilik de yaşamın önemli unsurlarındandı. Her kentte ticaretle uğraşan zenginler ve soylu aileler bulunuyordu. Sümer kentleri zenginliği, çevreden göç almasına neden oluyordu. Bu göçler, kentlerde ve çevresinde bulunan tarım alanlarında ihtiyaç duyulan işgücünü besliyordu (Köroğlu, 2006: 66).

Zamanla kentler arasında gelişen çatışmalar, ordunun ve politik gücün gelişimine ortam hazırlamış, ortaya çıkan savunma düşüncesi nedeni ile kentlerde ordu ortaya çıkarılmıştır (Köroğlu, 2006: 66). Sümerlerin bir taraftan kendi içinde diğer

taraftan komşu devletlerde sürekli mücadele içinde olma durumu nedeni ile her daim güçlü olmak zorunluluğu olmuştur. O döneme ait olan bulgular, Sümerlerin oklarla kalın hedefleri delme antrenmanları yaptığını göstermektedir. Ayrıca, Asurlular, savaşçı sınıfa iyi ücretler ödemişlerdir. Askerlerden oluşan bu savaşçı sınıfın fiziksel uygunluk ve savaş aletlerindeki hünerlerini geliştirebilmesi için savaş dışı zamanlarında çeşitli alıştırmalar yapmasını gerektirmiştir (Alpman, 1971: 10-11) Bir gereklilik içermesi nedeni ile bu alıştırmaların bir serbest zaman aktivitesi olarak yapılmadığı, daha ziyade bu faaliyetlerin, mesleği savaşmak olan bir insanın mesleğinin gereği olarak yaptığı antrenmanlar olduğu düşüncesini taşımaktayız. Günümüz perspektifinden bakıldığında bu aktivitelerin elit spor görünümünde olduğu söylenebilir.

Öte yandan eski Mısırlılar gibi Sümer, Asur ve Babiller de boks, güreş ve okçuluğun yanında çeşitli masa oyunları popüler bir serbest zaman aktivitesi idi. Bunlara ek olarak dans izlemek ve müzik dinlemenin yanı sıra avlanma da oldukça popüler aktivitelerdir. Soyluların, mızraklarla aslan avlarına çıktığı bilinmekte ve ayrıca ‘’cennet’’ olarak niteledikleri, içerisinde ceylan, aslan gibi hayvan sürülerinin serbestçe dolaştığı epey geniş alana yayışmış hayvan parkları bulunduğu söylenmektedir. Bu parklar, öncelikle soyluların av partileri için bir araya geldikleri, bayram, meclis ve kraliyet toplantıları düzenledikleri ortamlar olmuştur. M.Ö. 9 ve 10. yüzyıllarda devlet yöneticilerinin mülkleri olarak kurulan bu eşsiz parklar, muazzam üzüm bağları ve balıklı gölleri ile ‘’Babil’in Asma Bahçeleri’’ adı ile günümüze kadar gelmiştir (Kraus, 1998: 165).

Mısırın yöneticilerine benzer şekilde Mezopotamya kralları da yönetici, savaşcı ve avcılıktaki hünerlerine ve özellikle güçlerine meşruiyet kazandırmak için sembolik gösteriler düzenlemişlerdir (Kyle, 2015: 25). Başka bir deyişle kral ve yönetici sınıfa mensup olanlar, halk üzerindeki etkilerini artırmak için fiziksel güçlerine başvurmuşlardır. Bu nedenle bu kişiler her zaman antrenman yapmışlardır, tehlikeli avlara ve savaşlara katılmak zorunda kalmışlardır. Bu anlamda avcılık, spordan ziyade savaşa hazırlık aracı olarak görülmektedir (Alpman, 1971: 11).

En genel biçimde özetlendiğinde Mezopotamya uygarlıkları binicilik, yarış arabalarının kullanmak, boks, güreş ve yüzme gibi sporlar ile ilgilenmişlerdir. Çoğunlukla askeri becerilerin geliştirilmesi amacına yönelik olan bu faaliyetlerin aynı zamanda dini açıdan da önem taşıdığı bilinmektedir (Heper, 2012: 17). Örneğin

Sümerler, Tanrıları Enlik ve Marduk onuruna, çeşitli yarışlar ve sportif pratikler içeren yeni yıl festivalleri düzenlemişlerdir (Çakır, 2014: 31).

2.7.4. Antik Yunan

Üstün bilim, felsefe, düşünüş biçimi ve kültürü ile eski Yunanlılar, günümüzde batı medeniyetini çok ciddi bir biçimde etkilemiştir. Toplumsal düzeni ve politik sistemi ile insanlık tarihi için çok önemli bir yerde bulunmaktadır (Alpman, 1971: 56). Nüfusları birkaç yüz bini bulabilen site devletlerinden oluşan Antik Yunan, köleci bir ekonomik düzen içinde hayatını sürdürmüştür. Yunan demokrasisinde her vatandaş yönetime aracısız olarak, doğrudan katılmaktadır. Vatandaşların kanunların hazırlanması ve politik kararların alınmasında söz hakkı bulunur. Ancak kadın ve köleler, bu haktan mahrum bırakılmışlardır. Demokrasi yalnızca özgür vatandaşlar içindir. Dönemin anlayışında kimi insanlar emretmek kimileri ise emredileni yapmak için doğmaktadırlar. Kölelik de doğuştan veya savaş sonucunda düşülen bir durumdur (Kabakçı, 2013: 5-6).

Eski Yunan'da vatandaş, toprak sahibi olabilir ve devletin yönetiminde rol alabilir. Köleler ve kadınlar vatandaş statüsünde değildir. Dolayısıyla kadın ve köleler, bu gibi etkinliklerden hariç tutulmaktadır. Vatandaş olanlar arasında ekonomik farklılıklar olsa da, herkes ülke yönetimi görevlerine talip olabilir. Ancak strategosluk gibi bazı makamlara aday olabilmek için, ülkenin en üst gelir grubundan olmak gerekir (Çıvgın ve Yardımcı, 2010: 157). Eski Yunan'da yönetime katılım, ''vatandaşlık'' faktörü ile sınırlandırılmıştır. Öte yandan yönetimin belirlenmiş bazı kademelerinde olmak ekonomik hiyerarşinin üst kademelerinde olmak anlamına gelmektedir.

Eski Yunan'da gündelik hayatın bir parçası olan kölelik, toplumsal yaşamın merkezinde yer alan bir unsurdur. Atina'da 80000-150000 arasındaki nüfusu ile köleler, vatandaşlardan daha kalabalıktır. Köle, kiralanabilen, satın alınabilen bir eşyaya benzemektedir. Kölenin mülk sahibi olma, savaşlara katılma, sitenin dini merasimlerinden yararlanma izinleri yoktur. Para ile satın alınabilen bu insanların fiyatları pahalıdır. Ksenophon (M.Ö. 430-355), bir işçinin yevmiyesi 1 drahmi kadaken, bir kölenin ortalama 180 drahmi tuttuğunu aktarmaktadır. Dolayısı ile her vatandaş köle sahibi olamaz. Sadece toplumun en zengin vatandaşları, bu parayı ödeyerek birden fazla köleyi sahiplenebilmişlerdir. Kısaca ifade etmek gerekirse hayatlarını üretim

faaliyetlerine katılmadan sürdürenler, nüfusun ufak bir parçasıdır (Çıvgın ve Yardımcı, 2010: 159).

Antik Yunan'da kültürel ve felsefi gelişim düzeyi, özellikle Atina'da en üst düzeydedir. Antik Yunanlılar serbest zamanlarında sanata ve spora büyük ilgi göstermişlerdir. Elbette bu uğraşılara katılım, tam vatandaşlık haklarından yararlanabilen, soylu ailelerden olma aristokrat asilzadeleri için geçerli olmuştur. Zanaatkarlar, esnaf ve çiftçiler de vatandaş sayılmaktadır ancak bu kişiler, hem daha az prestije sahiptir hem de hakları sınırlandırılmıştır. Üretim faaliyetleri nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan köle ve yabancılardan tarafından yapılmaktadır (Kraus, 1998: 166; Şentuna, 2013: 120).

Günümüzde olduğu gibi Antik Yunan'da sosyal statü ve ekonomik durum, çalışma ve serbest zaman aktivitelerine dahil olmada iki önemli unsurdur. Kimileri çok kısıtlı bir serbest zaman süresine sahipken, diğerleri neredeyse bütün zamanlarını serbest bırakmıştır (Marfany, 1997: 175). Bu durumun büyük oranda köle emeği ile mümkün olabildiği görüşünü taşımaktayız. Daha önce belirttiğimiz üzere, köle fiyatlarının yüksek oluşu, köle sahibi kesmin zengin kimselerden oluşmasına neden olmuştur. Gündelik işlerin büyük oranda köle emeği ile karşılanması, bu zengin kesimlerin serbest zamanlarını artırmıştır. Dolayısı ile bu kesimlerin serbest zaman aktivitelerine katılma ihtimalinin görece yüksek olduğu söylenebilir.

Serbest zamanın bu renkli yönü, çoğunlukla zengin ve toplumsal statüsü yüksek olan vatandaşlara açıktır. Atinalıların asker, sporcu, sanatçı, politikacı ve filozofun birleşiminden oluşan dengeli insan modelini oluşturmak için eğitim faaliyetlerinin yanı sıra yılın yetmiş gününü içine alan çok çeşitli dinsel festivaller kullanılmıştır. Bu kutsal festivaller, müzik, şiir, sahne sanatları, cimnastik ve sportif müsabakalar içermekte, eğlence ve aynı zamanda insanların eğitimi için bir olanak sağlamaktadır (Kraus, 1998: 166; Şentuna, 2013: 120).

Serbest zaman, Antik Yunan'da 'skole' kelimesi ile ifade edilmektedir. Bu sözcük günümüzde İngilizce'de 'okul' anlamına gelen 'school' sözcüğünün kökenidir. 'Okul' sözcüğü ise eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yapıldığı yer anlamını taşımaktadır. Bu durumda Antik Yunan kültürü içerisinde serbest zaman, yalnızca dinlenme ve eğlenmeyi amaçlayan faaliyetleri değil, aynı zamanda öğrenme pratiklerini de içermektedir. Antik Yunan kültüründe serbest zaman anlayışı, toplumsal ve kültürel

bakımdan yararlı olmaya odaklanan bir bilince sahip olmayı gerektirmektedir (Göral ve Karaküçük, 2016: 18). Atina vatandaşları çok küçük yaşlarından başlayarak birçok kültürel ve sportif faaliyetler ile alakadar olmaya başlamaktadırlar. Yedi yaşında okul hayatı başlayan çocuklar, öncelikle müzik ve cimnastik eğitimleri almaktadırlar (Şentuna, 2013: 120). Çocuklar bu eğitimlerde, koşma, sıçrama, güreş, cirit, askeri bir beceri olarak öğretilen dans, boks, yüzme ve top oyunları konusunda eğitilmektedirler (Kraus, 1998: 166). Kadın ve kölelerin vatandaş statüsünde yer almadığı düşünüldüğünde bu eğitimlerin yalnızca erkek çocuklarına has bir niteliği olduğu söylenebilir.

Serbest zamanların en yaygın aktivitelerinden bir tanesi olan spor, Antik Yunan'da gündelik yaşamın önemli bir parçası durumundaydı. Düğünlerde, savaş öncesi ordu toplanmalarında, toplum için önem taşıyan kişilerin cenaze merasimlerinde sportif faaliyetleri görebilmek mümkündü. Fiziksel güç, yetenek vb. nitelikler, şiirler ile kutlanır, fiziksel güç ve güzellik tanrıların lütfu olarak görülürdü (Kraus, 1998: 166).

Antik Yunan'da filozoflar, zihin ile bedenin birliğine ve bu birliğin insani becerilerle güçlü bir bağlantısı olduğuna inanıyorlardı. Onlara göre oyunun hem fiziksel hem de sosyal gelişim için önemli bir işlevi bulunmaktadır. Müzik ve dansın gençlerin gelişimi açısından gerekli görülmektedir. Tanrıların müzisyen ve dansçı olduğu düşüncesi nedeni ile dans ve müzik pratikleri Tanrılara adanmaktadır. Müzik ve dans gibi cimnastik pratiklerinin de kişilerin hem entelektüel anlamda hem de fiziksel anlamda güçlü bir yaşam inşa etmesinin temeli olduğuna inanılmaktadır (Kraus, 1998: 166-167). Özellikle Atina'nın eğitim sisteminde hem zihnin hem de bedenin eğitiminin uyumluluğunu görebilmek mümkündür. Atina'da kızlar, vatandaş statüsünde olmadıklarından vücut çalışmalarına katılamamaktadırlar. Erkekler ise planlı, kendi güç ve becerilerine uygun vücut eğitimini almaktadırlar. Onsekiz yaşına girdiklerinde hem bilimsel alanda yetiştirildikleri hem de fiziksel çalışmalarına devam ettikleri Gimnazyona başlamaktadırlar. Bu eğitimlerde kazandırılan sportif becerilerin savaşa hazırlık niteliği de vardır. Binicilik, savaş oyunları, uzun süren yürüyüşler, koşular vb. ile gençler askerlik görevlerine de hazırlanmaktadır (Alpman, 1971: 64).

Daha önce de belirtildiği gibi gündelik yaşamda köle emeğinin yaygınlaşması, köle sahibi olan varlıklı sınıfların, spor, müzik, resim gibi birçok aktivite için serbest zaman üretebilmesine neden olmuştur. Günümüzde Modern Olimpiyat Oyunları olarak

andığımız oyunların önceli, köle sahibi, özgür vatandaşlardan oluşan Antik Oyunlar'dır (Fişek, 1985: 12). Bu oyunlara katılım yalnızca özgür vatandaşlara açıktır (Kraus, 1998: 167). Önceleri köle sahibi sayısında bir azlık durumu söz konusu olduğu için spor branşları sınırlı kalmıştır. Ancak zamanla serbest zamana sahip olan insanların sayısında artış meydana geldikçe olimpiyatlarda spor branşları da çeşitlenmeye başlamıştır (Fişek, 1985: 13). Kısa mesafe koşuları ile başlayan antik Olimpiyatlar, zaman içerisinde uzun mesafe koşuları, boks, at arabası yarışmaları, güreş ve gençlere yönelik olan müsabakalar ile genişlemiştir (Çakır, 2014: 42).

Yunanlıların en ulu tanrısı Zeus adına düzenlenen Olimpiyat oyunlarına ülkenin dört bir yanından gelen insanlar, izleyici olarak katılırdı (Şentuna, 2013: 121). Katılımcıların güvenliği için Olimpiyatların başlamasına 3 ay kala silah bırakılır, savaşlara ara verilirdi (Şentuna, 2013: 212; Fişek, 1985: 12-13). Olimpiyat Barışı adı verilen, oyunların öncesinde savaşlara ara verilmesi durumu, Olimpiyat Oyunlarına ne denli önem verildiğini gözler önüne sermektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi kadın ve kölelerin bu oyunlara hem pasif hem de aktif olarak dahil olması yasaklanmıştı (Ergin, 2015: 207; Şentuna, 2013: 13). Ancak kadınlar, en büyük tanrıları olan Zeus'un eşi Hera'ya adadıkları kendi oyunlarını düzenlerlerdi (Şentuna, 2013: 13). Bu oyunlar genç kızların koşularını içerirlerdi. Oyunlar yaş kategorilerine göre düzenlenirdi. İlk önce en genç olanlar, en son da yaşça en büyük olan koşardı (Guttmann, 2004: 24).

Kısaca özetlenirse çalışma etkinliği, Antik Yunan'da alt sınıfa mensup insanlara ait bir etkinlik olarak görülmüştür. Serbest zamana sahip olmak ve serbest zaman etkinliklerine katılım seçkin kişilere mensup olanlara özgü bir ayrıcalık olarak algılanmıştır. Vatandaşlık hakkına sahip olmayanların serbest zamanı algılayış ve değerlendirme şekilleri hür vatandaş ve özellikle de seçkinlerden farklılaşmaktadır (Juniu, 2000: 69). Spor etkinliklerinden dışlanan köle ve kadınların olduğu Antik Yunan'da sportif etkinlikler daha ziyade gösterişe ve zevkli vakit geçirmeye hizmet etmektedir (Fişek, 1985: 12-13). Köleler ve kadınların sportif etkinliklerden dışlanması, özellikle kadınların kendi oyunlarını düzenlemelerine neden olmuştur. Öncelikli olarak seçkin erkeklerin serbest zaman eğlencesi olarak ortaya çıkan oyunlar, dönüşerek ve yaygınlaşarak, günümüzde sınıf ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin büyük kitlelerin ortak olduğu, uluslararası bir organizasyon haline gelmiştir.

2.7.5. Romalılar

Antik Roma döneminde çalışma eyleminden uzak olma, rahatlık ve huzur içinde olmak anlamına gelen Otium, kişilerin hayatlarının ruhsal gelişimi için sahip olması gereken serbest zaman ve serbest zaman uğraşları olarak düşünülmüştür. Romalı felsefeci ve devlet insanı Cicero, serbest zaman ruhunun tabiatındaki 'derin düşünme' eylemine vurgu yapmış, bu eylemin hem bireye hem de topluma değer kattığı üzerinde durmuştur (Göral ve Karaküçük, 2016: 22). Döneminin ileri uygarlıklarından bir tanesi olan Romalılar, çok güçlü ve hakimiyet tutkusu olan bir toplum olarak tarih sahnesine çıkmıştır (Alpman, 1971: 117).

Roma'nın kuruluşundan itibaren toplum içerisinde sınıfsal ayrımı görebilmek mümkündür. Patricii'ler tam yurttaşlık hakkı olan, politik, adli, iktisadi, idari ve ruhani alanda önceliği olan, ayrıcalıklı sınıftır. Pleb'ler, aristokratların dışında kalan halk kesmini ifade eden, politik ve uygar hakları sınırlandırılmış kitledir. Bu iki sınıf dışında aristokrat olmayan ancak nüfuzlu ailelerin deyim yerindeyse kanatları altında, ne patricii ne de pleb olan cliens'ler (Sayar ve Küçüksipahioğlu, 2013: 26-28) ve ayrıca mal olarak görülen servuslar yani köleler bulunmaktadır (Burks, 2008: 10). Sınıf mücadelesi aslen patricii ve pleb'ler arasında yaşanmıştır. Özgür halkın neredeyse onda birine denk gelen nüfusları ile patriciiler, kendi aralarında evlilik yaparak iktidar ve gücün halk kesimlerine yayılmasını engelleyerek gücün, bu zümre tekelinde kalmasını sağlamışlardır. Aristokratların dışındaki özgür halkın oluşturduğu plebler, nüfus bakımından patriciilerden epey üstündü. Bu iki sınıf arasında geçen mücadelede sayısal olarak üstünlüğü olan pleblere karşı patriciiler sürekli olarak ödün vermek zorunda kalmışlardır. Nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturan plebler, yöneticileri savaşlara katılmamak ile tehdit etmişlerdir. Savaş zamanlarında Roma dışındaki bir tepede kendi aralarından liderler seçerek sıkıntılarının giderilmesine yönelik taleplerinin karşılanmaması durumunda işbirliği yapmaktan uzaklaşmışlardır (Sayar ve Küçüksipahioğlu, 2013: 26-28). Köleler, tarım, endüstri, ev işleri, devlet işleri, eğlence işleri ve askeriye gibi birçok alanda çalışmışlardır (Burks, 2008).

Antik Yunanlılar gibi Romalılar da güçlü bir devlet görünümünde idi. Hangi sınıftan olursa olsun, Roma vatandaşı, toplumun savunulması noktasında her daim savaşmaya hazır, bedenini güç ile ruhunu cesaret ile buluşturan sportif etkinliklere katılmaya istekliydi. İlk etapta Romalıların tanrılarına bir ibadet olarak düzenlenen

oyunlar, zamanla geleneksel festivallere dönüştü. Bu oyunların büyük maliyetlerinin karşılanmasında kamu fonlarından yararlanılırken, denetimi dini otoriteler tarafından yapılıyordu. Bu oyunların en önem taşıyanları, Jupiter tanrısının şerefine düzenlenen, askeri zaferlerin kutlandığı oyunlardı (Kraus, 1998: 167).

Küçük yaşlardan itibaren spor ve çeşitli oyunlarla uğraşan Romalı çocuklara, genç erkekler haline geldiklerinde koşu, atlama, kılıç kullanma, mızrak atna, güreşme, yüzme, at binme gibi çeşitli sportif beceriler öğretilirdi. Romalıların oyun anlayışı, estetik ya da manevi sebeplerden çok faydacı nedenler içermektedir. Ancak zamanla Roma vatandaşları serbest zamanlarında spora izleyici koltuğundan dahil olmaya başladığı görülmektedir. Sporcular, performanslarını daha çok eğitim sektöründe uzmanlaşmış bir mesleğin üyesi olarak göstermeye başlamıştır (Kraus, 1998: 168-169).

Özgür Romalıların serbest zamanlarını geçirdikleri yerlerden bir tanesi de hamamlarıdır. Romalılar, çalışma ile ilgili faaliyetlerini ikindi vaktine kadar halletmiş oluyorlardı. Dolayısı ile öğleden sonra ve akşam saatlerin özgür bir Romalı için serbest zaman anlamına geliyordu. Bu zamanlarda hamamlara gitmek bir adet haline gelerek Roma kültürünün en önemli faaliyetlerinden biri kabul edilmeye başlanmıştır. Öyle ki hamama gitmemek ‘‘Romalı olmayan bir davranış’’ olarak görülmekteydi (Ürük, 2016: 189-190).

Her sınıftan Romalı için hamamların, kişinin kirlerinden kurtulduğu yerler olma dışında farklı işlevleri de bulunmaktaydı. Hamamlar, temizlenmenin yapıldığı yer olma dışında, sosyal kulüp, oditoryum, kütüphane, gymnasium ve sanat galerisi hizmeti sunuyordu (Deighton, 1999: 39; Kraus, 1998: 168). Roma hamamları, içlerinde yüzme havuzu, bahçe, heykellerin olduğu, sportif mücadelelerin yapıldığı, şiirler okunan, şarkılar söylenen büyük bir kompleks niteliğindedir. Uygarlık tarihinin günümüze ulaşan en büyük hamamı 11 hektarlık bir alana kurulan Diclaotianus, bir futbol sahasından neredeyse 14 kat daha büyük olan bir alanı kapsar (Ürük, 2016: 189).

Hamamlar, yakın çevre ile gidilen, iyi vakitler geçirilirken masaj yaptırılacak ve aynı zamanda çeşitli aktivitelerin yapılabileceği, yalnızca ayrıcalıklı sınıfa değil, çok düşük ücretler karşılığında herkesin zaman geçirebileceği yerlerdi. Elbette ayrıcalıklı azınlık sınıfın kendi evlerinde kendilerine özel hamamları bulunabiliyordu. Ancak bu hamamlar daha çok gelen misafirler ile parti etkinliği olarak kullanılıyordu. (Deighton, 1999: 41).

Halk hamamlarını her sınıftan insan kullanmıştır ancak ayrıcalıklı sınıf ile ayrıcalıklı olmayan sınıfların bu hamamları kullanım biçimleri farklıdır. Örneğin, ayrıcalıklı sınıfa mensup olanlar yanlarında kendi kölelerini, masörlerini, havlu taşıyıcılarını getirirlerdi (Deighton, 1999: 41). Birçok imparator da halk hamamlarına giderek, halkı ile zaman geçirirdi. Bu elbette, imparatorun popüleritesini arttırmaya yönelik atılan bir adımdı (Ürük, 2016: 190).

Egzersiz, hamamda yapılabilecek etkinliklerden bir tanesi idi. Büyük hamamların bir bölümünü egzersiz yapılabilecek palaestralar oluştururdu. Bu alanlarda kadın ve erkekler çeşitli oyunlar oynardı. Özellikle Romalı kızlardan ne Spartalı akranları gibi disiplin içinde zor eğitimler almaları istenmiş ne de Atinalı kızlar gibi köşeye çekilip inzivada yaşamaları istenmiştir. Onlardan istenen erkek yaşıtları gibi oyunların keyfine varmaları olmuştur. Hamamlarda bulunan palaestralarda, tıpkı erkekler gibi kızlar da top oyunları ile keyifli zamanlar geçirirlerdi (Deighton, 1999: 42). Çeşitli materyallerden yapılmış toplarla oynanan top oyunlarından bir tanesinde ayrıcalıklı sınıfa mensup bir kişinin hamamda gençlerle top oynadığı, ancak ayrıcalıklı sınıfa mensup bu kişinin yere düşen topları almaya tenezzül etmediği, bunun yerine kölesinin çantasından çıkardığı toplarla oyunu devam ettirdiği söylenmektedir. Çeşitli masa oyunları da hamamda yapılan etkinliklerdendir (Deighton, 1999: 42-51)

Roma şehirlerinde özellikle ayrıcalıklı sınıfa mensup olmayanlar için hamamlar, sıcağı, rahatlığı, dostluk ve eğlenceyi bulabildikleri yerler olarak önem taşımaktadır (Deighton, 1999: 53). Hamamlarda yapılan fiziksel etkinliklerin yanısıra süvarilerin koşu, yüzme, atlama, güreş gibi sportif çalışmalarını sivil halk da yapmaktaydı. Güreş, çok onurlu ve popüler olan bir spor branşı idi (Deighton, 1999: 44).

Romalılar, stadyum, parklar ve bahçeler de inşa etmişlerdi. Güreş odaları, felsefik konuşma alanları, kışın kötü hava şartlarında oyunların oynanabileceği alanlar geliştirdiler. Öte yandan zengin Romalıların büyük bir çoğunluğu avcılıkla da uğraşabilecekleri özel villalara sahipti. Patriciilerin yanında Pleblerden de zengin ve nüfuzlu kimseler ortaya çıkabiliyordu. Zamanla Plep nüfusu artmış ve bu sınıf, yarı aylak bir yaşam sürmeye başlamıştır. Pleplerin birçoğunun bu yarı-aylak yaşama geçişlerinin nedeni, bedensel emek gerektiren gündelik işlerin büyük bir çoğunluğunun Roma dışından getirilen göçmen ve köleler tarafından yapılır duruma gelmesidir (Kraus, 1998: 168). Gitgide artan yarı-aylak Pleb nüfusunun anarşiye kaymaması için, bu

kitlenin bizatihi devlet tarafından, beslenmesi, barındırılması, eğlendirilmesi, oyanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. ‘’Ekmek ve Sirk’’ denilen bu formüle göre, özellikle yönetimin güvenliğinin sağlanabilmesi için şehirde ikamet eden herkese senelik belirli miktarlarda un ve zeytinyağı verilmeliydi. Bunlara ek olarak ekmeğin yanında sirk oyunları da toplumsal düzenin sağlanması açısından gerekli görüldü. Bu dönemde ise halkın en çok keyif aldığı etkinlik imparatorlar tarafından düzenlenen araba ve hayvan yarışlarını içeren sirk oyunlarıydı. Bu yarışların yanında halk arasında oldukça popüler olan gladyatör dövüşleriydi. Bu oyunlar öncelikle yılda 66 gün düzenlenirken sonrasında 175 güne çıkarılmıştır (Aydoğan, 2003: 14).

Gladyatörler, disiplin ve halkın heyecanını ateşleyen dövüşçülerdir. Bu dövüşçüler,toplumun her sınıfından seçilse de büyük bir çoğunluğunu köle, esir ve suçlular oluştururdu. Öte yandan özgür Romalılardan da geçinme kaygısı ile bu mesleğe başlayanlar olmuştur (Alpman, 1971: 126).

Roma’da bedensel etkinlikler kişilerin pasif katılımına cevap veren yönü ile uygulanmıştır. Bu tutumun sergilenmesinde yönetici liderlerin büyük bir rolü olmuştur. İmparatorlar, kendilerinin de aktif olarak katıldıkları bu oyunlar, genç nüfusun savaş gücünü ve isteğini artıran bir araç olarak görülmüştür (Alpman, 1971: 126).

Roma ile ilgili verilen bilgiler değerlendirildiğinde, özellikle halk kitlelerinin serbest zamanlarının yöneticiler tarafından gerek hamamlar ile gerek çeşitli oyunlarla yönetildiği görülmektedir. Belirtildiği gibi, yöneticiler bunu, sistemin devamlılığının korunması amacı ile yapmışlardır. Üst sınıfa mensup olanların ekonomik durumu kendi serbest zaman aktivitelerine yönelik özel alanlarını inşa etmesine müsaade ederken, ayrıcalıklı sınıf kadar maddi geliri olmayan kesimler, serbest zamanlarını, devletin hamamlarında ya da devlet tarafından düzenlenen gladyatör oyunlarının yapıldığı yerlerde geçirmiştir. Romanın önemli bir kültür ürünü olan hamamlarda geçirilen serbest zamanlarda kölelerin daha çok efendilerine hizmet etmek için orada bulundukları söylenebilir. Dolayısı ile kölelerin yine efendilerine daha fazla serbest zaman üretmek için hamamlarda bulunduğu söylenebilir. Zira hamamlara getirilen köleler, efendisinin havlusunu tutmak, hamama girerken çıkardığı giysilere göz kulak olmak ve banyo süresinde efendisine yardımcı olmak gibi işler yapmışlardır. Dolayısı ile birçok özgür Romalı için serbest zaman anlamına gelen öğleden sonra saatleri, efendisi ile birlikte hamama giden köleler için devam eden çalışma saati anlamına

gelmektedir. Zira kölenin çalışması bir plan ya da saate bağlanamaz. Efendisi ne zaman isterse emre amade olma zorunluluğu bulunmaktadır.

Antik Yunanlılar gibi Romalılarda da sportif etkinlikler güç gösterisi yapma amacını da taşımıştır. Ancak Romalılar, Gladyatör dövüşlerinde kölelerini ve savaş esirlerini arenaya sürerek bu kanlı mücadeleleri, halk için popüler bir serbest zaman aktivitesine ve aynı zamanda kitlelerin manipülasyonunun sağlandığı bir araç haline dönüştürmüştür.

2.7.6. Ortaçağ

Romalıların Kuzey Avrupa kabilelerinin saldırılarına maruz kalması zamanla Roma İmparatorluğunun çöküşünü hazırlamıştır (Kraus, 1998: 170). Batı Roma'nın çöküşü ile yeni bir çağ başlamıştır (Kabakçı, 2013: 44; Dinç, 2013: 20; Tanilli, 2006: 42). Roma'nın çöküşü ile Avrupa kıtasının dengesi sürekli değişmiştir. Yollar inşa eden, ticareti farklı boyutlara taşıyan Roma'nın örgütlü gücü sona ermiştir (Kraus, 1998: 170). Bu yeni çağ, özellikle Batı Avrupa'da feodalite denilen yeni bir sosyoekonomik düzene tanık olmuştur (Kabakçı, 2013: 44; Dinç, 2013: 20; Tanilli, 2006: 42). İlkçağda varlığını uzun bir süre boyunca devam ettirmiş köleci toplum yapısı, Ortaçağ'da yerini feodal toplum yapısına bırakmıştır. Feodalizm, Ortaçağ'a denk gelen, politik, iktisadi ve toplumsal düzenin adıdır. Toprağa dayalı bir sistem olan feodalizmde tarım en önemli üretim etkinliği, toprak ise en önemli mülkiyettir. Bu sistemde üretim, pazardan ziyade ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olarak yapılmaktadır. Dinin toplumsal hayat üzerindeki belirleyiciliği ön plandadır. Ortaçağ'da kilise, skolastik düşünceyi, insanların zihnine bu belirleyiciliği sayesinde kazımıştır (Aydemir ve Genç, 2011: 227).

Toplumsal hiyerarşi, mülkiyetinde büyük topraklar bulunan asiller, kiliseye bağlı dini çalışanlar, kentlerde ticaret ile uğraşan hür köylüler ve feodal beylerin topraklarında çalışan serfler olarak ayrılmıştır. Mal üretiminin artışı ve ticaretin yaygınlaşması ile kentlerde ticaret ve üretimle uğraşan kent soylular da daha sonraları ortaya çıkmıştır (Kabakçı, 2013: 44-46).

Feodalizmin toplumsal yönünü belirleyen şey, serf ile toprak sahibi senyörler arasında gelişen ilişkidir. Senyör, koruyan kişi konumunda iken, serf korunan kişidir. Bu ilişki, aynı zamanda bir yöneten-yönetilen, sömüren-sömürülen ilişkisidir (Aydemir ve Genç, 2011: 229). Halkın farklı toplumsal kategorilere ayrılması nedeni ile toplumlarda bir eşitsizlik durumu sözkonusudur ancak düzen, kilise tarafından Tanrının

istediği bir sistemmiş gibi gösterilerek muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Kilise, mal varlığı, güçlü örgütsel yapısı ve dini etkisi ile sistemin en önemli siyasi ve ekonomik iktidarına sahiptir (Aydemir ve Genç, 2011: 229). Katolik Kilisesi, zamanla tüm Avrupa'ya etki eder duruma gelerek kapsamlı bir Hristiyan yurttaşlık düzenini kurmuştur (Kraus, 1998: 170).

Zamanında Romalıların acımasız saldırıları, zulüm ve baskıları katlanan Hristiyanlar, Romalıların hedonist yaşam tarzları başta olmak üzere tüm putperest değer ve davranışları yasaklamışlardır. Katolik Kilise liderleri, Roma pratiklerinin insan tabiatının temel ahlaksızlığını sergilediği görüşünü taşımışlardır. Dolayısı ile böyle bir ortamda hazzın her türlüsü kötülük ve şeytan işi olarak görülmüştür ve bu dönemde Roma günlük yaşamını yansıtan birçok etkinlik yasaklanmıştır. Çalışmanın bir önceki kısımda değinilen Roma kültürünü karakterize ettiği düşünülen stadyumlar, hamamlar, tiyatrolar yıkılarak yok edilmiştir. Üst kademeden dini kişilerin düzenli olarak sürdürdükleri toplantılardan sahne sanatları ile ilgilenenlerin vaftiz törenlerine katılamayacakları, kutsal sayılan günlerde tiyatrolara gidenlerin eforoz edileceği yani din kardeşliğinden çıkarılacağı gibi kararlar çıkmıştır. Bu şekilde Roma İmparatorluğu'ndan kalma büyük gösteri ve organize şovlar ortadan kaldırılmıştır (Kraus, 1998: 170).

Roma döneminde serbest zamanların bir hayat tarzı haline geldiği kültürün yerini çalışma ve boş durmama ögeleri almıştır. Döneminin ünlü papazı Aziz Benedict'in emeğin ve çalışmanın onurluluğuna ilişkin öğretileri bu dönemde hayli benimsenmiştir (Kraus, 1998: 170). Aziz Benedict'in Kutsal Kurallarında keşişlerin vakitlerini hiçbirşey yapmadan geçirmesinin hoş karşılanmayacağını, bu nedenle bu kişilerin serbest zamanlarını okuma yapmak ya da el işleriyle uğraşmak ile değerlendirmeleri gerektiği belirtilmiştir. Bunun en sistematik biçimde yapılabilmesi için de manastır hayatı, mevsim ve günlere göre programlandığı, çalışma ve okuma yapma saatlerinin net olarak belirlendiği ifade edilmektedir. Ayrıca Aziz Benedict'in Kutsal Kurallarında, itaate dair, derecesi yüksek olan kişinin emir ve buyruklarının derecesi düşük olan tarafından Tanrının buyruğuymuş gibi kabul edilip yerine getirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Aziz Benedict, manastır yaşamına katılan kimselerin öz iradesinden kendini sıyırarak başkalarının iradesine, özellikle de baş

keşişin iradesine bağımlı hale geldiğini vurgulamaktadır. Çünkü Aziz Benedict'e göre en üstün irade ise baş keşişin iradesidir (Benedict, akt. Aşıkoğlu, 2009: 133-138).

Toplumun büyük bir kesmini etkileyen Aziz Benedict'in Kutsal Kurallarında manastıra bağlı olanların kendilerinden üst statüde olan manastır görevlilerine ve bu kişilerin belirledikleri kurallara itaat etme gerekliliği vurgulanmaktadır. Ayrıca bu kişilerin serbest zamanlarının ve serbest zaman aktivitelerinin düzenlendiği açıkça görülebilmektedir. Kişilerin bu kuralların Tanrının bir buyruğu olarak sorgusuzca kabul ve itaat etmesi de bir bakıma mecburi sayıldığı söylenebilir.

Nitekim Benedict'in Kutsal Kurallarında söz dinlemeyen ve itaat etmeyen kişilerin uyarılara rağmen hatalarında ısrarcı olması durumunda aforoz edileceği açıkça belirtilmektedir (Benedict, akt. Aşıkoğlu, 2009: 135). Bununla beraber Kilisenin tüm oyunları ve aktiviteleri tamamı ile ortadan kaldırdığı varsayımına dayanmak yanlış bir yaklaşım olacaktır. Rahipler, hem dini pratikleri önceki inançların üzerine inşa etmişler hem de kiliselerini de mevcut olan tapınak alanlarının üzerine kurmuşlardır. Kutsal günler, Pagan şenliklerinin tarihlerine göre düzenlenmiş, Pagan ibadet alışkanlıkları uyarlanmıştır. Bu ibadetler şarkı söyleme ve dans etme gibi faaliyetleri içermektedir (Kraus, 1998: 170). Ortaçağ danslarına ilişkin çok detaylı bilgi olmasa da dansın düğün, bayram ve festivallerde hem üst hem de alt tabakalardan insanların faaliyetleri arasında olduğu ileri sürülmektedir (Johnston, 2011: 199).

Oyunlar ise gündelik yaşamın bir parçası durumundadır. Açık havada yakalambaç ve kovalamaca oyunları çocuklar, genç erkekler ve kadınlar tarafından oynanmaktadır. Yine kadın ve erkeklerin çeşitli masa oyunları oynadığını, zar kullandıklarını gösteren çeşitli resimler bulunmaktadır. Birkaç temel masa oyunu hem üst tabaka içinde hem alt tabaka içinde çok popülerdir. Satranç popülerlik kazanan oyunlardan bir tanesidir. Hem üst hem de görece alt sınıflar tarafından tarcih edilen bu oyunun alt ve üst tabakalar için ayrışan noktası ise, üst tabakanın satranç takımlarının pahalı, fildişi ya da gümüşten oyulmuş parçalara sahip olmasıdır. Evlerde ya da halka hitap eden yerlerdeki satranç takımları ucuz, kemikten yapılmış parçalardan oluşmaktadır (Johnston, 2011: 279-280). Satranç gibi stratejik hamleler gerektiren masa oyunları, özellikle soylu çocukları için stratejik becerilerin gelişiminde kullanılan bir araç haline gelmiştir (Stokstad, 2005).

Avcılık ise bilhassa üst sınıftan ailelerin katılabilecekleri erdemli pratiklerden birisi olarak algılanmaktadır. Bazı imparatorların ava olan büyük merakları ile avcılık yapabilecekleri fırsatları kaçırmadıkları ileri sürülmektedir. Ortaçağda avcılığın sportif anlamı barındırmasının yanı sıra bu erdemli faaliyetin, kişileri aylaklık ve haz düşkünlüğünden uzak tuttuğu görüşü bulunmaktadır (Kraus, 1998: 171). Avcılık, özellikle asillerin katıldığı bir serbest zaman aktivitesi görünümündedir. Bu erdemli aktivite, zamanla soylulara has bir aktivite haline geldikten sonra üst tabakalara mensup kişiler, kendi yönettikleri bölge içinde belirledikleri alanları, serbest zamanlarında katılabilecekleri avcılık faaliyetleri için ayırmışlardır. Avlayabilecekleri hayvanların bulunduğu büyük ormanlar, tavşan ve çeşitli deniz canlılarının bulunduğu yerler, köylülerin kullanımına kapatılmıştır. Hatta kimi zaman üretim için kullanılan topraklar küçültülerek krallık ormanlarının güvenliğinin sağlanması ve korunması ile alakalı çeşitli tedbirler alınmıştır (Bloch, 1983: 378-379). Soylular arasında çokça popüler olan bu serbest zaman aktivitesi nedeni ile pek çok kalenin çevresinde çeşitli av parkları bulunur (Stokstad, 2005). Köylüler için ise avcılık, bir sportif aktiviteden ziyade zorunlu ihtiyaçlarından bir tanesini gidermenin bir yoludur. Bir köylünün avlanırken yakalanmasının cezası, çoğunlukla sakat bırakılmaktır (Kraus, 1998: 172).

Avlanmanın üst tabakadan insanlara has bir aktivite olarak algılanması, avcılığın üst tabakadan olan insanlar tarafından tüketilen bir aktivite olarak kalmasına neden olduğu görüşündeyiz. Yine de avlanma pratiğinden köylüler mahrum bırakılmıştır (Bloch, 1983: 378; Guttmann, 2004: 59; Kraus, 1998: 172). Bunun yanısıra, bu etkinliğe katılım, serveti, serbest zamanı ve beraberinde çok sayıda çalışanı gerektiriyordu (Bloch, 1983: 379). Kısıtlı olanaklar içinde yaşayanlar ise farklı hayvan sporlarına ilgi göstermişlerdir. İngiltere'de horoz ve köpek dövüşleri, bilhassa alt tabakalar arasında yaygınlık kazanmıştır (Guttmann, 2004: 59).

Asillerin gündelik hayatlarında avcılıktan sonra gelen vakit geçirme etkinliklerinden biri de yarışmalar olmuştur. Savaş taklit etmeye dayalı olan bu yarışmalar, kutsal tatil günleri vesilesi ile korunmuştur. Bu yarışmalar, genç kuşağın savaşçı becerilerini geliştirilici bir nitelik taşımasının yanısıra aynı zamanda eğlendirici bir niteliktedir. Öte yandan soylu kimseler için bu tarzda gösterileri izlemek büyük bir zevk kaynağı durumdadır. Bu savaş oyunları, bu dönemde tam manasıyla bir sınıfsal beğeni ögesi haline gelmiştir. Görece iyi organize edilmiş, ödüllerin sunulduğu ve

bilhassa şövalye donanımı ve ata sahip kılıç ustalarına özgülenmiş olan bu oyunlar, asillerin, daha önce hiç deneyimlemedikleri bir serbest zaman aktivitesi ve haz unsuru haline gelmiştir (Bloch, 1983: 379-380).

Oldukça maliyetli bir örgütlenmeye ihtiyaç duyan bu oyunlar, çoğunlukla kral ve baronların düzenledikleri toplantı ve buluşmalar aracılığı ile düzenirdi. Bu şekilde de bu oyunlara katılanlar yarışmadan yarışmaya tüm ülkeyi dolaşırlardı. Günümüzdeki spor organizasyonlarına benzer biçimde şövalyeler bölgelerine göre bir araya gelirlerdi. Oyunların içerdiği vahşet nedeni ile kimi hükümdarlar kendi vassallarının yarışmalarını istememiştir. Bu oyunlar, İngiltere'de içerdiği vahşet nedeni ile yasaklanmıştır. Bu nedene ek olarak Kilise, oyunları, putperest kültürün bir ögesi olduğu gerekçesi ile şiddetle kınamıştır. Ancak hem politik hem de dini bütün yasaklara rağmen, özellikle üst tabakalara hitap ettiği düşünülen bu oyunlar yine engellenememiştir (Bloch, 1983: 379-380).

Ortaçağ'ın başka bir serbest zaman faaliyeti top oyunları idi. Çeşitli boyutlardaki farklı toplar, derilerin birbirine dikilmesi yolu ile elde edilirdi. Özellikle köylü sınıf futbola benzer, top oyunlarını, toplu olarak oynarlardı. Serbest zamanların topluca oynanan bu oyunları, Çim hokeyi ve kriket gibi sporların önceli olduğundan söz edilmektedir. Ayrıca orta büyüklükte olan topların çim üzerinde yuvarlanarak oynandığı oyunlar, bowling, bocce gibi branşlarla benzerlik göstermektedir. At nalı şeklinde olan objeyi belli bir hedefe doğru fırlatmaya dayanan oyun da alt tabakaya mensup olan köylü sınıfının favori oyunları arasındaydı (Johnston, 2011: 281).

Güreş, sıradan halkın ilgi gösterdiği bir başka aktivite idi. Özel bir ekipmanı gerektirmemesi nedeni ile sıradan halkın kendi aralarında kolaylıkla uygulayabildikleri bir etkinlikti (Johnston, 2011: 281).

Görülebileceği gibi kimi oyunlar toplumsal gücü de bir bakıma elinde bulunduran soylu gruplara has olarak algılanırken, kimi oyunlar da sıradan halkın uğraşıları olarak algılanmıştır. Savaş taklitlerine dayanan yarışmalar, hem eğlendikleri hem de kendi becerilerini gösterdikleri araçlar olarak, asil sınıfların tekelindedir. Bu turnuvalara alt tabakalarda yer alan grupların aktif katılımı yasaklanmıştır. Benzer biçimde binicilik, okçuluk, mızrak atma gibi savaşçı beceriler gerektiren pratikler, aristokrasi tarafından sıradan halka yasaklanmıştır (Çakır, 2014: 57).

Modern döneme geçişten önce ortaya çıkan Rönesans döneminde ise serbest zamannın manası değişmiştir. Fransızca yeniden doğuş anlamına gelen Rönesans, 300 yıl devam etmiştir (Şentuna, 2013: 123). Ortaçağ ile modern dönem arasında bir köprü olan bu dönemde felsefe, bilim ve sanat gibi alanlarda yeniden bir canlanma yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde güç ve iktidar kiliseden krallar ve soylulara doğru kaymaya başlamıştır. Dans, saray hayatı için daha da önemli hale gelmiştir. Rönesans boyunca dans, müzik, tiyatro aktiviteleri yaygınlık kazanarak bu alanlar, bu dönemde profesyonel bir nitelik kazanmıştır. Avrupa'nın genelinde devlet desteği ve izni ile opera evleri, tiyatro ve dans toplulukları kurulmuştur (Kraus, 1998: 173).

Tenis, bu dönemde kraliyet ailelerinin favori aktivitelerinden biri idi (Johnston, 2011: 281; Kraus, 1998: 173). Dönemin İngiliz aristokrasisi bu aktiviteyi soylu kişilere sınırlamak istemiş olsalar da tenis herkes tarafından deneyimlenen bir aktivite olmuştur. Futbol ise daha ziyade alt tabakadan olanlar arasında daha yaygındı (Kraus, 1998: 173).

Ortaçağ'da serbest zaman aktivitelerinin Kilisenin etkisi altında gerçekleştirildiği görülebilmektedir. Öte yandan aristokratlar, avcılık gibi bazı spor branşlarını sıradan halka yasaklayarak sözü geçen spor branşlarını kendi tekellerinde tutmuşlardır. Sıradan halk tabakası serbest zamanlarını dans ve güreş gibi özel bir malzeme gerektirmeyen aktivitelerle geçirmişlerdir.

M.S. 1500'lü yıllarda Protestan olan din insanlarının Roma Katolik Kilisesi'nden koparak birçok Protestan tarikatı kurması ile Reform hareketler dönemi başlamıştır. Bu durum, beraberinde ruhani etkilerin yanında aynı zamanda politik, iktisadi ve toplumsal boyutlarda etkiler de getirmiştir. Özellikle Avrupa, çalışma pratiğine inanılmaz bir adanmışlık ile bağlanmıştı. Serbest zaman, oyun ve tembellik, kınanarak eski kuralların uygulanmaya devam edilmesine yönelik bir kararlılık söz konusu olmuştur (Kraus, 1998: 174).

16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar İngiliz din insanları, spor ve serbest zamanlar kapsamında yapılan her tür eğlenceye savaş açmış ve bu tür faaliyetleri kınamıştır. Kutsal sayılan tatil günlerinde, insanların yaptıkları pratikler titizlikle takip edilmiştir. Özellikle Elizabet dönemindeki din insanları, tiyatro etkinlikleri, festivaller, dans, bovling ve avcılık gibi çeşitli faaliyetlerini ''şeytani uğraşılar'' olarak değerlendirmiş, bu etkinliklere çeşitli saldırılarda bulunmuştur. Yine bu dönemde Kral I. James, dans ve okçuluk gibi zararsız eğlencelerin yasaklanmasının halkı öfkelendirdiğini kabul ederek

1618'de yayınladığı ''Yasalara Uygun Sporlar'' adlı bildirisinde, geçinebilmek için çalışmak zorunda olan sıradan halkın tatil günlerinde egzersiz yapmayacaksa, bunun için ne zaman fırsatı olacağını sorgulamıştır (Kraus, 1998: 175).

2.7.7. Sanayi Devrimi ve Modern Dönem

Britanya'da 18. yüzyılda başlayarak beraberinde birçok toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişmeyi getiren Sanayi Devrimi, en genel ifade ile tarıma dayalı kırsal toplumların gitgide sanayiye ve imalata dayalı kentsel toplumlara dönüşümünü ifade etmektedir. Sanayi Devriminin Britanya'ya bıraktıkları arasında, ölüm oranlarında azalma, evlilik yaşlarının yükselmesi, nüfus artışı, kentlere göç, taşıma ve ulaşımda yenilikler vs. sayılabilir (Marshall, 1999: 632).

Binlerce yıl süregiden durağan hayat, 18. yüzyıla gelindiğinde geride kalmış ve her yıl yepyeni buluş ve yenilikler getirmiştir. En fazla değişen ve en fazla değiştiren yüzyıl olarak nitelenen 18. yy.'da endüstrileşme ile beraber (Ersöz, 2013: 40-41; Aksungur ve Topalhan, 2019: 11) Üretim faaliyetleri ev ve küçük çaplı atölyelerden mekanik gücü olan yeni fabrikalara taşınmıştır. Çeşitli cihaz ve makinelerin icadı ile kitlesel üretim için yapılmaya başlanmıştır (Kraus, 1998: 186). Toptan değişen çalışma şeklinin etkisi toplumsal sınıf yapılarına da yansıyarak toplumsal tabakalaşma olgusunun farklı nitelikler kazanmasına sebep olmuştur (Lordoğlu vd.,1999).

Bilhassa Sanayi Devriminin gerçekleştiği yıllarında başlangıcında sermaye sahibi kimseler, çok düşük maliyetlere maksimal faydaya ulaşabilmek için insanları çok az ücretlere zorlu koşullar altında çalıştırmışlardır. Bu zorlu koşullarda düşük ücretlere çalıştırılan kişilerin başında kadınlar ve çocuklar yer almıştır. Kapitalist sistemin en temel kurallarının geçerli olduğu bu zamanda insanlar, vardiyalar halinde günde 16 saatleri aşan sürelerle çalışma yaşamına dahil olmuşlardır. Üretim araçlarına sahip olan sermayedarlara çalışan bu kesim, işçi sınıfı olarak adlandırılan kitleyi meydana getirmiştir (Lordoğlu vd.,1999; Taş, 2012).

Üretim araçlarını elinde bulunduran üst sınıflar az maliyet ile çok kar zihniyeti ile işçi sınıfını adeta sömürmüştür. Çocukların ucuz bir işgücü olarak görülmesi, bu zorlu şartlarda çalışmalarına sebebiyet vermiştir (Göral ve Karaküçük, 2016; 36). Yetişkinlik dönemleri için çocuklara gerekli olan becerileri kazandırma niteliği olan oyun ise (Tekin, 2012: 56), çocuklara zaman kaybettiren bir aktivite olduğu düşüncesi ile ayıp bir faaliyet olarak görülerek lanetlenmiştir (Torkildsen, 2005: 20). Çalışmanın

kutsallığı birçok dini lider ve iktisatçı tarafından vurgulanarak yaş sınırı gözetmeksizin tükenene dek insanların çalışma yaşamına katılmasının gerekliliğinin altı çizilmiştir. Fransız devlet insanı Napoleon, 1807 yılında kötülüklerin azaltılmasının yolunun çalışmaktan geçtiği üzerinde durmuştur. 1857'deki bir kongrede ise iş yerlerinde çocuklar için geliştirilen ''çalışma sırasında şarkı söylemek'' gibi eğlenceler sayesinde çocukların 12 saat boyunca çalışabildiklerinden bahsedilmiştir (Lafargue, 2016: 18; 11).

İngiliz endüstri tarihi, Sanayi Devriminin neden olduğu işçi sömürülerine, madenci, pamuk işçisi ve diğerlerinin kötü ücret ve çalışma koşullarına tanıklık etmiştir. Doğada yürüyüş yapmak, koşmak, tarlalarda oyunlar oynamak gibi aktivitelerin yapıldığı kırsal bölgelerden kentin sıkışık alanlarına göçmek zorunda kalan insanlar, serbest zamanların tadını çıkarmak için hem daha az alana hem de çok daha kısıtlı bir zamana sahip duruma gelmiştir (Torkildsen, 2005). Bu aileler bu yeni hayatlarını genellikle sağlıksız ve güvensiz şartlarda, tek bir odaya sıkışmış biçimde sürdürülmeye çalışmışlardır. Ayrıca kırsal kesimlerden göç edenlerin büyük bir çoğunluğu, yaşadıkları bölgelerde hastalık, tekrarlayan işsizlik, çocukların zorlu iş alanlarında kullanılması gibi birçok zorlukla yüzyüze kalmışlardır (Kraus, 1998: 186).

Sanayileşme ile beraber hem Fransa hem de İngiltere'de 1700'lerde 12 saat olan günlük ortalama çalışma süresi, 1800'lere gelindiğinde 14-18 saatlere yükselirken 1850'de Fransa kentlerindeki işçilerin haftalık ortalama çalışma süresi 70 saatleri bulmuştur. 19. yüzyılın ilk yarısı ise, çalışma saatlerinin zirve yaptığı dönemdir (Kraus, 1998: 187). Özellikle Batı Avrupa'lılar tarihte eşi görülmemiş bir çalışma hayatının içine girmişlerdir. Üretime katılmadan üretimden kazanç elde eden patronlar ve çıkar grupları, kitlesel üretimi düzenleyerek sanayi toplumunu, çalışma kampından farksız bir duruma getirmişlerdir. Çalışmanın kutsanmış erdemliliği bu dönemde çok daha ciddi bir boyuta ulaşmıştır (Aytaç, 2005: 4).

Birçok haktan mahrum olan işçiler zaman zaman sendikal örgütlenmeler içerisine girerek çeşitli yollardan haklarını savunma yollarına gitmişlerdir (Taş, 2012). Bu sendikal hareketlerin neticesinde yapılan düzenlemelerle iş hayatında adalet idealine dayanan barışçı bir sistemin yapılanması fikri önem kazanmıştır. Ağırlıklı olarak işçi sınıfının çalışma saat ve sürelerinin belirlenmesi, işçilerin sağlık ve güvenliklerinin sağlanabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması ve çalışma saatlerinin azaltılarak işçilere daha fazla serbest zaman oluşturmak gibi konular üzerinde durulmuştur

(Hemingway, 1996: 32; Selamoğlu, 2011: 119-120). İngiltere'de 19. yüzyılın ilk yarısında öncelikle en küçük çocuklar fabrikalardan çıkarılmış kalanların da çalışma saatleri azaltılmıştır. 1919 yılına kadar 8 saatlik çalışma günü neredeyse tüm Avrupa'da kabul edilmiştir (Kraus, 1998: 187).

İşçi sınıfının durumlarının iyileştirilmesine yönelik bu düzenlemeler, işçi sınıfından olan bireylerin kendi hür iradeleri ile kullanabilecekleri daha uzun bir serbest zamanın ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Çalışma ve çalışma dışı olarak ele alınan bu zaman dilimleri ile birlikte serbest zaman daha farklı bir anlam kazanmıştır. Önceki dönemlerde iş ve çalışma yaşamı ile serbest zaman arasında bir içiçelik durumu söz konusu iken bu yeni dönemle beraber, iş ve iş dışı zaman birbirinden ayrılmıştır (Hemingway, 1996: 32). Başka bir deyişle göçebe ve avcı- toplayıcı toplumlarda çalışma ve iş yaşamının içiçeliği içerisinde zaman ve mekan ayrılığı söz konusu değil iken sanayileşme ile beraber serbest zaman ve çalışma yaşamı birbirinden ayrılmıştır (Gorz, 2007: 38). Buna ek olarak daha önce de belirtildiği gibi kentte giderek genişleyen işçi sınıfının serbest zaman sürelerinde ciddi bir artış meydana gelmiştir.

19. yüzyılın ilk yarısında ABD'de eğlencelere katılım giderek popülerlik kazanmıştır. 18. Yüzyılın ikinci yarısında Amerikan Devrimi sırasında yasaklanan tiyatro etkinlikleri 19. yüzyıla gelindiğinde ABD'nin birçok bölgesinde popüler duruma gelmiştir. 4000 kişilik izleyici kapasitesi olan büyük tiyatrolar inşa edilmiştir. Bu dönemde toplum tarafından sevilerek dahil olunan bir başka aktivite de tüm çağlarda olduğu gibi spor içeren etkinlikler olmuştur. ABD'nin neredeyse her bölgesinde amatör güreş yarışları, atış etkinlikleri ve at yarışları aktif veya pasif olarak dahil olunan etkinliklerdendir. Spor etkinliklerinini de profesyonellik kazanması da yaklaşık bu döneme denk gelmektedir (Kraus, 1998: 189).

İngiliz aristokratları, avcılık ve atıcılık gibi geleneksel sporların yanında kriket, golf ve tenis gibi spor branşlarına katılım göstermişlerdir. At üzerinde avcılık yapmak gibi aktiviteler yalnızca toprak sahibi aristokratların yapabildiği aktivitelerdi. 1816 yılına kadar kaçak avcılık faaliyetlerine katılanlar ise ağır cezalar ile karşı karşıya kalmışlardır (Kraus, 1998: 191).

Egemen sınıflar, alt sınıf üyelerinin katılımına kapalı adeta bir kast sistemi yapısı içerisinde kriket ve tenis gibi spor branşları ile ilgilenirken, işçi sınıfı içerisinde ise proleterya futbolu gelişim göstermeye başlamıştır (Kurt ve Atayman, 1997 akt.

Şahin ve Tunçkol, 2010: 4). Bu dönemde futbol, işçiler için serbest zamanlarını değerlendirdiği bir aktivite olmanın dışında, örgütlenme anlamını da taşımaktadır. Zamanla iyice yaygınlık kazanan proleterya futbolu içinde işçi kulüpleri çoğalmıştır (Wahl, 2005 akt. Şahin ve Tunçkol, 2010: 7).

Kölelik sisteminin hakim olduğu toplumlarda ve Ortaçağ Avrupasında ayrıcalıklı sınıfa mensup olanların tekelinde olan serbest zaman ve sportif etkinlikler, Sanayi Devrimi sonrası gerek teknolojik gelişmeler, gerekse de çalışma sürelerinin düzenlenmesi sonucunda yalnızca ayrıcalıklı sınıflara ait olmaktan çıkarak kitlesel bir hal almıştır. Buna göre 19. yüzyılın sonlarına yaklaşıldıkça spora olan ilgi artmış ve bu yüzyılın sonlarından başlayarak spor, kitlelerin serbest zamanlarında katılabildiği bir etkinlik görünümüne kavuşmuştur.

1863 yılında kurulan Futbol Federasyonu, İngiltere'deki çeşitli işçi kulüpleri ile bir turnuva düzenlemiştir. 1870 ve 1880 yılları boyunca futbolun İngiltere'de kazandığı popülarite İskoçya, İrlanda gibi ülkelerde de görülmeye başlamıştır. Kulüplerin ilk üyelerinin büyük bir çoğunluğu üst sınıflara mensup kişilerden oluşurken iktidara sahip olan bu sınıflar zamanla farklı branşlara kaymışlardır. Öte yandan şirketler, bu spora karşı yetenekli olan kişileri işe almaya başladılar. Futbol oynayan işçiler ise çalıştıkları şirketlerin isimlerini kendi formaları üzerinde taşımışlardır (Crego, 2003: 105-106).

İngiliz endüstri tarihi, Sanayi Devriminin neden olduğu işçi sömürülerine, madenci, pamuk işçisi ve diğerlerinin kötü ücret ve çalışma koşullarına tanıklık etmiştir. Doğada yürüyüş yapmak, koşmak, tarlalarda oyunlar oynamak gibi aktivitelerin yapıldığı kırsal bölgelerden kentin sıkışık alanlarına göçmek zorunda kalan insanlar, serbest zamanların tadını çıkarmak için hem daha az alana hem de çok daha kısıtlı bir zamana sahip duruma gelmiştir (Torkildsen, 2005). Bu aileler bu yeni hayatlarını genellikle sağlıksız ve güvensiz şartlarda, tek bir odaya sıkışmış biçimde sürdürülmeye çalışmışlardır. Ayrıca kırsal kesimlerden göç edenlerin büyük bir çoğunluğu, yaşadıkları bölgelerde hastalık, tekrarlayan işsizlik, çocukların zorlu iş alanlarında kullanılması gibi birçok zorlukla yüzyüze kalmışlardır (Kraus, 1998: 186).

Sanayi Devriminin ortaya çıkardığı değişimlerin spor üzerine olan etkilerinden bir tanesi, serbest zaman ile beraber spor yapma etkinliğini de tekeline alan üst sınıfa mensup kişilerin hızla tribünlere çekilmesi olmuştur. Kendini spora pasif katılıma çeken

üst sınıf üyelerinin spor alanlarındaki yerini sporu meslek edinen elit sporcular almıştır (Fişek, 1985: 15).

Öte yandan ABD'de 1929 yılında başlayan ekonomik kriz (Buluş ve Kabaklarlı, 2010; 2) tüm dünyayı etkilemiştir. 1932 yılının sonuna gelindiğinde yaklaşık 15 milyon insan işsiz kalmış, bankalar çökmüştür. Büyük buhran, rekreatif faaliyetlere olan ilgiyi artırmıştır (Kraus, 1998: 213). Bu büyük ekonomik kriz sonrasında ortaya çıkan işsizlik sonucu, kişilerin serbest zamanlarında artış olduğu ve bu durumun da rekreatif faaliyetlere olan ilginin artmasına neden olduğu görüşündeyiz.

1930'lu yıllarda siyahiler, kadınlar ve kırsalda yaşayan insanlar başta olmak üzere toplumun genelinde yeterince rekreasyon programı olmadığı görülmektedir (Şentuna, 2013: 166). Toplumu Koruma Heyeti vb. kuruluşlar, rekreasyon alanlarının inşası ile ilgili birçok projenin yürütücüsü olmuşlardır. 1932 ile 1937 yılları arasında hükümet, serbest zamanlarında etkinliklerde bulunulması amacı ile piknik alanları, kamplar, yüzme havuzları vb. yapılar için 1,5 milyar dolara yakın harcama yapmıştır. Kraus'un Knapp (1923)'tan aktardığına göre, Franklin D. Roosevelt yönetiminde 12700 oyun sahası, 8500 spor salonu, 750 yüzme havuzu, 1 buz pateni ve 64 kayak pisti inşa edilmiştir (Kraus, 1998: 213).

Ekonomik bunalımların eşiğinde motivasyonun artırılmasının bir aracı durumuna gelen spor, toplumsal düzenin sürdürülmesi için önemli bir hale gelmiştir. İşten arta kalan zamanlarda takımı için ter döken kişiler, zamanla aylaklardan olan izleyici kitlesi tarafından takip edilir olmuşlardır. Fabrikalarda kurulan ilk kulüplerde işçi sınıfına mensup kişiler olmuştur ve bu kişilere bir spor dalında profesyonelleşme olanağı verilmiştir (Fişek, 1985: 16). Daha önce de belirtildiği gibi bir toplumsal tabakalaşma modeli olan toplumsal sınıf sisteminde dikey hareketlilik olanağı bulunmaktadır. Spor bu açıdan toplumsal dikey hareketliliğin bir aracı haline gelmiştir. Çünkü insanlar sporda profesyonelleşebilmekte ve artık spor yolu ile sınıf atlayabilmektedirler. Bu durum, modern sporun bir getirisi olarak değerlendirilebilir.

Zengin-fakir demeden toplumun neredeyse her kesmine, farklı biçimlerde de olsa, hitap eden serbest zaman etkinliği olarak spor, bu dönemde yaygınlık kazanarak kitlesel bir hale gelmiştir. Sporun, özellikle de futbolun geniş halk kitlelere yayılması, spora hem aktif hem de pasif katılımı artırmıştır. Buna paralel olarak serbest

zamanlarında müsabakaları izlemeye giden pasif katılımcı sayıları ve bilet fiyatları artış göstermiştir. Spor artık yavaş yavaş endüstrileşmeye başlamıştır (Çakır, 2014: 139).

Sporun tüm topluma mal olan bir nitelik kazanması ile birlikte yapılma amacında farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Sağlık amacı güderek yapılan kitle sporcuları ile sporu meslek olarak icra eden, sporda üstün performans yakalamaya yönelik çalışan elit sporcular bu dönemde anlamını kazanmıştır (Çakır, 2014: 139).

Yaygın teknoloji sayesinde popülerliğini iyice arttıran bir serbest zaman faaliyeti olarak spor, günümüzde herkesin ulaşabileceği, özgürce katılım sağlayabileceği bir aktivite olarak değerini sürdürmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi geçmişte ayrıcalıklı sınıfın serbest zamanına bağlı olarak çoğunlukla üst sınıfa mensup bireylerin katılımına görece açık olan spor, günümüzde artan serbest zaman süreleri ile beraber toplum içinde daha yaygınlık kazanmış durumdadır. Bugün spor denildiğinde akla gelen yalnız ayrıcalıklı sınıf değil hangi sınıfta olursa olsun herkes akla gelmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden bir tanesi kuşkusuz sporun yaygın bir serbest zaman aktivitesi olarak görülmeye başlanmasıdır. Elbette dünyada gitgide yaygınlaşan ‘’Herkes İçin Spor’’ anlayışı da sporun tüm sınıfların aktivitesi olarak algılanışında büyük önem taşımaktadır.

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışma, geçmiş toplulukların sınıfsal yapılarının kavranmasını gerektirmesi bakımından tarihsel bir bilgi gerektirmektedir. Çalışma boyunca yapılan tarihsel okumalar göz önünde bulundurularak, bu çalışma için en uygun metodun tarihsel yöntem olduğuna karar verilmiştir. Sporun hem geleneksel hem de modern sınıflı toplumlar için anlamı ve işlevlerinin farklı dönemlere göre ele alınması, geçmişten günümüze sporun toplumsal sınıflar açıdan geçirdiği dönüşümün anlaşılması için gereklilik arz etmektedir. Bu açıdan tarihsel sosyolojinin karşılaştırmalı veri toplama teknikleri uygulanarak ortaya konulan çalışmalar, bu çalışma için de en uygun örnekler durumundadır. Zira tarihin farklı dönemlerinde farklı biçimlerde görünür olan toplumsal sınıflar için hem serbest zaman hem de sportif eylemler farklı işlevler ve farklı sınıflar için farklı anlamlar üstlenmişlerdir. Geçmiş toplumsal tabakalaşma modellerindeki sınıfların serbest zamanları ve spor ile bütünleşme biçimlerinin anlaşılabilmesi ve günümüz toplumsal sınıflarının serbest zaman ve spor anlayışlarına etkilerinin anlaşılabilmesi için tarihsel bir araştırma yapılması gerekli görülmüştür.

Tarihsel ve toplumsal gerçekliği kavramak için tarihsel ve toplumsal nitelikte olan çalışmalar, tarihsel karşılaştırmalı araştırmalardır. Bu araştırmalarda toplumlar arasında ortaklık ve farklılıkların görülmesi ve uzun vadede toplumsal dönüşümü incelemek için toplumsal sistemleri kıyaslamak amacına da uygun görülmektedir. 19. yüzyılda sosyoloji biliminin önde gelen kişilerinden olan Durkheim, Marx, Weber gibi klasik toplumbilimciler tarafından da kullanılan bu yöntem, sosyolojinin birçok alanında kullanılmaktadır (Neuman, 2012: 604).

Tarihsel sosyolojinin tarihsel boyutu, toplumsal meselelerin anlaşılabilmesi açısından değerlidir. Tarihsellik bir kenara bırakıldığında elde kalması beklenecek şey, varolan durumun fotoğraflanması ise sınırlı kalacak olmasıdır. Statik bir çözümleme, ele alınan toplumsal durumun ne süreçlerden geçerek bulunduğu duruma geldiğini, süreç ve bağlantılarını anlama konusunda kimi zaman yetersiz kalabilir (Sağlam, 2018: 81).

Tarihsel sosyoloji, belli bir teori ya da kuramsal kavramlar seti değil, toplumların incelenmesi hususunda hem metodolojiyle alakalı meseleler hem de sorunların seçilmesi hakkında genel bir yaklaşım ile alakalıdır. Bu açıdan tarihsel

sosyoloji, tarihsel ve toplumsal değişimler ile ilgilenmektedir (Çakır, 2014: 14). Bu bakış açısına sahip olması nedeni ile, geçmişten günümüze toplumsal tabakalaşma modelleri içinde yer alan toplumsal sınıfların serbest zamana sahip olma biçimi, serbest zaman değerlendirme faaliyeti olarak spora erişimleri ve sınıflara göre spor ile bağ kurma biçimlerini ele alan bu araştırma için tarihsel sosyolojik metod seçilmiş, rekreasyon kapsamına giren spor pratikleri, sosyal hayat içerisinde edindiği yer sebebi ile toplumbilim temelinde ele alınmıştır.

4. BULGULAR

Sporun deneyimlenme biçimleri, kişilerin ekonomik gelirleri, icra ettikleri meslekler, sahip oldukları serbest zaman miktarları, cinsiyetleri, yaşları ve hatta ikamet ettikleri yerlere göre değişiklik göstermektedir. Çalışmamızın bu bölümünde günümüz toplumsal tabakalarının rekreatif sporda görünür olma biçimleri üzerinde durulacaktır.

4.1. Toplumsal Tabaka Farklılıklarının Spora Aktif ve Pasif Katılıma Etkisi

Farklı toplumsal tabakalara mensup kişiler, bulundukları tabakalara has yaşam biçimleri geliştirmektedirler. Toplumsal tabakalaşma olgusu bu yaşam biçimlerinin farklılıkları üzerinden kurulurken, kişilerin sportif etkinlikler ile olan ilişkiler, mensup oldukları toplumsal tabakayı yansıtır durumdadır. Toplumsal tabaka ve spor arasındaki bağlantıyı ele alan araştırmalar da bunu yansıtmaktadır. Sosyal statü azaldıkça, spor yapma oranı azalırken, sporu izleme oranı yükselmektedir. Öte yandan sosyal statü arttıkça spor yapma oranı artmakta, izleme oranları da düşmektedir (Bourdieu, 1997: 166-168).

Yapılan araştırmalar, üst tabakalara mensup olanlar spora nispeten daha fazla aktif olarak katılmaktadır. Alt tabakaya mensup bireyler, sporda izleyici olarak bulunma eğilimindedir. Genel bir ifade ile belirtmen gerekirse, hiyerarşinin alt tabakalarından üst tabakalara doğru gidildikçe, spora aktif olarak katılma oranı artış gösterir iken, izleme oranı düşmektedir (Yüksel, 2012: 35).

Kişilerin iktisadi durumu ile spora katılım biçimi arasından doğrusal bir bağlantı bulunmaktadır. Ekonomik gelir azaldıkça kişilerin spora aktif olarak katılım oranı da düşerken, spora izleyici olrak katılma oranı da yükselmektedir. İzleyici olmadan bir anlam ifade etmeyen günümüz profesyonel sporu düşünüldüğünde sporun pasif tüketimi yaygın medya aracılığı ile teşvik edilmektedir (Atay ve Öcalan, 2008: 26-27). Tesis ve stadyumlara bakıldığında bile bu durum görünür olabilmektedir. Toplumların genel portresini çizen bu mekanların bir örneği olan Marsilya Stadı'nda oynanan karşılaşmalara katılanların %70.1'ini alt sınıfların, %12.3'ünü orta sınıfların oluşturduğu belirtilmektedir (Bromberger, 2009: 42-44). Yalnızca bu veriler ele alındığında bile al sınıflardan olanların izleyici koltuklarında daha fazla yer aldıkları çıkarımı yapılabilmektedir.

Samsunspor taraftarları üzerine 2012 yılında yapılan bir araştırmada, izleyici kitlesini oluşturanların %31,8'ini işçilerin, %16,5'ini esnafların, %15,9'unu memurların, %16,9'unu işsizlerin oluşturduğu saptanmıştır. Aynı araştırmada seyirci koltuğunda oturanların %5,9'u öğretmen ya da öğretim elemanı, %4,2'si işveren ve %8.8'i işveren olduğu ortaya konulmuştur. Çalışmada, araştırmaya katılanların aylık gelir durumları da incelenmiş olup, izleyicilerin %19,1'lik kısmının 401-500 lira, %13,7'lik kısmının 501-700 lira, %17,4'lük kısmnın 701-900 lira, %13'lük kısmının 900-1500 lira, %7,6'lık kısmının ise 1500 lira ve üstü gelirler ile yaşamını sürdürdükleri saptanmıştır (Tutkun, Taşmektepligil, Canbaz, Acar ve Çon, 2012: 59-62).

Benzer bir araştırma 2007 yılında yapılmıştır. Bu araştırmanın sonuçları da benzerlik göstermektedir. Araştırmaya konu olan Karamanspor futbol seyirci kitlesinin %22,6'lık oranı düşük gelir grubundandır. Sözü edilen araştırmaya göre ekonomik gelir düzeyi düştükçe kişilerin sportif etkinliklere pasif olarak katılım oranı artmaktadır (Yıldız, Fişekçioğlu, Çağlayan, Tekin, Şirin ve Akyüz, 2007: 155). Kaplan ve Akkaya (2013)'nın yaptığı araştırmaya göte, alt toplumsal sınıflardan üst sınıflara doğru çıkıldıkça spora pasif katılım azalmaktadır (Kaplan ve Akkaya, 2013: 157).

Bozdemir (1998) tarafından yapılan araştırmada seyircilerin %80'inin ekonomik gelir seviyelerinin orta ve düşük olduğu saptanmıştır. Ayrıca seyircilerin büyük bir çoğunluğunun il ve ilçelerin alt tabaka sınıfların ikamet ettikleri mahallelerde yaşadıkları tespit edilmiştir (Bozdemir, 1998: 59). Deget (2013), üst sınıflara mensup bireylerin spor merkezlerinden görece daha fazla yararlandığını, spor merkezlerinde sportif faaliyete katılımın kişilerin bütçesi ile doğru orantılı olduğunu ifade etmektedir (Deget, 2013: 46; 67).

Daha önce de belirtildiği gibi, üst gelir grubundan alt gelir grubuna doğru indikçe spora pasif katılım artmaktadır. Yapılan araştırmaların sonuçları da bu değerlendirmemizi doğrular niteliktedir. Üst gelir gruplarından olanlar, serbest zamanlarında sporu aktif olarak yapmaya özen göstermektedir. Bundan ötürü, üst sınıfların spora pasif katılımlarının düşük olması beklenilen bir durumdur.

İktidara sahip olan sınıfın mensupları stadyumda veya televizyonun karşısında alt sınıftan olanlara göre belirgin şekilde daha az spor gösterileri izlemeye dahil olurlar. Bourdieu, üst toplumsal tabakaların serbest zamanlarında bu sportif mücadele gösterilerini daha az tüketme durumundan tenis, rugby ve kayak gibi spor branşlarını

hariç tutmaktadır. Ona göre egemen sınıflar, tenis, kayak ve rugby gibi spor branşları dışındaki branşları çoğu zaman pasif olarak da tüketmemektedirler (Bourdieu, 2015: 316).

Thrane (2001)'nin Danimarka, İsveç ve Norveç'te spor izleyiciliği üzerine yaptığı araştırmada ekonomik gelirin spora pasif katılımda birçok faktörden daha önemli olduğu ileri sürülmektedir (Thrane, 2001: 155-161). Benzer şekilde White ve Wilson (1999)'un Kanada'da yaptıkları araştırmada ekonomik gelirin spora pasif katılımda dini inanç, anadil gibi faktörlerden çok daha önemli bir konumda olduğu belirlenmiştir (White & Wilson, 1999: 260-261).

Düzenli bir spor alışkanlığına sahip olma konusunda da tabakalar arası ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Köylülerin sporu yapma oranı %1,7 iken işçilerde bu oran %10,1'dir. Büro çalışanları %10,6'lık oran ile işçileri takip etmektedir. Bu oran orta düzey yöneticilerde %24, serbest meslek sahiplerinde ise %32,3'tür (Bourdieu, 2015: 315).

Ortaya konulan çalışmalar, spora aktif ya da pasif olarak katılım tercihlerinin belirleyiciliğinde ekonomik gelirin ne denli önemli olduğunu göstermenin yanısıra toplumsal tabakaların sınıfına has pratikler geliştirdiği ve onları sürdürdüğünü de göstermektedir. Spora serbest zamanlarda aktif ya da pasif olarak dahil olma alışkanlıkları, nesilden nesile çeşitli faktörlerin etkisi ile çeşitli değişimlere uğrayarak devam etmektedir.

4.2. Toplumsal Tabaka Farklılıklarının Branş Seçimine Etkisi

Spor sosyologları, bireysel ya da takım sporlarına katılım ile sosyoekonomik statü arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedirler. Renson & Careel (1986)'ın belirttiğine göre, Loy (1963), boks, güreş ve Amerikan futbolu gibi yakın temas gerektiren sporları alt tabakaya mensup olan kişiler ile ilişkilendirmektedir (Renson & Careel, 1986: 153).

Yiannakis (1975) çalışmasında, üst toplumsal tabakalarda bulunanların daha maliyetli, bireysel ve temassız sporları tercih ettiğini ileri sürmektedir (Yiannakis, 1975: 1). Seçilen branşlar ise ülkeler söz konusu olduğunda farklılıklar göstermektedir. Yüksel (2012)'in aktardığına göre, cimnastik branşını Belçika'nın alt tabakası tercih ederken, aynı branş Almanya'da orta sınıfın, Amerika'da ise üst ve orta tabakaların tercihleri arasındadır (Mcpherson, Curtis & Loy, 1989; akt. Yüksel, 2012: 36).

Bourdieu'ye göre futbol gibi spor branşları en fazla işçi, zanaatkar ve esnaflarda görülmektedir. Bourdieu, bireylerin spora hem aktif hem de pasif olarak dahil olma konusunda farklılaştığı düşüncesindedir. Ona göre üst toplumsal tabaka üyeleri, serbest zamanlarında tenis, rugby ve kayak branşları haricindeki diğer branşları izleme oranlarının düşük olduğundan söz etmektedir (Bourdieu, 2015: 316).

Egemen sınıflar, golf, tenis, yatçılık, kayak ve eskrim gibi sporlar için bir araya gelmektedir. Bu sınıf üyeleri, özel kulüplerde kendi istediği zaman istediği kişi ile mücade etme gibi ayrıcalıklara sahiptir (Bourdieu, 2015: 317). Ayrıcalıklı sınıflarla özdeşlik kazanan bu spor branşları yoluyla bir bakıma sınıf bilinci de yeniden üretilmiş olmaktadır. Zira üst sınıfla özdeşleştirilen bu spor branşları, yine üst sınıfa mensup olanlar tarafından takdir edilmektedir. Elbette önceleri elit kesmin sporu olarak adlandırılan bir takım branşlar zaman içinde halk kesimlerine de yayılmıştır.

19. yüzyılda İngiltere'de rugby orta sınıf arasında yaygın iken sözü edilen yüzyılın sonlarına doğru işçi sınıfı içinde yaygınlık kazanmaya başlamıştır. 1870'lere gelindiğinde ise rugby, ofis çalışanları arasında popüler bir duruma gelmiştir. 1879'da kurulan Everton takımının yeni kurulduğu senelerde oyucu kadrosu orta sınıfa mensup olan kişilerden oluşurken, sporun profesyonelleşmesi ile beraber, orta sınıf oyuncuların sayısında bir düşüş yaşandığı ifade edilmektedir (Mason, 2009: 276-289).

Bursa'da 1990'larda 7-14 yaş arası çocukların örneklem grubunu oluşturduğu bir araştırma, babaları üst düzey meslekler icra eden çocuklar, tenis ve basketbol branşlarını tercihleri arasına koyarken, babaları işçi olan çocukların tercihlerini futbol ve güreş branşlarından yana kullandıklarını ortaya koymaktadır. Araştırma, ailenin toplumsal konumu ile çocukların branş tercihleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Buna göre, alt toplumsal tabakada yer alanlar futbol ve güreş gibi branşları daha fazla tercih ederken, üst sınıflarda yer alanlar tenis ve basketbol gibi branşları tercih etmektedirler. Aynı araştırma, ebeveynlerin eğitim durumları ile spor branşı seçimi arasında bir ilişki olduğunu da gözler önüne sermektedir. Çalışmanın önceki bölümlerinde belirtildiği gibi eğitim ve meslek, toplumsal tabakanın önemli belirleyicilerindendir. Araştırma sonuçlarını özetlemek gerekirse, tenis ve basketbol üst sınıfa mensup olan çocukların tercihleri arasındadır. Voleybol orta sınıfın, futbol, cimnastik, güreş ve karate branşları ise daha çok alt sınıfa mensup ailelerin çocukları tarafından tercih edilmektedir (Koçyiğit, 1992: 105-108).

Kılcıgil (2003)'in Ankaragücü ile Gençlerbirliği yaz futbol okullarında futbol oynayan 193 çocuğun ebeveynleri ile alakalı yaptığı araştırma, ebeveynlerin ekonomik geliri ile çocukların futbol okuluna gönderilmesi arasındaki anlamlı ilişki dikkati çekmektedir. Araştırmaya göre, çocuklarını futbol yaz okuluna gönderen ebeveynlerin büyük bir çoğunluğu alt gelir grubu üyelerindendir (Kılcıgil, 2003: 12).

Yüksel (2012)'in 15 yai üzeri 500 kişiyi incelediği araştırmasında üst sınıfın yaptığı sporlar sırası ise yürüyüş, yüzme, fitness ve futbol branşlarıdır. Orta sınıf, sırasıyla yürüyüş, yüzme, futbol ve bisiklet sporlarını yaparken, alt sınıf yürüyüş, futbol, yüzme ve voleybol branşları ile ilgilenmektedir (Yüksel, 2012: 76).

Avan (2020)' ın Konya'da yüzme sporu ile uğraşan çocukların ailelerini ele aldığı araştırmasında bu spor ile ilgilenen çocukların ebeveynlerinin büyük çoğunluğunun ekonomik gelir düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Aynı araştırma, ebeveyn gelirlerinin sportif branş seçiminde etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Avan, 2020: 23; 26).

Öztürk, Akın ve Damar (2016)'nın Gaziantep'teki basketbol okullarına çocuklarını gönderen velilerin sosyal, kültürel ve ekonomik durumlarının ele alındığı araştırmada velilerin çoğunlukla memur oldukları ileri sürülmektedir. Basketbol spor okullarına giden çocukların ebevenylerinin %12,3'ünün 800-1000 TL, %33,9'unun 1001-2000 TL, %53,7'sinin 2001 TL ve üzeri gelire sahip oldukları tespit edilmiştir (Öztürk ve ark., 2016: 5).

Hacıcaferoğlu (2014)'nun halk dansları branşını deneyimleyen sporcuları ele aldığı araştırmasında halk dansları ile ilgilenen sporcuların ailelerinin %35'inin sabit bir gelire sahip olmadığı, %28,4'ünün ise gelirlerinin 750-850 TL civarında olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada ekonomik gelir düzeyleri düşük olan ebeveynlerin çocuklarının halk oyunları branşına katılım gösterme durumunun nedeni olarak bu branşın pahalı materyaller gerektirmemesi olduğu ileri sürülmüştür (Hacıcaferoğlu, 2014: 21).

Yüksel (2018)'in, İstanbul ilinde 15 yaş üzeri, serbest zamanlarında spor aktivitelerine katılan 448 kişiyi ele aldığı araştırmada, pilates, yüzme, atletizm, step-aerobik, binicilik, fitness, cimnastik, trekking ve tenis sporlarının daha çok beyaz yakalılar tarafından yapıldığını, voleybol, güreş, basketbol, futbol, bisiklet, uzakdoğu sporları ve yürüyüş gibi sporların ise mavi yakalılar tarafından yapıldığı tespit edilmiştir. Aynı çalışmada meslek ve kişilerin yapmayı arzuladıkları sporlar da

incelenmiştir. Araştırmanın sonuçları, yüzme, fitness, basketbol, atletizm, yürüyüş, güreş, cimnastik, boks, karate, kick-boks, taekwondo gibi spor branşları, mavi yakalıların yapmayı arzuladığı branşlar olduğunu göstermektedir. Buna karşın beyaz yakalılar, kayak, pilates, binicilik, bisiklet, uzakdoğu sporları, tenis, okçuluk, dağcılık ve paraşüt gibi spor branşlarına katılmayı arzulamaktadır (Yüksel, 2018: 353-355). Beyaz yakalıların yapmayı arzu ettikleri ve yaptıkları sporlar göz önünde bulundurulduğunda beyaz yakalıların takım sporlarından daha çok bireysel sporlara yöneldikleri görülebilmektedir.

Yüksel (2012)'in aktarımına göre, Isparta ve Burdur'da farklı branşlarda sportif aktivitelere katılan 555 sporcunun ele alındığı bir araştırma, basketbol, voleybol ve yüzme gibi branşlara daha çok gelir düzeyi yüksek olanların, futbol, hentbol, atletizm, judo ve güreş gibi branşlara ise gelir düzeyi düşük olan bireylerin katıldığını ortaya koymaktadır (Pepe ve Can, 2003; akt. Yüksel, 2012: 39).

Kaplan ve Akkaya (2013), Antalya ilinde 150 denekten oluşan araştırmalarında alt tabakadan olanların uzak doğu ve vücut geliştirme sporlarını tercih ettikleri, üst tabakadan olanların ise yüzme ve tenis sporlarını tercih ettikleri sonucuna ulaşmıştır. Alt tabakaya mensup bireylerin beden gücüne dayalı, savunma ve saldırı türü sporları tercih ettiği ifade edilmektedir (Kaplan ve Akkaya, 2013: 152).

Literatüre kazandırılmış araştırmalar gözden geçirildiğinde ekonomik gelir ile branş tercihi arasında sıkı bir bağlantı olduğu göze çarpmaktadır. Buna göre alt sınıflardan olanlar futbol, basketbol, güreş ve halk oyunları gibi çok fazla maliyet gerektirmeyen sporları tercih ederken; üst sınıfa mensup olanlar, daha maliyetli olan yüzme, tenis, kayak gibi sporlara yönelmektedirler. Kişilerin toplumsal hiyerarşideki konumu, birçok alanda önemli bir belirleyici olduğu gibi sportif branş tercihinin de önemli bir belirleyicisi durumundadır.

4.3. Toplumsal Tabaka Farklılıklarının Takım veya Bireysel Spora Tercihine Etkisi

Toplumsal tabakalaşma, birçok açıdan bireylerin tercihlerinde belirleyici olmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi kişinin gelir düzeyi, mesleği ve toplumsal sınıfı gibi birçok faktör, bireyin gündelik yaşam içinde yaptığı tercihlerde önemli etkilere sahiptir. Kişilerin mesleki durumu ile ekonomik geliri kişinin gün içerisinde sahip olduğu serbest zaman miktarını ve böylelikle serbest zamanında dahil olacağı

aktivite tercihlerinin de birçok açıdan belirleyicisi olabilmektedir. Yapılan çalışmalar, toplumsal sınıfların kişilerin takım ya da bireysel sporlara yönelmede etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Yüksek yaşam standartlarına sahip olmanın en önemli faktörlerinden bir tanesi günümüzde eğitimdir. Eğitim toplumsal tabakanın önemli belirleyicilerinden bir tanesidir. Eğitim seviyesindeki artış, bireylerin yaşam standartlarını önemli bir biçimde etkilemektedir. Buna göre kişilerin eğitim seviyeleri arttıkça, toplumsal statüsü ve yaşam standartları da artmakta, en nihayetinde spor faaliyeti de bu değişimden etkilenmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe, kişilerin bireysel sporlara ilgi artmakta, eğitim yolu ile değişen toplumsal statüsü ile birlikte kendilerini ‘’öteki’’lerden ayıracak sporlara yönelim gösterdiği görülmektedir. Yüksel (2015), farklı eğitim düzeylerinden 570 katılımcı ile yaptığı araştırmada, eğitim seviyesi arttıkça bireysel sporlara katılımın arttığı tespit edilmiştir (Yüksel, 2015: 160-161). Eğitim düzeyinin toplumsal statü ve toplumsal tabakalaşman önemli bir belirleyicisi olduğu göz önüne alındığında üst tabakaların bireysel sporlarla daha fazla ilgilendiği söylenebilir.

Yüksel (2018), serbest zamanlarında sportif faaliyetler ile uğraşan 448 denek ile yaptığı araştırmada mavi yakalıların basketbol ve futbol gibi takım sporlarına, beyaz yakalıların ise daha çok tenis ve kayak gibi bireysel sporlara ilgi gösterdiği ortaya konulmaktadır (Yüksel, 2018: 353).

Kaplan ve Akkaya (2013)’nın 150 katılımcı ile gerçekleştirdiği araştırmada araştırmalarına konu olan grup ile bireysel spor tercih etme eğilimi arasında ilişkiye rastlanmıştır. Buna göre alt sınıflardan olanların %7,3ü, orta sınıftan olanların %28’i, üst sınıfın ise %30,7’si ferdi sporları tercih etmektedir. Aynı çalışmada kişilerin takım sporlarına yönelimleri ile sosyoekonomik durumları arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Buna göre alt sınıf mensuplarının %27,3’ü, orta sınıf mensuplarının %28,3’ü, üst sınıfa mensup katılımcıların ise %2,7’si takım sporlarını tercih etmektedir (Kaplan ve Akkaya, 2013: 152-153).

Bourdieu’ye göre üst tabakadan olanlar golf, tenis, kayak, binicilik ve eskrim gibi sporları yapmak üzere, kendilerine has ortamlarda bir araya gelmektedirler (Bourdieu, 2015: 317). Bourdieu’nün üst tabakadan olanların yaptığı sporlara verdiği örneklerden görülebileceği gibi bu sporlar bireysel sporlar kategorisinde değerlendirilmektedir.

Yiannakis (1975), takım sporlarının çoğunlukla alt tabakadan olan bireyler tarafından tercih edildiğini; tenis, cimnastik, yüzme golf ve eskrim gibi sporların genellikle üst tabakalardan olanlar tarafından tercih edildiğini ifade etmektedir (Yiannakis, 1975: 2). Yiannakis'in üst tabakadan bireyler ile ilişkilendirdiği spor branşlarına bakıldığında, üst sınıfların bireysel sporları tercih ettiği görülebilmektedir.

Jarvie (2006), İskoçya'da 2000'li yıllarda yapılan bir araştırmayı gözler önüne sermektedir. Buna göre üst toplumsal sınıflarda yer alanlar daha çok golf, badminton, koşu, dağcılık, tenis, kayak, squash, yelken, yoga, gibi spor branşlarını tercih etme eğilimindedir (Jarvie, 2006: 302-303). Bu eğilim göz önüne alındığında üst tabakadan olanların bireysel sporları seçme olasılıklarının yüksek olduğu görülmektedir.

Profesyonel sporculukta, özellikle bireysel sporlarda, sporcular üst ve orta sınıf kökenli olma eğilimindedir. Yelken, binicilik, kayak gibi sporlar için gerekli mali destek devlet okulları tarafından çoğunlukla sunulmamaktadır ki bu alt tabakadan bir ailenin erişmekte zorluk çekeceği bir maliyet gerektirmektedir. Öte yandan devlet okullarında takım sporları, az maliyetle öğrencilere sunulmaktadır. Atletizm, beyzbol, futbol, basketbol ve güreş gibi takım sporları az maliyet ile yapılabilen sporlar olması nedeni ile finansal açıdan çoğunlukla birçok aileye uygundur (Woods, 2015: 82-83).

Yüksel (2012)'in serbest zaman aktivitesi olarak spor yapan 500 katılımcıdan oluşan araştırmasında, sosyo-ekonomik durum ile takım ve bireysel sporlara katılım arasında ilişki olduğunu saptamıştır. Buna göre alt toplumsal tabakadan üst toplumsal tabakaya doğru çıkıldıkça bireysel spor branşlarına katılım oranı da artmaktadır (Yüksel, 2012: 78). Yapılan araştırmalar, toplumsal hiyerarşinin üst basamaklarına doğru çıkıldıkça kişilerin bireysel sporları tercih etme olasılıkları arttığını göstermektedir.

4.4. Toplumsal Tabaka Farklılıklarının Sportif Faaliyetlere Katılım Amaçlarına Etkisi

Toplumsal tabakalaşma olgusunun etki ettiği bir diğer konu da kişilerin sportif faaliyetlere katılım amaçlarıdır. Elit sporun önemli bir dikey toplumsal hareketlilik aracı olduğu göz önünde bulundurulduğunda sporun yapılma amacı da önem kazanmaktadır.

Yüksel (2018), kitle sporcularına yaptığı araştırmada kişilerin meslekleri ile spor yapma amaçları arasında bir ilişki olduğunu saptamıştır. Buna göre, meslek grubu ile genç kalmak, başarı isteği, serbest zaman değerlendirme, sosyal çevre oluşturma, para

ve toplumsal itibar kazanma arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Yüksel, 2018: 360).

Kaplan ve Akkaya (2013), 150 katılımcının örneklem grubunu oluşturduğu araştırmada, alt sınıflardan üst sınıfa doğru sporun eğlence, haz alma ve uygar bir hayat tarzı geliştirmek gibi değerlerin kazanılması amaçları ile yapıldığını ortaya konmaktadır. Üst sınıflardan alt sınıflara doğru ise daha çok milli ülküleri gerçekleştirme ve bu doğrultuda maddi bir kazanç sağlama ve toplumsal prestij elde etme istekleri görünür olmaktadır. Aynı araştırma, güçlü ve sağlıklı bir beden arzusu ile spor yapanlar grubunu %10,7 oran ile alt tabaka, %29,3 oranla orta tabaka, %26 oran ile üst tabaka oluşturmaktadır. Sporun popüler olmak ve para kazanmak amacı ile yapılması gerektiğini söyleyenlerin oranı alt tabakada %0,7 iken üst tabakada %0'dır. Bu araştırma, sporun üst sınıflar için ''amaç'' anlamı bulunurken, alt sınıflar için bir ''araç'' olma anlamı bulunduğunu ortaya koyması bakımından değerlidir (Kaplan ve Akkaya, 2013: 155). Yüksel (2012) de araştırmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Buna göre üst tabakalarda maddi gelir elde etme ve toplumsal itibar kazanma arzusu yaygın değilken, alt tabakalarda bu arzu, açık bir biçimde görülebilmektedir (Yüksel, 2012: 86).

Kılcıgil (2003) 'in 193 katılımcıdan oluşan araştırması, alt gelir grubundan olan ailelerin gelecekte yüksek bir ekonomik gelire sahip olması amacı ile çocuklarını yaz futbol okullarına gönderdikleri tespit edilmiştir (Kılcıgil, 2003: 15).

Bourdieu, bedenin de sınıflara göre farklı anlamlar taşıdığı düşüncesindedir. İşçi sınıfına mensup olanların araçsal bir beden anlayışı bulunmaktadır. Alt sınıflar güçlü olmasını sağlayacak spor branşlarına, kimi zaman kendi bedenini ve sağlığını ortaya koyduğu tehlikeli sporlara ilgi duymaktadır. Alt sınıflar için beden ve spor, bir araçtır. Bu sınıf güçlü olmalarına yardımcı olacak aktiviteler ile uğraşırken üst tabaka, sağlığını korumaya ve iyileştirmeye yönelik aktiviteler ile ilgilenmektedir (Bourdieu, 2013: 224-225).

Alt sınıfların sınıfsal konumlarını değiştirme ve toplumsal statü kazanma amacı güderken, üst sınıfların spora daha çok sağlık ve eğlence amacı ile katıldığını araştırmalar ortaya koymaktadır. Sporun günümüzde sınıf atlatıcı ve prestij kazandırıcı niteliği alt sınıfların bu amaçlar doğrultusunda spora yönelmeleri olasılığının ortaya çıkmasına neden olduğu düşüncesini taşımaktayız. Üst sınıfların maddi kaygılardan

görece uzak oluşu, bu sınıfların sporu araç olarak görme eğiliminden uzaklaşmasına ve spora, sporu kendi anlamı içinde değerlendirerek dahil olmasına neden olduğu görüşündeyiz.

4.5. Toplumsal Tabaka Farklılıklarının Spor Ürün ve Hizmetlerinin Tüketimine Etkisi

Spor ile ilgili konuları bu denli etkileyen bir olgunun bireylerin spor ürün ve hizmetlerini tüketim biçimlerini etkilememesi olasılıksız görülmektedir. Bourdieu, eyleyenleri içsel açıdan yöneten yapılaştırıcı mekanizma olarak habitusu sunar (Tatlıcan ve Çeğin, 2014: 315). Habitus, ayrıştırıcı pratikleri üretir. İşçi sınıfındaki bir bireyin tükettiği gıda ve bu gıdanın tüketilme şekli, spor aktivitelerine katılma şekli ile bir patronun tüketimleri ve tüketim şekilleri birbirlerinden görünür bir biçimde ayrılmaktadır (Bourdieu, 1995: 23-24). Şüphesiz toplumsal tabakalaşma olgusu kişilerin tüketim davranışlarında belirginlik kazanmaktadır.

Yapılan araştırmalara bakıldığında kişilerin toplumsal tabakasına göre sportif faaliyete dahil olma biçimleri farklılaşmakta, spora katılım amaçları, takım ya da bireysel spora katılım, branş seçimi, spora aktif veya pasif olarak dahil olma gibi durumlar toplumsal tabakalaşma konumuna göre farklılaşmaktadır. Spora ‘’yapan’’ olarak dahil olanların spor yapma yerleri de farklılık göstermektedir.

Yüksel (2012), ekonomik gelir ve toplumsal statü ile spor yapma mekanları arasındaki ilişkiyi, araştırmasında ortaya koymuştur. Buna göre, tüm tabakalarda ev içinde spor yapanlar oransal açıdan farklılık göstermemektedir. Ancak bu durum, spor tesislerine gitme konusuna geldiğinde üst sınıflardan alt sınıflara doğru bariz bir şekilde azalmaktadır. Fitness salonları için de aynı durum geçerlidir (Yüksel, 2012: 81). Özellikle fitness salonu gibi katılım için belli bir ücret gerektiren alan ve tesislerin alt tabakaya getireceği külfet, alt sınıflardan olanların bu alanlardan uzak kalmasına neden olduğu görüşündeyiz. Üst tabakalardan olanlar ise yüksek ekonomik gelirleri ile bu mekanlarda spor aktiviteleri içinde yer almak için ücret ödemekten çekinmediği düşüncesini taşımaktayız.

Kaplan ve Akkaya (2013), yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre alt sınıflardan üst sınıflara doğru gidildikçe, kişilerin kendi bütçelerinden spor için ayırdıkları para miktarının artmaktadır. Bireylerin ekonomik gelir seviyeleri ile sportif aktivitelere katılım için ayırdıkları aylık bütçe arasında anlamlı bir fark görülmüştür (Kaplan, 2013:

153). Araştırmanın sonuçları, daha önce belirtildiği gibi kişilerin toplumsal tabakalar içindeki konumunun sportif tüketimleri etkilemekte olduğu düşüncemizi doğrular niteliktedir.

Yüksel (2012), çalışmasında toplumsal tabakalaşma ile stadlarda sportif müsabaka seyretme arasında da bir ilişki olduğunu saptamıştır. Buna göre üst ve orta tabaka arada sırada müsabakaları stadyumlarda izlerken, alt tabaka müsabakaları nadiren stadyumlarda izlemekte ya da stadyumlarda hiç bulunmamaktadır. Aynı araştırma, eşofman ile spor yapmanın üst sınıflarda daha yaygın olduğunu, alt sınıflardan üst sınıflara doğru çıkıldıkça eşofmanla spor yapma oranının arttığını ortaya koymaktadır (Yüksel, 2012: 93-94).

Yüzme, pilates, fitness,binicilik, tenis, step-aerobik, trekking vb. gerek malzemeleri gerekse de yapıldığı mekanlar açısından belli bir maaliyeti olan sporlar, kol gücü ile çalışan kesimlerin genellikle uzak kaldığı sporlar olduğu ileri sürülmektedir (Yüksel, 2018: 359). Bu açıdan değerlendirildiğinde ekonomik gelir ve toplum içerisindeki konum, sportif ürün ve hizmetlerin tüketimini etkilediği sonucu çıkarılabilmektedir. Belli kıyafet ile belli mekanlarda yapılan sporlar ve bu sporun yapılabilmesi için gerek duyulan malzemeler, karşılığında ücret ödeme zorunluluğu bulunduğu için özellikle alt sınıfların bu malzemelere ulaşması için belli ihtiyaçlardan feragat etmesi anlamını taşımaktadır. Bu noktadan bakıldığında görece düşük ücretler ile geçimi sağlayan alt sınıfa mensup olan kişilerin bu sporlardan uzak durması doğal görünmektedir.

4.6. Toplumsal Tabaka Farklılıklarının Yeni Branşların Ortaya Çıkışına Etkisi

Günümüzde çok önemli bir hale gelen tüketim simgeleri ile insanlar, giyim-kuşam, tüketim gıdaları ve bedensel görünüş gibi birçok unsuru önemsemektedir (Giddens, 2012: 366). Bu önemseyişin arkasında yatan, toplumsal yaşamda var olmaya devam etmek, görünür olmak, toplumda bir konum içinde olmak ve diğerlerinden farklı olmaktır. Bu pratiklerin ortaya çıkarılmasında ise çalışmanın ikinci bölümünde ele alınan Bourdieu'nün sermaye çeşitleri önem kazanmaktadır. Mercedes ve Ford, golf ve futbol gibi simgeler, farklı tabaka ve kültürlerin farklılaştırıcı özelliklerini de nitelemektedir (Türk, 2014: 611).

Bourdieu, toplumsal grupların tipik özelliklerinden bir tanesinin grupların varlığını sürdürme çabası olduğu görüşündedir. Bu nedenle bu gruplar farklılıklarını

göstermeye çabalamaktadırlar. Bu çaba, üst tabakalarda kendini çok daha net göstermektedir. Görece alt sınıflar ise üst tabakaların yaşam biçimlerini özenerek, bu tabakaların pratiklerini gözlemleyerek taklit etmektedir. Bu durum birçok faaliyette olduğu gibi serbest zaman aktivitelerinde de kendini göstermektedir. Serbest zamanlarını sportif aktivitelerle değerlendiren üst tabakaların ilgi gösterdiği sporlar, görece alt sınıfların ilgi duyduğu sporlardan farklılaşmaktadır. Üst sınıflara mensup bireyler, diğer sınıflardan farklılıklarını spor aracılığı ie devam ettirirken, halk tabakalarının üst sınıflara duyduğu ilgi, üst sınıflardan olanların icra ettiği spor pratiklerinin zaman içerisinde popülerlik kazanmasına sebep olmaktadır. Sonuçta diğer toplumsal sınıflardan ayırt edilme çabası olan üst sınıflar yeni spor pratikleri ile bu farklılıklarını sürdürmeye çalışmaktadır (Amman, 2000: 140-141). Yeni sportif branşların ortaya çıkışında üst tabakaların diğer sınıflardan farklı olmaya yönelik olan çabaları önemli rol oynamaktadır (Yüksel, 2012: 45).

5. TARTIŞMA

Çalışmamızda günümüzde çok önemli bir serbest zaman değerlendirme etkinliği ve önemli bir toplumsal olgu olan spor, toplumsal tabakalaşma boyutunda ele alınmaya çalışılmıştır. Ele alınan araştırmalar, bir serbest zaman olarak sporun kişilerin bulundukları toplumsal tabakalardan etkilendiğini göstermektedir. Modern spora geçişle elit ve kitle sporu olarak ayrılan sporun bu süreçte bir dikey toplumsal hareketlilik aracına dönüştüğünü de yapılan araştırmalar gözler önüne sermektedir. Kişilerin toplum içinde işgal ettiği konumlar, sportif ürün ve hizmetlerin tüketimini de etkilemekte olduğu, aynı zamanda kişilerin toplumsal konumlarının serbest zamanlarda icra edilen spor branşlarının da önemli bir belirleyicisi olduğu görülmektedir.

İş ve serbest zaman ayrımının yapılmadığı, özel mülkiyetin henüz gelişmediği ilkel dönemde çalışma dışı kalan zamanlarda kişiler, eğlence veren aktivitelere daha yakın durmaktadır (Kraus, 1998: 160). Çeşitli ihtiyaçların karşılanmasından sonra günümüzde dans olarak değerlendirdiğimiz hareketler ile iç dünyasını yansıtmaya çalışmıştır (Alpman, 1972: 5). Toplumun herhangi bir sınıfsal ayrıma uğramadığı bu topluluklarda spor herkesin katılım sağladığı bir serbest zaman aktivitresi durumundadır. Üretimin ortaklaşa tüm toplum üyeleri arasında gerçekleştiriliyor oluşu ve üretimden elde edilenlerin toplum üyeleri arasında eşit olarak dağılışı, özel mülkiyetin gelişimi ve toplumsal sınıfların oluşumunu yavaşlatmıştır. Bu şekilde sportif faaliyetlerin herkesin katılımına açık bir durumda sürdürülmesine olanak vermiştir.

Kişilerin zamanla yaptıkları işlerde uzmanlaşmaları özel mülkiyetin gelişimine zemin hazırlamıştır. Gelişen özel mülkiyet anlayışı ile toplum içinde yavaş yavaş servet eşitsizliği görünür hale gelmeye başlamıştır (Kerov, 2006: 61). Sonuç olarak toplum içinde servete bağlı olarak belli bir sınıflaşma ortaya çıkmıştır. Büyüyen köy ve kentlerde, büyük topraklar alt sınıflar tarafından işlenerek hasat edilmiştir. Bu şekilde olan bir çalışma ortamı içerisinde üst sınıflar görece daha fazla serbest zamana sahip olmuştur. İlk kez eğlence sınıfları böylece görünür olmaya başlamıştır (Kraus, 1998: 164). Toplumda belli işlerin alt sınıflara yaptırılmasının üst sınıflara ek serbest zaman sağlayacağının kaçınılmaz bir gerçek olduğu düşünüldüğünde özellikle üst sınıfa mensup olan varlıklı kesimler, serbest zamanlarını değerlendirebilecekleri aktivitelere yönelmiştir denilebilir.

Antik Mısır'da kölelere, hanedan üyelerini eğlendirmek maksadıyla dans ve müzik öğretilmiştir. Hanedan üyelerine hizmet amacı ile dans ve müzik konusunda eğitilen kölelerden zamanla profesyonel sanatçı grupları ortaya çıkmıştır (Kraus, 1998: 164). Mısır'da üst sınıflar binicilik, okçuluk, kürek gibi sporlarla ilgilenirken, alt sınıf eskrim, kuş ve balık avcılığı ve güreş gibi aktiviteler ile eğlenceli vakitler geçirmiştir. Yüzme ise her sınıftan insanın katılmayı tercih ettiği bir faaliyettir. Bunun en önemli nedeni Mısır'ın bir nehir uygarlığı oluşudur (Alpman, 1971: 18-23). Mısır'da iktidara sahip olanlar bedensel görünümlerine önem verdikleri için sportif aktiviteler gerçekleştirmişlerdir (Guttman, 2004: 12). Buradan hareketle sportif faaliyetlerin Mısır'da itibar kazandırma gücü bulunduğu söylenebilir.

Mezopotamya uygarlıkları da Mısırlılar gibi çeşitli serbest zaman aktivitelerine değer vermişlerdir. Özellikle asiller, avcılık faaliyetleri ile meşgul olmuşlardır. İçerisinde çeşitli hayvan sürülerinin özgürce dolaştığı geniş bir alana sahip olan bu parklarda asiller bir araya gelerecek av partileri düzenlemiş, çeşitli toplantı ve kutlamalar gerçekleştirmişlerdir (Kraus, 1998: 165). Mezopotamya uygarlıklarının yönetici sınıfları da Mısır yöneticilerine benzer şekilde halk üzerindeki iktidarını artırmak amacıyla bedensel güçlerine önem vermişlerdir (Alpman, 1971: 11).

Antik Yunan ise serbest zaman faaliyetlerine katılım konusunda ön plana çıkan iki önemli unsur, kişinin toplumsal statüsü ve ekonomik gelir seviyesidir. Özellikle üst sınıflarda yer alanların serbest zamana sahip olma konusunda bir kısıtlanma bulunmazken alt sınıflara mensup olanların serbest zaman süreleri çok kısıtlıdır (Marfany, 1997: 175). Kişilerin serbest zaman süreleri arasındaki bu büyük fark, köle emeğine dayanmaktadır. Köle ücretlerinin yüksekliği, köle sahibi olan kesmin üst sınıflara mensup kişilerden oluşmasına sebep olmuştur. Günlük rutin işlerin kölelerce yapılması bu zengin sınıfların serbest zaman sürelerini büyük ölçüde arttırmıştır. Üst sınıfa mensup kişilerin serbest zaman sürelerindeki bu artış bu kesimlerin serbest zaman faaliyetlerine katılma olasılığını diğer sınıflara oranla yükselttiği çıkarımı yapılabilir.

Antik Yunan toplumunda serbest zamanların renkli tarafı genellikle varlıklı ve toplumsal statüsü yüksek olan kişilerce deneyimlenmiştir (Kraus, 1998: 166; Şentuna, 2013: 120). Spor, müzik, resim gibi birçok serbest zaman aktivitesi özellikle zengin olan kişilerce dahil olunmuştur. Günümüze Modern Olimpiyat Oyunları olarak gelen oyunlar, Antik Yunan döneminde köle sahibi varlıklı sınıfların oynadıkları oyunlardan

ortaya çıkmıştır (Fişek, 1985: 12). Elbette bu oyunlar, sadece özgür olan vatandaşların katılabildikleri oyunlar olmuştur (Kraus, 1998: 167). Köleler ve kadınlar, özgür vatandaş statüsüne sahip olmadıkları için bu oyunlara katılmaları yasaklanmıştır.

Antik Yunan toplumunda köle sayısında artış meydana geldikçe, köle sahibi olan kişilerin sayısı da artmıştır. Bu durum, önceleri sınırlı sayıda branş ile yürütülen oyunlardaki branşları çeşitlendirmiştir (Fişek, 1985: 13).

Özgür vatandaş statüsünde olmayan kişilerin sportif aktivitelerden uzak tutulması, bilhassa kadınların kendi oyunlarını planlamalarına sebebiyet vermiştir. Öncelikle asil erkeklerin serbest zaman aktivitesi olarak uygulanan oyunlar, yaygınlaşarak, günümüzde toplumsal sınıf ve cinsiyet ayrımı yapılmadan dahil olunan uluslararası bir etkinlik durumundadır.

Antik Yunan'ın aksine Roma çeşitli serbest zaman aktivitelerine dahil oldukları bir toplum olmuştur. Sportif aktivitelerin yanısıra çok düşük ücretler ile her sınıftan Romalı, içinde gymnasium, oditoyum ve sanat galerisi gibi hizmetleri bulunan hamamlara gidebilmıştir.

Halk için kurulan hamamları, sınıf ayrımı olmaksızın her vatandaş kullanabilmiştir. Ancak varlıklı sınıflar ile halk kesminin hamamları kullanım şekillerinde belirgin bir farklılık gözlemlenebilmiştir. Ayrıcalıklı sınıfların kölelerini, masör ve havlu tutucularını yanlarında getirmeleri buna bir örnek olabilir (Deighton, 1999: 41). Özellikle üst sınıfların kendi evlerinde özel hamamları bulunmasına rağmen imparatorların da halk hamamlarına gittiği bilinmektedir. İmparatorların bu hamamlara gidip halkı ile zaman geçirmesi, imparatorların popülerliğini arttırması açısından öen taşıdığı ileri sürülmüştür (Ürük, 2016: 190).

Mısır ve Mezopotamya'da olduğu gibi Roma'da da serbest zaman aktiviteleri, yönetici sınıfların halk üzerinde etkisinin arttırılması ve pekiştirilmesi açısından bir araç olarak kullanılmıştır. Ekmek ve Sirk formülünün halkın anarşiden uzak durması için uygulanışı da benzer bir durumdur.

Romalı yöneticiler halkın gitgide büyüyen serbest zaman sürelerini göz önünde bulundurarak bu büyük köle sahibi kitlenin bizzat devlet tarafından beslenerek oyalanması gerektiği düşüncesi ile şehirde yaşayan herkese yıllık belli miktarlarda tahıl ve zeytinyağı vermiş, buna ek olarak sirk oyunları düzenlemiştir. Bu uygulama,

toplumsal düzenin sağlanması bakımından Roma yöneticilerince gerekli görülmüştür. Bu şekilde çeşitli oyunlar ve gladyatör dövüşleri halk arasında oldukça popüler olan serbest zaman etkinliği konumuna gelmiştir. Önceleri yılda 66 gün süre ile düzenlenen oyunlar, sonrasında halkın ilgisi ile yılda 175 gün düzenlenmeye başlanmıştır (Aydoğan, 2003: 14). Öte yandan Roma'da halkın serbest zamanlarının, yöneticiler tarafından yönetildiği söylenebilir. Yönetici sınıf bunu toplum düzeninin sağlanması amacı ile yapmış olsalar da halk bu eğlenceleri sevmiş gözükmektedir. Özellikle varlıklı kesimlerin ekonomik durumları, bu sınıfların serbest zaman pratiklerine yönelik özel alanlar inşa etmelerine izin vermiştir. Halk tabakaları ise, devletin kendi eliyle düzenlediği serbest zaman aktivitelerine yönelme eğilimi göstermişlerdir.

Romanın çnemli bir kültürel parçası olan hamamlarda sınıfsal anlamda herhangi bir kısıtlama olmamasına karşın kölelerin daha ziyade efendilerine hizmet için hamamda bulundukları söylenebilir. Zira efendisi ile birlikte hamama gelen bir köle, kölelik ettiği kişinin havlusunu tutmak ve hamamda yaptıkları aktiviteler boyunca efendisine yardımcı olmak vb. işler yapmıştır. Dolayısıyla özgür Romalılar için serbest zaman değerlendirme zamanı anlamını taşıyan öğleden sonraları, efendisi ile beraber hamama giden köleler için iş saati anlamına gelmiştir.

Antik Yunan kültüründe olduğu gibi Roma kültüründe de sportif faaliyetler iktidarı kanıtlama amacına da hizmet etmiştir. Ancak Roma kültürü, köle ve savaş esirlerinin arenaya itildiği kanlı Gladyatör dövüşlerini halk için önemli bir serbest zaman faaliyetinin yanında büyük kitlelerin manipüle edildiği bir araca dönüştürmüştür.

Serbest zamanların bir yaşam stili olduğu Roma döneminin aksine Ortaçağ'da boş durmama unsurları ön plana çıkmıştır. Ortaçağ döneminde epey popüler olan Aziz Benedict, çalışma ve emeğin onurlu oluşuna ilişkin doktrinleri bu dönemin benimsenen öğretileridir (Kraus, 1998: 170). Toplumların önemli kesimlerine etki eden Aziz Benedict'in Kutsal Kuralları keşişhanelere bağlı olan kişilerin kendilerinden yüksek statüde olan keşişhane görevlilerine itaat etme zorunluluğu vurgulanmıştır. Ayrıca keşişhaneye bağlı olanların serbest zaman sürelerinin ve bu sürelerde yapılan faaliyetlerin açıkça düzenlendiği görülmektedir. Bireylerden bu kaidelerin Tanrının emirleri olduğunu sorgusuzca kabul etmesi ve bu kurallara itaat etmesi beklenmiştir.

Benedict Kutsal Kurallarda söz dinlemeyen ve kurallara boyun eğmeyenlerin tüm ikazlara rağmen aynı hataları sürdürmeleri durumunda aforoz edileceği çok açık

biçimde belirtilmektedir (Benedict, akt. Aşıkoğlu, 2009: 135). Ortaçağ döneminde emeğin yüceliği vurgulansa da insanların serbest zaman etkinliklere katılımı tümüyle engellenmemiştir. Oyunlar, iş gibi, günlük yaşamın bir parçası olmuştur. Özellikle birkaç temel masa oyunu alt ve üst sınıfların çokça deneyimledikleri serbest zaman aktivitesidir. Satranç tüm sınıflarda deneyimlense de stratejik atılımlar gerektiren bu masa oyunu özellikle asil çocuklarının stratejik becerilerini geliştirdiği düşüncesi sebebi ile üst sınıflar arasında daha yaygındır (Stokstad, 2005). Hem üst hem de alt tabakaların serbest zaman aktivitesi olarak tercih ettiği satranç oyununun alt ve üst sınıflar açısından farklılaşan noktası, üst tabakaya mensup olanların satranç takımlarının pahalı parçalardan oluşurken alt tabakaya mensup olanların satranç takımlarının ucuz malzemelerden oluşan parçalar içermesidir (Johnson, 2011: 279-280).

Günümüzde yapılan araştırmalar incelendiğinde bireylerin bulunduğu toplumsal tabakaya göre serbest zaman faaliyetlerini tatbik etme biçimleri farklılık göstermektedir. Bourdieu'ye göre habitus, farklılaştırıcı eylemleri üretmektedir. Ona göre işçi sınıfından olanların tükettiği besin ve bu besini tüketme biçimi, serbest zaman faaliyetlerine katılma biçimi ile üst tabakaya mensup olanların tüketim ve tüketim biçimleri açık bir şekilde farklılaşmaktadır (Bourdieu, 1995: 23-24). Ortaçağ döneminde satranç malzemelerinin üst ve alt sınıflar açısından farklılaşması, habitusun ayrıştırıcı eylemleri üretmesinden kaynaklandığı yorumu yapılabilir. Toplumsal sınıflar, kişilerin tüketim davranışlarında netlik kazanmaktadır.

Ortaçağ'da avcılık bilhassa soyluların serbest zamanlarını değerlendirdiği bir faaliyettir. Erdemlilik ile özdeşleştirilen bu faaliyet, asillere özgü olan bir aktivite durumuna geldikten sonra asiller, kendi yönetiminde olan bölgelerde belirledikleri alanları, avcılık yapmak için ayırmışlardır. Büyük ormanlar ve türlü deniz ürünlerinin bulunduğu alanların kullanımı alt sınıflara yasaklanmıştır. Öyle ki üretim faaliyetlerine özel bölgeler bile azaltılarak bu alanların güvenliği ve korunması için kullanılmıştır (Bloch, 1983: 378-379). Alt sınıftan kişiler için avcılık, soyluların aksine bir serbest zaman aktivitesi olmaktan uzak, beslenme ihtiyaçlarının karşılanması için bir araç anlamına gelmektedir (Kraus, 1998: 172). Görüldüğü gibi, alt sınıflar ile üst sınıfların avcılık faaliyetlerine katılım amaçları farklılık göstermektedir. Üst sınıf, zorunlu ihtiyaçların karşılanması dışında erdemli olmak gibi nedenler ile avcılık pratiklerini yürütürken alt sınıf, deyim yerindeyse karnını doyurmak için bu faaliyetlere dahil

olmuştur. Dikey toplumsal hareketliliğin çok daha mümkün hale geldiği günümüzde alt sınıf mensuplarının toplumsal konumlarını değiştirme ve maddi gelir elde etme gibi amaçlarla çeşitli sportif aktiviteye katıldığı, üst sınıf mensuplarının ise daha ziyade sağlık ve eğlence amaçlarını güderek bu faaliyetlere dahil olduğunu ortaya koyan araştırmalar çalışmamızın beşinci bölümünde ortaya konulmuştur. Ortaçağ'da zorunlu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik avcılık yapan alt tabakaya karşılık günümüzün alt tabakası sporun sınıf atlatan ve prestij kazandıran niteliğini de göz önünde bulundurarak sportif faaliyetlere katılmaktadır görüşünü taşımaktayız. Üst tabaka mansuplarının ekonomik kaygılardan nispeten uzak oluşu, bu tabakayı sporu araç olarak görme eğiliminden uzaklaştırmaktadır. Ortaçağ aristokratlarının avcılık faaliyetlerini sıradan halka yasaklaması, bu aktivitenin asil sınıflar ile özdeşleştirilmesine neden olmuştur. Sıradan halk kitleleri ise serbest zamanlarını malzeme gerektirmeyen dans, güreş gibi branşlara dahil olarak geçirmiştir.

Ortaçağ'da olduğu gibi günümüzde de serbest zaman aktivitelerine katılım, sınıfsal açıdan birçok farklılık ortaya koymaktadır. Günümüzde golf kulübüne üye olmak ile bir futbol takımına özgü bir bara üye olmak arasında keskin farklar bulunmaktadır (Şentuna, 2013: 92). Bourdieu, iktidara sahip tabakaların daha çok golf, tenis, eskrim, yatçılık ve kayak gibi spor branşlarına katıldıklarını, bu tabaka üyelerinin özel kulüplerde dilediklari zaman diledikleri kişilerle mücadele içerisine girmek gibi ayrıcalıkları olduğunu ifade etmektedir (Bourdieu, 2015: 317). Özellikle egemen sınıflar ile özdeşleştirilen bu spor dalları ile bir açıdan sınıfsal bilinç de yeniden üretilir. Zira üst tabakalara özgü görülen bu spor dalları, üst tabaka mensupları tarafından onaylanmaktadır.

Kölelik sisteminin sürdürüldüğü toplumsal yapılarda ve Ortaçağ'ın Avrupasında ayrıcalıklı sınıfa has olarak görülen serbest zaman aktiviteleri Sanayi Devrimi ile gelen çeşitli gelişmeler ile sadece imtiyazlı sınıflara özgü olmaktan çıkmış, kitlesel bir hale gelmiştir. Sanayi Devrimi sonrasında tüm dünyayı etkisi altına alan teknolojik gelişmeler ve özellikle işçi sınıfının çalışma saatlerinin düzenlenişi serbest zaman aktivitelerine katılıma duyulan ilgiyi artırmıştır. 19. Yüzyıl sonlarına doğru özellikle sportif etkinliklere duyulan ilgi artmış, bu dönemle birlikte spor, halk kitlelerinin serbest zamanlarını özgürce değerlendirebilecekleri bir faaliyet durumuna gelmiştir.

Sanayi Devrimi sonrasında dünya ile birlikte sporda da bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönemde spor tüm sınıfların katılım gösterdiği bir serbest zaman faaliyeti haline gelmiştir. Önceleri serbest zaman ve spor pratikleri üst tabakaların tekelinde iken bu dönemde üst tabaka mensupları spora daha çok izleyici koltuklarından dahil olmaya başlamıştır. Üst tabakalar yavaş yavaş tribünlere çekilirken görece alt sınıflar spor sahalarındaki yerlerini almış, spor, maddi kazanç güdülerek yapılan bir meslek kolu durumuna gelmiştir (Fişek, 1985: 15). Profesyonel bir iş haline gelmesi ile birlikte spor, sınıf atlatabilen bir dikey toplumsal hareketlilik aracı haline bürünmüştür. Elbette sporun meslek olarak icrası için en temel gerekliliklerden bir tanesi yüksek performans yakalamaya yönelik yürütülen çabadır. Günümüzde dikey toplumsal hareketlilik olanağı yaratmak açısından ebeveynler çocuklarını çok küçük yaşlardan itibaren tüm dünyada ciddi bir popülerliği olan futbol okullarına göndermektedir.

Bourdieu, beden ve sportif aktivitenin alt sınıflar için bir araç olduğu görüşündedir (Bourdieu, 2013: 224-225). Ebeveynlerin ekonomik gelir düzeyleri azaldıkça çocuklarını futbol okullarına gönderdikleri, özellikle alt gelirli ailelerin çocuklarının dikey toplumsal hareketlilik olanağı sunması sebebi ile bu okullara göndermeyi tercih etmeleri (Kılcıgil, 2003: 15) ve alt tabakalarda sporun maddi kazanç arzusu ile ele alınması (Yüksel, 2012: 86) Bourdieu'nün alt sınıfların sporun bir araç olarak ele aldığı görüşü ile paralellik göstermektedir.

Günümüzde spor faaliyetleri, gerek teknoloji gerekse de serbest zaman sürelerindeki kısıtlanmışlıkların azalması ile herkesin özgürce katılabileceği aktivite olarak toplumların önemli bir değerini oluşturmaktadır. Çalışmamızda ele alındığı gibi, geçmişte imtiyazlı sınıfların imtiyazlarından olan serbest zaman ve spor pratiği günümüzde yalnızca imtiyazlı sınıfların değil tüm sınıflar arasında yaygın durumdadır. Günümüzde artık serbest zaman denildiğinde akla gelen imtiyazlı sınıfın sahip olduğu bir ayrıcalık değildir. Zira serbest zaman artık tüm sınıfların sahip olması gereken bir zaman dilimidir. Benzer biçimde spor terimi duyulduğunda da ilk akla gelen imtiyazlı sınıfların bir serbest zaman pratiği olmamaktadır. Sportif aktivite, serbest zamanını etkili bir biçimde kullanmak isteyen herkesin pratiği durumundadır. Günümüzde giderek yaygınlık kazanan ''Herkes İçin Spor'' anlayışı, bu anlamda önemli bir değer taşımaktadır.

Bir serbest zaman aktivitesi olarak sportif faaliyete katılım herkese açık olsa da spora katılım biçimi, branş seçimi, takım ya da bireysel spor tercihi, spor yapma amacı, sportif ürünlerin tüketilmesi, tercih edilen markalar ve kullanılan malzemeler gibi pek çok unsur ile sınıfsal farklılıklar açık bir biçimde göze çarpmaktadır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de üst sınıfın diğer sınıflardan belirgin bir biçimde ayrılabilme ve farkedilme arzusu bu unsurlar üzerinden gerçek olmaktadır. Günümüzde reddedilmesine rağmen sınıf ayrımı serbest zaman aktiviteleri üzerinden görünür olarak varlığını sürdürmektedir. Toplumsal bir kurum haline gelen spor, herkesi kabul etmeye açıktır ancak toplumsal tabakalaşma olgusu insanların spordan eşit bir şekilde faydalanabilme olanağını baltalıyor görünmektedir. Ekonomik gelir seviyesi özellikle alt sınıfların malzeme gerektiren spor branşlarından uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Sporun toplumlara sağladığı faydalar göz önünde bulundurulduğunda sporun hem ulusal hem de uluslararası düzeydeki değeri, bir serbest zaman aktivitesi olarak başlayan sonrasında belki de elitleşen sporun önemini daha da artırmaktadır. Buradan yola çıkarak yapılması gereken, özellikle malzeme gerektiren spor branşlarının toplumun tüm kesimlerine tanıtılması ve çeşitli spor branşlarının toplumun tüm sınıfları tarafından deneyimlenmesinin sağlanmasıdır. Alt tabaka nüfusunun büyüklüğü düşünüldüğünde bilhassa alt tabakadan olanlara bu olanağın sağlanması uzun vadede daha çok sporcu ve buna paralel olarak uluslararası yarışmalarda farklı spor dallarında başarı imkanı sunacağı görüşündeyiz.

KAYNAKLAR

Akova, O. ve Çakmak, T.F. (2015). Boş Zaman Paradigmasinin Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Yaklaşimiyla İlişkisi Ve Tarihsel Süreç İçindeki Gelişimi. *Journal of Recreation and Tourism Research.* 2 (3), 28-36.

Aksoy, S. (2019). Kültür Endüstrisi Güdümünde Boş Zaman Pratiklerinde Tektipleşme: "Keyif" Etiketi İle Yapılmış Instagram Paylaşımlari Üzerine Bir İnceleme. *Akdeniz İletişim Dergisi.* 31, 601-622.

Aksungur, M., Topalhan, T. (2019). Toplum Yapısı İçerisinde Çalışma Olgusunun Ortaya Çıkışı ve Yaşanan Dönüşümler. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi.* 3 (16), 1-23.

Aktürk, Ç. (2018). Alışveriş Merkezleri: Yeni Birer Kent Merkezi Olabilir mi?. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* , 5 (15), 1-17.

Alpman, C. (1972). Eğitimin Bütünlüğü İçinde Beden Eğitimi ve Çağlar Boyunca Gelişimi. İstanbul: Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.

Amman, M. T. (2000). Spor Sosyolojisi. İçinde: Sporda Sosyal Bilimler. Ed. H. Can İkizler. İstanbul: Alfa Yayınları.

Amman, M. T., Karahüseyinoğlu, M. F., Yaprak, P. ve Şahin, S. (2006). Mesleki Yaşamda Bedensel Faaliyet ile Kitle Sporu İlişkisi. 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi. Muğla Üniversitesi.

Applebaum, H. (1997). İş ve Boş Zaman. (Çev. N.Saatçioğlu), *Cogito,* l2.

Aristoteles (2017). Politika. (Çev: Furkan Akderin). İstanbul: Say Yayınları.

Arslan, A. (2003). Eşitsizliğin Teorik Temelleri: Elit Teorisi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. (6) , 115-135.

Arslan, A. (2004). Temel Sorunları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (2), 126-143.

Arslan, H. (2005). *Tarihsel Ve İdeolojik Bir Kavram Olarak Boş Zamana Sosyolojik Bir Bakış.* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dan. Güliz Erginsoy.

Arslan, G. (2018). Çalışmanın Evrimi: Sanayi Toplumundan Sanayi Ötesi Topluma Geçiş. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi.* 2 (1), 145-162.

Arslantürk, Z. ve M. T. Amman (2000), *Sosyoloji.* İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Atay, M. ve Öcalan M. (2008). Futbol Seyircileri Üzerine Genel Değerlendirmeler. İçinde: *Sporda Sosyal Alan Çalışmaları.* Ed. Fikret Ramazanoğlu. Ankara: Bıraklar Kitapevi.

Ateş, Y. (2010). *Sosyal Tabakalaşma Ve Siyaset İlişkisi: Türkiye Örneği*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dan. M. Nazan Arslaner.

Aşıkoğlu, Y. (2009). *Aziz Bernard ve Hıristiyanlik Tarihindeki Yeri.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Dan. Şinasi Gündüz.

Avan, M . (2020). Yüzme Sporu Yapan Çocukların Ailelerinin Sosyo-Ekonomik Düzeylerine Göre Spora Bakış Açısının İncelenmesi . *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4 (1) , 18-29.

Aydemir, C. ve Genç, Y. (2011). Ortaçağın Sosyoekonomik Düzeni: Feodalizm. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 10 (36), 226-241.

Aydın, K. (2018). Max Weber, eşitsizlik ve toplumsal tabakalaşma. Journal of Economy Culture and Society. 57, 245-267.

Aydoğan, F. (2003). Kitle Kültürü ve Sirk Kültürü. *Selçuk İletişim Dergisi*, 2(4), 13-20.

Aydoğdu, M. (2015). Ortaçağ Feodal Mülkiyet Anlayışı ve Osmanlı Hukukundaki Toprak Sisteminin Türk Hukukundaki Tarımsal İşletmelerin Mirasçılara Özgülenmesine Etkileri. Dokuz Eylül Üniversitesi. Hukuk Fakültesi Dergisi. 17 (2), 1-26.

Aytaç, Ö. (2002). Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 12(1), 231-260.

Aytaç, Ö. (2005). Kapitalizm ve Boş Zaman. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 6 (1), 1-22.

Aytaç, Ö. ve Kurtdaş, M. Ç. (2015). Sağlık - Hastalığın Toplumsal Kökenleri Ve Sağlık Sosyolojisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 25(1), 231-250.

Bahar, H. İ. (2009). *Sosyoloji*. Ankara: Usak Yayınları.

Bahadır, M. (2016). Antikçağ'dan Günümüze Boş Zaman Üzerine Bir Değerlendirme. 1 (2), 103-116.

Bakır, Z. Z. (2016). *Modern Kölelik*. İnsamer Uluslararası Hukuk Araştırma, 19.

Bal, O. (2011). Ekonomik Sistem Olarak Kapitalizmin Evrimi ve İstihdam. 3.IJOPEC.

Baloğlu, B. (2005). Sağlık ve Sosyal Sınıflar. *İktisat Fakültesi Sosyoloji Konferansları.* (31)145-160.

Baloğlu, B. ve Davutoğlu, A. (2009). Sporun Değişen Yüzü. İstanbul: Derin Yayınları.

Başaran, A. (2007). Sınıf Kavramının Kökeni Ve Politik Ekonomik Bir Mukayese. *Politik Ekonomi Kuram Dergisi*. 1, (1) 214-237.

Baudrillard, J. (2013). *Tüketim Toplumu.* (Çev : Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yay.

Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar* (Çev: Ümit Öktem), İstanbul: Sarmal Yay.

Bayraktar, C. (2003). Sosyal Yapı Özelliklerinin Spora Etkisi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 16 (1).

BBC, Erişim Tarihi: 29.02.2020, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43606616

BBC, Erişim Tarihi: 29.02.2020, https://www.bbc.com/news/world-asia-india-41466291

Beneton, P. (1991). *Toplumsal Sınıflar*, (Çev. Hüsnü Dilli), İstanbul: İletişim Yayınları.

Berber, Ş. (2003). Modern Bir Olgu Olarak Sosyal Sınıflar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9, 223-232.

Bilgin, R. (2015). Tüketim Kültüründe Kadın Bedeninin Cinsel Kurgu Olarak Konumlandırılması ve Sunumu. *The Journal of Academic Social Science Studies.* (36), 309-329.

Bilican, R. (2017). Hint Danslarının Dini Temeli. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dan. Kürşad Demirci.

Bloch, M. (1983). Feodal Toplum. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: Savaş Yayınları.

Bocock, R. (1997). *Tüketim*. (Çev : İrem Kutluk), Ankara: Dost Kitabevi.

Bottomore, T. (1978). Marxism and Sociology. *A History of Sociological Analysis*. Ed: Tom Bottomore, Robert Nisbet. New York: Basic Books.

Bottomore, T. (1991). Marksist Düşünceler Sözlüğü. (Çev. Mete Tunçay). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bourdieu, P. (1995). *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine.* (Çev. Hülya Tufan). İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Bourdieu, P. (1997). *Televizyon Üzerine*. (Çev. Turhan Ilgaz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2014). Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar. (Çev: Nazlı Ökten). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bourdieu, P. (2015). Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi. (Çev: Derya Fırat Şannan ve Ayşe Günce Berkkurt). Ankara: Heretik Yayınları.

Bourdieu, P. (2016). Sosyoloji Meseleleri. (Çev: Filiz Öztürk ve diğ.). Ankara: Heretik Yayınları.

Bozdemir, M., (1998). *Futbol Fanatizminin Sosyolojik Açıdan Tahlili*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Bozkurt, G . (1981). Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , 38 (1) , 65-103.

Bromberger, C. (2009). Stadyumdaki Kent. İçinde: *Futbol ve Kültürü*. Ed. Roman Horak, Wolfgang Reiter ve Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları.

Buluş, A. ve Kabaklarlı, E. (2010). 1929 Ekonomik Buhranı ile Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 10(19), 1-22.

Bulut, Y. (2013). Sosyolojiye Giriş. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Kitabı.

Burks, A. M. (2008). *Roman Slavery: A Study of Roman Society and Its Dependence on Slaves.* Electronic Theses and Dissertations. East Tennessee State University, The Faculty of the Department of History, Johnson City.

Büyükbahçeci, E. (2016). Hint'te Kast Sisteminin İlk İzleri Ve Hint Edebiyatındaki Yeri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi.* 65 (2), 238-255.

Calhoun, C. (2014). Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları. İçinde: *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. (Der. Güney Çeğin ve ark.). İstanbul: İletişim Yayınları. 77-130.

Ceylan, T. (2011). Toplumsal Sistem Analizinde Toplumsal Statü ve Rol. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 15 (1): 89-104.

Clarke, J. ve Critcher, C. (1985) The Devil Makes Work: Leisure in Capitalist Britain. L Basingstoke: Macmillan Houndmills.

Coser, L. (1956). The Functions of Social Conflict. New York: Free Press.

Crego, R. (2003). *Sports and Games of the 18th and 19th Centuries*. London: Greenwood Press.

Çakır, V.O. (2014). Spor Sosyolojisinin Doğuşu; Geleneksel Beden Eğitimi Usul ve Yaklaşımlarında Dönüşüm. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmış Doktora Tezi. Dan: İsmail Çoşkun.

Çaycı, A., Çaycı, B. ve Eken, İ. (2017). Gençlerin Serbest Zaman Aktivitelerinin Mobil Teknoloji Merkezli Dönüşümünün "Mtuas Ölçeğine" Göre İncelenmesi. 1. Uluslarası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı. İstanbul Ticaret Üniversitesi. 101-115.

Çelik, N. (2013). Thorstein Veblen'in Gösterişçi Tüketim Yaklaşımı: Niğde Üniversitesi İdari Personeli Örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 1(34), 171-203.

Çıvgın, İ. ve Yardımcı, R. (2010). *İlkçağ Tarihi*. Ankara: Maya Akademi Yayınları.

Çiftçi, C. ve Kangallı, S. (2015). Eğitim ve Gelir. *Ege Akademik Bakış Dergisi*. 15 (1), 141-152.

Çiğdem, A. (1993). *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Alternatif Üniversite. Ağaç Yayıncılık.

Çirkin, Z. ve Gökmen, T. (2016). Mutluluk Ve Gelir. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.* 71 (2) 375-400.

Çüçen, K. A. (2006). Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Özel Sayı, 25-34.

Dahrendorf, R. (1959). Class and Class Conflict in Industrial Society. California: Stanford University Press.

Deget, D. (2013). *Bireylerin Sosyo-Ekonomik Yapı ve Eğitim Düzeylerine Göre Spor Merkezlerinden Yararlanma Nedenleri ve Sınıflandırılması.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Deighton, H. J. (1999). *Eski Roma Yaşantısında Bir Gün*. (Çev: Hande Kökten Ersoy). İstanbul: Homer Kitabevi.

Demir, Z. (2018) Karl Marx'ın Bakış Açısından Kapitalist Toplumda Yabancılaşma ve Sonuçları. Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 3(5), 63-74.

Demirtaş, Ö. ve İmamoğlu, G. (2018). Antik Mısır'da Cimnastik, Dans, Top Oyunları Görsellerinin Yorumlanması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 11(59), 484-491.

Deniz, D. (2019). Güzellik Kaygısı. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*. 5 (1), 1-8.

Deva, B. C. (2002). Indian Music. New Delhi: Taylor & Francis.

Dever, A. (2015). Spor Sosyolojisi. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Dinç, C. (2013). Toplumsal Tabakalaşma. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Öğretim Fakültesi Ders Kitabı.

Dockery, A. M. (2003). Happiness, Life Satisfaction and the Role of Work: Evidence from Two Australian Surveys. http://melbourneinstitute.unimelb.edu.au/assets/documents/hilda-bibliography/working-discussion-research-papers/2001-2004/Dockery_happiness_life_satisfaction.pdf

Durkheim, E. (1922). Éducation et Sociologie. Paris: Presses Universitaites de France.

Dursun, O. (2018). Toplumu Pierre Bourdieu ile Düşünmek. Global Media Journal TR Edition. 8, (16), 68-123.

Edgell, S. (1998). Sınıf. Çeviren: Özyiğit D, Dost Kitapevi, Ankara.

Eke, B. (1987). Bir Sosyal Sınıf Belirleyicisi Olarak Meslek Faktörü. *İstanbul Üniversitesi İktisat Mecmuası*. 377-401.

Emin, E. (2018). *Küresel Adaletsizlik Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik Raporu*. Araştırma. 83, İNSAMER.

Ergin, Y. G. (2015). *Antik Yunan Sosyal Tarihi*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. Ders Kitabı.

Ersöz, E. (2007). Manu Kanunnamesi'ne Göre Hinduizm. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dan. Ali İhsan Yitik.

Euronews, Erişim Tarihi: 29.02.2020, https://tr.euronews.com/2019/11/07/farkl-kastlardan-olmalarina-karsin-evlenen-hint-cift-ailesi-tarafindan-taslanarak-olduruld

Evkuran, M. (2003). Ortaçağ Paradigmasi ve Siyasal Düşüncenin Evrimi. Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi. 2 (4), 37-58.

Fichter, J. (2001). *Sosyoloji Nedir*. (Çev. Nilgün Çelebi), Ankara: Attila Kitabevi.

Fişek, K. (1985). 100 Soruda Türkiye Spor Tarihi. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Fişek, K. (2003). Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Spor Yönetimi Dünyada ve Türkiye'de. İstanbul: YGS Yayınları.

Fromm, E. (2003). *Sahip Olmak ya da Olmamak.* (Çev. Aydın Artan), İstanbul: Arıtan Yay.

Genç, Ö. (2016). Çocukların Ortaçağ Avrupa'sındaki Yeri. Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi. 1 (1), 241-261.

Giddens, A. (1999). İleri Toplumların Sınıf Yapısı. İstanbul: Birey Yayıncılık.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Giddens, A., Duneier, M., Appelbaum, R.P. ve Carr, D. (2014). Introduction of Sociology. Newyork: W.W.Norton & Company.

Giddens, A. ve Sutton, W. P. (2018). Sosyolojide Temel Kavramlar. (Çev. Ali Esgin). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Gilchrist, R. (2012). Medieval Life. UK: The Boydell Press.

Gorz, A. (2007). *İktisadi Alanın Eleştirisi*. (Çev: Işık Ergüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gökalp, E. (2017). Frankfurt Okulu. İçinde: Modern Sosyoloji Tarihi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Göral, Ş. ve Karaküçük S. (2016). Boş Zaman Tarihi. İçinde: *Rekreasyon Bilimi.* ed.Suat Karaküçük. Ankara: Gazi Kitabevi. 5-43.

Görgün, B. A. (2013). Pratik, Kültür, Sermaye, Habitus ve Alan Teorileriyle Pierre Bourdieu Sosyolojisi. İçinde: *Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler*. Ed. Serap Suğur, Aylin Görgün Baran. Eşkişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Gözlü, A. ve Yılmazcan, D. (2017). Antik Yunan'da Kölelik: Atina ve Sparta Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi* , 5 (2) , 117-136.

Guttmann, A. (2004). Sports**.** Boston: University of Massachusetts Press.

Güreşçi, E. (2010). Köyden Kente Göçün Köydeki ve Kentteki Yansımaları: Akpınar Köyü Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi.* 2 (2), 47-55.

Günay, N. (2007). Yoganın Mahiyeti Ve Çeşitleri. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 2 (19), 51-79.

Güneş, F. (2012). Klasik Sosyolojide Temel Yaklaşımlar: Max Weber. İçinde: Klasik Sosyoloji Tarihi. Ed. Serap Suğur. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 112-135.

Güzel, B. (2014). Sanayi devriminin ortaya çıkardığı toplumsal sorunların edebiyattaki izdüşümü: Emile Zola'nın germinal örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 7 (33), 157-165.

Hacıcaferoğlu, S. (2014). Halk Oyunları Branşına Katılan Sporcuların Sosyo Ekonomik Profillerinin İncelenmesi. İnönü Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 1(1), 14-24.

Hamed, A.E. (2015). Sport, Leisure: Artistic Perspectives In Ancient Egyptian Temples (Part I). *Recorde, Rio de Janeiro*, V. 8, n.1, p.1-17.

Harvey, D. (2012). Sermayenin Sınırları. (Çev: Utku Balaban). Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.

Hall, W. (1986) Social Class and Survival On The S.S. Titanic. *Social Science and Medicine*. 22 (6): 687-690.

Hemingway, J.L. (1996). "Emancipating Leisure: The Recovery the Freedom in Leisure" *Journal of Leisure Research*, 28 (1), 27-43.

Heper, E. (2012). Spor Bilimleri ile İlgili Kavramlar ve Sporun Tarihsel Gelişimi. İçinde: *Spor Bilimlerine Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

HİS, Erişim Tarihi: 30.01.2020, http://www.his.gov.tr

HSGM, Erişim Tarihi: 28.01.2020, https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/

Işım, M. A. (1976). Upenişadlar. Der. Mehmet Ali Işım. İstanbul: Dergah Yayınları.

İlhan, S. (2008). Yeni Kapitalizm ve Meslek Olgusunun Değişen Anlamları Üzerine. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (21) 313-328.

İnce, M. (2017). Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik. Gazei Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 19 (1) , 294-319.

Jarvie, G. (2006). *Sport, Culture and Society: An Introduction*. London and New York: Routledge.

Johnston R. A. (2011). *All Things Medieval: An Encyclopedia of the Medieval World.* Santa Barbara: Greenwood.

Juniu, S. (2000). Downshifting: Regaining the Essence of Leisure. *Journal of Leisure Research*. 32 (1), 69-73.

Kabakçı, E. (2013). Siyasal Düşünceler Tarihi. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. Ders Kitabı.

Kaplan, Y. ve Akkaya, C. (2013). Toplumsal Tabaka Farklılıklarının Spora Yansıyan Sonuçları: Antalya Örneği. Mediterranean Journal of Humanities, 3(2), 143-158.

Kara, T. (2018). Instagram Hayatları: Instagram Fotoğrafları Üzerine Bir İçerik Analizi. İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi. (19), 11-20.

Karaküçük, S. ve Gürbüz, B. (2007). Rekreasyon ve kent(li)leşme. Ankara: Gazi Kitabevi.

Kasapoğlu, A. (2011). Sosyolojiye Giriş. Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları.

Kaya, S. ve Karaküçük S. (2016). İktisadi Sistemler ve Boş Zaman: Kapitalizm, Sosyalizm, Neoliberalizm, Küreselleşme ve Modernizmin Etkileri. İçinde: *Rekreasyon Bilimi.* ed. Suat Karaküçük. Ankara: Gazi Kitabevi. 155-200.

Kerov, Z. M. (2006). İlkel, Köleci ve Feodal Toplum. E-Kitap: Eriş Yayınları.

Kesim, Ü. (2016). İşyeri Rekreasyonu. İçinde: *Rekreasyon Bilimi.* ed. Suat Karaküçük. Ankara: Gazi Kitabevi. 127-153.

Kılcıgil, (2003). Ailelerin Çocuklarını Yaz Futbol Okullarına Gönderme Nedenleri, Beklentileri ve Sosyo-Ekonomik Durumları. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi* , 1 (1) , 11-16.

Kılıç, Y. (2014). Türkiye'de Eğitimsel Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma İlişkisine Dair Ampirik Bir Çalışma. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 4 (2), 243-263.

Kışlalı, A. T. (1987). *Siyaset Bilimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Kocabaş, F. (2004). Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (10), 33-53.

Koçyiğit, F. (1992). Toplumsal Yapının Çocuklarda Sportif Branş Seçme Üzerine Etkisi. *II. Ulusal Spor Bilimleri Kongresi,* Ankara.

Koloş, U. (2006). Feodal Bir Akit: Fief Sözleşmeleri. Karşı Hukuk. (2), 24-27.

Korkmaz, A. (2005). Sosyal Hareketlilik: Eğitim ve Mesleğin Sosyal Hareketliliğe Etkisi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*. (31) 79-92.

Köroğlu, K. (2011). *Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Köroğlu, C. Z. ve Köroğlu M.A. (2016). Bilim Kavramının Gelişimi ve Günümüz Sosyal Bilimleri Üzerine. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (25), 1-15.

Kraus, R. (1998). Recreation and Leisure in Modern Society. Canada: Jones and Bartlett Publishers. Epub.

Kyle, D. G. (2015). *Sport and Spectacle in the Ancient World*. Malden: Blackwell.

Lafargue, P. (2016). Tembellik Hakkı. (Çev: Engin Sunar). İstanbul: Say Yayınları.

Leitner, M. J ve Leitner, S. F. (2012). Leisure Enhancement. Illionis: Sagamore Publishing LLC.

Linton, R. (1936). *The Study of Man*. New York: Appleton Century Company, Inc.

Lordoğlu, K., Özkaplan N. ve Törüner M. (1999). *Çalışma İktisadı*. İstanbul: Beta Yayınları.

Macionis, J. J. (2012). *Sociology.* New Jersey: Pearson.

Malay, H. (2010). *Çağlar Boyu Kölelik.* İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Marfany, J. L. (1997). The Invention of Leisure in Early Modern Europe. *Past & Present.* (156), 174-191.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. Osman Akınbay ve Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Marx, C. (1997). Boş Zaman Üzerine Seçmeler. Cogito Dergisi: Çalışmak Yorar. 12.

Marx, C. (2003). Kapital. (Çev: Alaattin Bilgi). 3. Cilt. Ankara: Sol Yayınları.

Marx, C. ve Engels, F. (2014). Komünist Manifesto. (Çev. Nail Satlıgan). İstanbul: Yordam Kitap.

Mason, T. (2009). Maviler ve Kırmızılar. *Futbol ve Kültürü*. Ed. Roman Horak, Wolfgang Reiter ve Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları.

Milliyet, Erişim Tarihi: 18.03.2020, https://www.milliyet.com.tr/pembenar/askini-ilan-eden-genci-raylara-attilar-1018788

Mirzeoğlu, N. (2014). Spor Bilimlerinin Tarihsel Temelleri. İçinde: *Spor Bilimlerine Giriş*. Ed. Nevzat Mirzeoğlu. Ankara: Spor Yayınevi ve Kitabevi.

Morgan, L. H. (1998). *Eski Toplum 2*. (Çev: Ünsal Oskay). İstanbul: Payel Yayınevi.

Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. Ankara: Yayın Odası Yayıncılık.

Okan, O. (2013). Kurumlar Sosyolojisi. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Öğretim Fakültesi Ders Kitabı.

Osmanlı, U. ve Kaya, S. (2014). Püritanizm'den Hedonizm'e Değişen Boş Zaman Kavramı. Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi. http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/PrutanizmdenHedonizmeDegisenBosZamanKavrami.pdf (Erişim Tarihi: 01.05.2020).

Ozankaya, Ö. (1991). *Toplumbilim.* İstanbul: Cem Yayınevi.

Öngören, B. (2015). Sosyolojik Açıdan Sağlıklı Beden İmgesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmalari Dergisi.* (34), 25-45.

Özbey, S. ve Çelebi, M. (2014). Rekreasyon. İçinde: Spor Bilimlerine Giriş. Ed. Nevzat Mirzeoğlu. Ankara: Spor Yayınevi ve Kitabevi.

Özdemir, Z. (2015). Sosyal Medyada Kimlik İnşasında Yeni Akım: Selfie Kullanımı. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi.* (2), 112-1331.

Özgen, İ. (2017). Tüketim Kültürü ve Medyada Güzellik Söylemi: Bir Alımlama Çalışması. *Global Media Journal TR Edition.* 8, 15.

Özen, G. (2016). Kapalı Toplumsal Yapı: Kast Sistemi Üzerinden Tabakalaşma. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*. 2 (3), 59-65.

Özgür, E. F. (2006). Sosyal ve Mekansal Ayrışma Çerçevesinde Yeni Konutlaşma Eğilimleri: Kapalı Siteler, İstanbul, Çekmeköy Örneği. *Planlama Dergisi.* (4)79-95.

Özsöz, C. (2014). Pierre Bourdieu: Simgesel Şiddet, Eğitim, İktidar. *Cogito* (76), 290-311.

Öztürk, H., Akın, A. ve Damar, D. (2016). Velilerin Çocuklarını Basketbol Okullarına Gönderme Sebeplerinde Etkili Olan Nedenlerin Tespiti. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi.* 11 (1), 1-12.

Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde "Habitus","Sermaye" ve "Alan" Üzerine. 1. Liberal Düşünce Dergisi, (62), 1-21.

Renson, R. & Careel, C. (1986). Sporticuous Consumption: An Analysis of Social Status Symbolism in Sport Ads. *International Reciew for the Sociology of Sport*. 21, 153-171.

Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2013). Çağdaş Sosyoloji Kurarnları ve Klasik Kökleri. (Çev: Irmak Ertuna Howison). Ankara: De Ki Yayım.

Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2014). Sosyoloji Kuramları. (Çev: Himmet Hülür). Ankara: De Ki Yayım.

Russel, B. (1990). Aylaklığa Övgü, (çev.Mete Ergin), İstanbul: Cem Yayınları.

Sağlam, Ş. (2018). Tarihsel Sosyoloji: Bütünü Görebilmek Adına Bir Yöntem. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 177-194.

Sarıipek, D. B. (2016). Zaman Baskısı Altında Çalışma ve Boş Zaman Algısı. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* 14 (4),113.

Saunders, P. (2001). *Social class and stratification*. London: Taylor & Francis ELibrary.

Sclamber, G. (2005). Sport And Society- History, Power And Culture. New York: Open University Press.

Selamoğlu A. (2011). Endüstri İlişkileri Boyutlarıyla Uluslararası Andlaşmalar ve Türkiye. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 41-42, 115-138.

Senemoğlu, O. (2016). Antik Yunan Siyasal Düşünüşünde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı: Platon ve Aristoteles. İnsan ve İnsan. 3 (10). 42-63.

Sevil, T. (2012). Boş Zaman ve Rekreasyon: Kavram ve Özellikler. İçinde: Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Simmel, G. (2004). The Philosophy of Money. Translated by Tom Bottomore and David Frisby. London: Routledge. 3th edition.

Slattery, M. (2014). Sosyolojide Temel Fikirler. (Çev: Özlem Balkız vd). Ed. Ümit Tatlıcan. İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Suğur, S. (2017). İşlevselciliğe Karşı Eleştirel Gelişmeler: Çatışma Teorisi ve Sosyolojik İmgelem. İçinde: Modern Sosyoloji Tarihi. ed: Serap Suğur. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Sunar, L. (2016). Turkiye'de Tabakalaşma ve Eşitsizliği Tartışmak. İçinde: *Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*. Ed. Lütfi Sunar. İstanbul: Matbu Kitap.

Sunar, L. ve Kaya, Y. (2016). Turkiye'de Değişen Sosyo-Ekonomik Yapı İçerisinde Meslekler. İçinde: *Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik.* Ed. Lütfi Sunar. İstanbul: Matbu Kitap.

Sorokin, P.A. (1959). *Social and Cultural Mobility*. Newyork.

Stokstad, M. (2005). Medieval Castles. London: Greenwood Press.

Swartz, D. (2011). Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi. (Çev: Elçin Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.

Swingewood, A. (1998). Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi. (Çev. Osman Akınhay). Ankara: Bilim Sanat Yayınları.

Şahin, G. ve Güz, H. (2018). Sosyal Medya İletişiminin Yeni Aracı Olarak Bedenler ve Benliklerin Dramaturjik Bir Analizi. *Uluslararasi Sosyal Bilimler Dergisi.* 1(2), 235-254.

Şahin, M.Y. ve Tunçkol, H.M (2010). İşçi Hareketlerinin Futbolun Tarihsel Gelişim Sürecine Etkisi. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi. (1), 219-236.

Şavran, G. T. (2010). *Toplumsal Eşitsizlikler ve Sağlık: Eskişehir'de Sosyolojik Bir Araştırma*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. . Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dan. Nadir Suğur.

Sayar, M. H. ve Küçüksipahioğlu, P. (2013). *Roma Tarihi*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Kitabı.

Şeker, M . (2009). Mutluluk Ekonomisi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*. (39), 115-140 .

Şentuna, B. (2013). Boş Zamanlar Sosyolojisi. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. Ders Kitabı.

Şentürk, Ü. (2012). Tüketim Toplumu Bağlamında Boş Zamanların Kurumsallaştırdığı Bir Mekân: Alışveriş Merkezleri (Avm). *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (13), 63-77.

Taş, Y. (2012). Toplumsal Sınıfların Değişim Sürecinde, Sendikalar Ve Sendikaların Geleceği. *Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi.* 1 (1), 61-80.

Tanilli, S. (2006). Uygarlık Tarihi. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Tatlıcan, Ü. ve Çeğin, G. (2014). Habitus veya Yapının ikiliği. İçinde: Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi. Der. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekeli İ. (2000). Gündelik Yaşam Üzerine Düşünceler. İçinde: Mübeccel Kıray İçin Yazılar. (Yayına Hazırlayanlar: Fulya Atacan vd.) İstanbul: Bağlam Yayınları.

Thrane, C. (2001). Sport Spectatorship in Scandinavia: A Class Phenomenon?. *International Review for the Sociology of Sport*. (36), 2, 149-163. Sage Pub. Doi: 10.1177/101269001036002002.

Tekin, A. (2012). Serbest Zaman Bağlamında Oyun Teorileri. İçinde: Rekreasyon Bilimi. ed. Suat Karaküçük. Ankara: Gazi Kitabevi. 43-65.

Tekvar, S.O (2016). Tüketici Davranışlarının Demografik Özelliklere Göre Tanımlanması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi.* 5(6), 1601-1616.

TEMD Obezite (2018). Erişim Tarihi: 28.01.2020, http://www.temd.org.tr

Tezcan, M. (1992). Toplumsal değişme ve spor. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 25(2), 617-623.

Tezcan, M. (1996). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Feryal Matbaası.

Topkaya, İ. ve Serbes, Ş. (2005). Meslek ve Eğitim Düzeyleri Bakımından Farklılık Gösteren Velilerin Çocukları İçin Tercih Ettikleri Spor Branşları. Eğitimde Kuram ve Uygulama. 1 (1-2) , 36-42.

Toprakkaya, A. (2008). Tarihsel Materyalizm Bağlamında Marx'ı Yeniden Okumak. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 1(3), 378-395.

Torkildsen, G. (2005). *Leisure and Recreation Management*. Newyork: Taylor & Francis ELibrary.

Turner, B. S. (2000). *Statü.* (Çev. Kemal İnal). Ankara: Dorun Yayınları.

Tutkun, E., Taşmektepligil, M. Y., Canbaz, S., Acar, H. ve Çon, M. (2012). Samsunspor Taraftarlarının Sosyo- Ekonomik Özellikleri ve Şiddete Eğilimleri. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 14 (1), 56-63.

Türk Dil Kurumu, Erişim Tarihi: 26.01.2020, https://sozluk.gov.tr

TYAP, Erişim Tarihi: 21.02.2020, https://tyap.net/mediaf/%E2%80%9CT%C3%BCrkiye%E2%80%99de-%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma-Ya%C5%9Fam%C4%B1-ve-Mesleklerin-%C4%B0tibar%C4%B1%E2%80%9D-Ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1-Tamamland%C4%B1.pdf

TYAP, Erişim Tarihi: 21.02.2020, https://tyap.net/turkiye-mesleki-itibar-skalasi-olusturuldu

Ülken, H. Z. (1969). Sosyoloji Sözlüğü. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Ünal, A. Z. (2017). Bourdieu'nün Tabakalaşma Teorisi Bağlamında Üst Sınıftan Alt Sınıfa Doğru Hayat Tarzı Tahakkümü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.* 10(49), 380-388.

Ürük, Z. F. (2016). Medeniyetler İçinde Hamamın Gelişimi ve Kültürel Olarak Mekân Analizleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(28), 185-209.

Valbelle, D. (1992). *Eski Mısır'da Yaşam*. (Çev. Cem Muhtaroğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.

Veblen, T. (1995). Aylak Sınıf. (Çev: İnci User). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayını.

Veblen, T. (2014). Aylak Sınıfın Teorisi. (Çev: Enver Günsel). Ankara: Tutku Yayınevi.

Vural, Z.B.A ve Bat, M. (2010). Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Yasar University*. 20(5), 3348-3382.

Wacquant, L. (2014). Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi. İçinde: Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi. Der. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan. İstanbul: İletişim Yayınları.

Weber, M. (2004). Sosyoloji Yazıları. (Çev: Taha Parla). İstanbul: İletişim Yayınları (Elektronik Kitap).

Weber, M. (2012a). *Ekonomi ve Toplum 2*. İstanbul: Yarın Yayınları.

Weber, M. (2012b). *Ekonomi ve Toplum 1*. İstanbul: Yarın Yayınları.

White, P., & Wilson, B. (1999). Distinction in the Stands: An Investigation of Bourdieu's Habitus, Socieconomic Status and Sport Spectatorship in Canada. *International Review for the Sociology of Sport*. (34) 3, 245-264. Sage Pub. Doi: 10.1177/101269099034003002.

Woods. RB. (2015). *Social Issues in Sport.* Champaign: Human Kinetics.

Yalçın, E. (2019). Toplumsal Tabakalaşma Sistemlerinin Genel İncelemesi. HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi. 8(8),20, 158-179.

Yetim, N. (2005). Ekonomi Ve Sosyolojinin Yeni Bir Kavşakta Buluşması: Sosyal Sermaye. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi , 3 (11) , 91-106.

Yıldır, L. (2009). Serbest Zaman Serbest midir? Sosyoloji Dergisi (20), 63-98.

Yıldız, M., Fişekçioğlu, B. Çağlayan H. S., Tekin, M. Şirin, F. E. ve Akyüz, M. (2007). Futbol Seyircisinin Sosyo-Ekonomik Yapisinin Şiddete Etkisi: Karamanspor Örneği. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi,* 9 (2), 145-158.

Yılmazcan, D. (2017). *Eski Yunan Toplumunda Kölelik*. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dan. Ahmet Gözlü.

Yiannakis, A. (1975) A theory of sport stratification. In: *Sport Sociology Bulletin* 4, 23-32.

Yüksel, M. (2012). Sosyal Tabakalaşma Ve Spor İlişkisi: İstanbul Örneği. Marmara Üniversitesi Sağlik Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dan: M. Tayfun Amman.

Yüksel, M. (2015). Eğitim Düzeyi Farklılıklarının Spora Yansıması. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 31, 149-165.

Yüksel, M. (2018). Sporda Sınıf İlişkileri. *Tarih Okulu Dergisi*. 11 (35), 344-365.

Yüksel, M. (2019). Pierre Bourdieu ve Spor Sosyolojisine Katkıları. Journal of History Culture and Art Research, 8(3), 495-515.

Zencirkıran, M. (2016). *Sosyoloji.* Bursa: Dora Yayıncılık.

Zorba, E. ve Gönülateş, S. (2016). Herkes İçin Sağlıklı Yaşam ve Wellness. İçinde: *Rekreasyon Bilimi.* ed. Suat Karaküçük. Ankara: Gazi Kitabevi. 95-126.

İNTİHAL RAPORU İLK SAYFASI

SPORTİF FAALİYETLER AÇISINDAN SERBEST ZAMAN ETKİNLİKLERİNİN SOSYAL TABAKALAŞMA BOYUTUNDA İNCELENMESİ

ORIJINALLIK RAPORU

%1	%1	%0	%1
BENZERLIK ENDEKSI	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCI ÖDEVLERI

TÜM KAYNAKLARI EŞLEŞTIR (SADECE SEÇILI OLAN KAYNAĞI YAZDIR)

%< 1

★ acikerisim.istanbul.edu.tr

İnternet Kaynağı

Alıntıları çıkart	üzerinde	Eşleşmeleri çıkar	< 5 words
Bibliyografyayı Çıkart	üzerinde		

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı	Ümmü	**Soyadı**	Arda
Doğ.Yeri	Bulgaristan/Kardzhali	**Doğ.Tar.**	16.09.1990
Uyruğu		**TC Kim No**	
Email	ummu.rda@gmail.com	**Tel**	05378602726

Eğitim Düzeyi

	Mezun Olduğu Kurumun Adı	**Mez. Yılı**
Doktora		
Yük.Lis.	İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Üniversitesi	2020
Lisans	İstanbul Üniversitesi	2017
Lise	Çolakoğlu Kız Meslek Lisesi	2007

İş Deneyimi (Sondan geçmişe doğru sıralayın)

	Görevi	**Kurum**	**Süre (Yıl - Yıl)**
1.	Antrenör	İBB	2018-…
2.			-
3.			-

Yabancı Dilleri	**Okuduğunu Anlama***	**Konuşma***	**Yazma***	**Yökdil Puanı**	**(Diğer) Puanı**
İngilizce	İyi	İyi	İyi	60	
Bulgarca	Orta	Orta	Orta		

***Çok iyi, iyi, orta, zayıf olarak değerlendirin

	Sayısal	**Eşit Ağırlık**	**Sözel**
LES Puanı	58	59	79
(Diğer) Puanı			

Bilgisayar Bilgisi

Program	**Kullanma becerisi**
Microsoft Office	İyi

Yayınları/Tebligleri Sertifikaları/Ödülleri

Özel İlgi Alanları (Hobileri):

Puzzle, Kampçılık